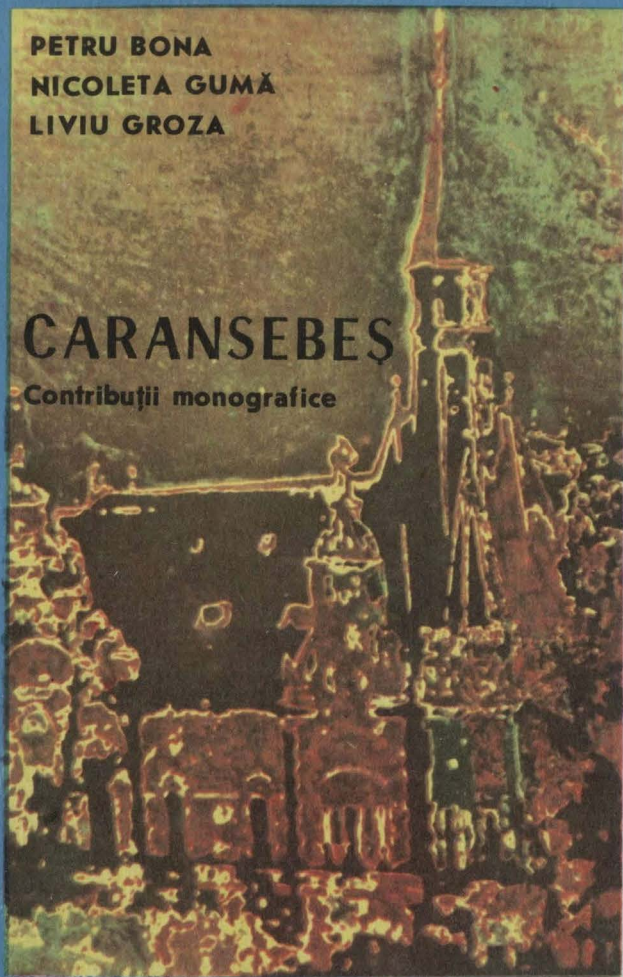

**PETRU BONA
NICOLETA GUMĂ
LIVIU GROZA**

CARANSEBES

Contribuții monografice

PETRU BONA, NICOLETA GUMA, LIVIU GROZA

CARANSEBES

**700 de ani de atestare documentară
(contribuții monografice)**

— CARANSEBES 1990 —

TEHNOREDACTOR: ING. ION MANOLE
ILUSTRAȚIA FOTO: LUCIAN IONESCU
EXECUȚIA GRAFICĂ: DAN FRASINEANU

CUPRINS

Cuvînt înainte /	5
Cadru natural /	7
File de istorie /	11
Bibliografie selectivă /	147
Rezumat în limba franceză /	150
Rezumat în limba engleză /	152
Rezumat în limba germană /	153
Imagini Caransebeșene /	155
Planul orașului Caransebeș	
Harta turistică a zonei Caransebeș	

CUVÎNT ÎNAINTE

Prin prezenta lucrare ne adresăm caransebeșenilor și nu numai lor, cu câteva incursiuni în îndelungata istorie ce a pulsat pe vatra orașului Caransebeș. Departe de a considera acesta un studiu încheiat, ne-am străduit să aducem în actualitate rezultatul cercetărilor efectuate de colectivul muzeului caransebeșean în toate laturile ce vizează istoria trăită în depresiunea Caransebeșului. În paginile afectate am pornit de la cadrul natural la care am adăugat, cum era și firesc, paginile de istorie care se vreau o completare documentatei monografii a orașului apărută în anul 1909 sub semnătura lui Andrei Ghidiu și Iosif Bălan.

Ni s-a părut un fapt inexplicabil că acest oraș cu o bogată istorie să fie atât de vitregit în a avea o monografie care să analizeze dezvoltarea sa sub toate aspectele. Avem toată convingerea că această lucrare constituie un început pe care se poate broda un studiu mai bogat, atât în formă, dar mai ales în conținut.

Autorii se adresează tuturor cititorilor indiferent de pregătire, cu căldura specifică bănățeanului care își descrie locurile natale. Sîntem conștienți că mulți din cei care vor răsfoi lucrarea, sau îi vor acorda mai multă atenție studiind-o, vor găsi pagini albe sau insuficient tratate. Vom primi cu multă bucurie propunerile pentru îmbogățirea sau îndreptarea unor minusuri chiar dacă vom observa că în acestea au fost strecurate și picături de venin.

Pentru reușita volumului am fost ajutați de oameni de bună credință care s-au alăturat intenției noastre.

Am face o nedreptate dacă nu am aduce și pe această cale mulțumirile noastre colegilor de la muzeu ca Ionescu Lucian, care prin ilustrația cărții ne arată ceea ce a fost.

Credem necesar să aducem mulțumirile noastre colegului Dan Frăsineanu, care cu mîna-i de artist ne-a desenat planurile și machetele planșelor de care aveam nevoie.

Ne face plăcere să mulțumim profesorilor Eleonora Bunea, Lavinia Melnic, Sabina Popa, Rodica Zaharia și Tremmel Burian Theresia, care s-au plecat cu grijă asupra lucrărilor ce le-au tradus, lucrări ce au devenit izvoare nesecate pentru autori.

Nu putem să nu amintim și să mulțumim în același timp colegilor de la muzeu, Elena Marta și Daniela Urziceanu, care au corectat și dactilografiat materialul în vederea tipăririi.

Aducem de asemenea, și nu în ultimul rînd, mulțumirile noastre Dr. Vasile Mircea Zaberca și Ada Cruceanu de la Inspectoratul județean al culturii care ne-au îndemnat să pornim la drum ajutîndu-ne moral și material ca lucrarea să vadă lumina tiparului.

Ne adresăm în finalul cuvîntului nostru cititorilor pentru care am scris această carte cu rugămintea de a vedea în ea parte din istoria neamului nostru care s-a jertfit pentru ca dreptatea și libertatea să triumfe. Lor, acelor luptători credincioși și dumneavoastră, dragi cititori, vă dăruim munca noastră ce am inserat-o în paginile ce urmează. Fie ca ea să satisfacă exigențele dumneavoastră și să vă potolească setea de istorie românească. Dacă am reușit cît de puțin aceasta, avem mulțumirea că ne-am făcut datoria.

Autori

CADRUL NATURAL

Situat pe Valea râului Timiș, aproximativ la jumătatea distanței dintre Timișoara și Orșova, orașul Caransebeș ocupă o poziție centrală în cadrul acelei zone de contact morfologic, climatic, biogeografic și o geoeconomic care este depresiunea ce-i poartă numele, și care constituie o unitate geografică relativ distinctă.

Avînd o conformație de grabăn, depresiunea Caransebeșului apare sub forma unei cuvete ovale, cu axa mare pe direcția NV—SE, din care se desprind două trimiteri: una direcție E—V, iar cealaltă cu direcția N—S, corespunzînd văilor celor două râuri, respectiv Bistra și Timișul superior. Ea este delimitată de Munții Poiana Ruscăi care o mărginesc spre nord, Masivul Godeanu, care se ridică spre est și Munții Semenicului înspre vest, culmile prelungi ale acestora din urmă coborînd lin spre nord și pierzîndu-se în Cîmpia Lugojului.

Reprezentînd, deci, o depresiune intramontană care desparte munții înalți și masivi din nord, și est, de dealurile joase din vest și din cîmpia din nord-vest, în cuprinsul său se întîlnesc cele trei forme de teren clasice: munții, dealurile și cîmpia. Fiecare dintre acestea au constituit pentru locuitorii zonei bazele unor ocupații diversificate și complexe în decursul timpului, oferindu-le mijloace de trai numeroase și variate.

Cele trei mari complexe muntoase, care par a sugruma depresiunea Caransebeșului, nu împiedică circulația ei — mai degrabă — o dirijează pe anumite direcții. Atît culoarul Timiș-Cerna cît și Valea Bistrei constituie străpungeri a acestor munți, care formează nu numai căi de pătrundere dinspre această regiune centrală către cele mai îndepărtate,

ci și — prin caracterele pe care le prezintă — înlesnesc legătura dintre aceste unități geografice naturale. Intersectarea acestor căi de comunicație naturală în zona orașului Caransebeș, au constituit unul dintre elementele principale ce au condus atât la dezvoltarea orașului cât și a întregii depresiuni ce-i poartă numele.

Constituind cea mai importantă așezare umană din cadrul acestei unități geografice, orașul Caransebeș reprezintă și centrul administrativ, social, cultural și economic al acesteia.

Din punct de vedere geografic orașul se desfășoară aproximativ între confluența Bistrei cu Timișul (la nord) și cea a Sebeșului cu Timișul (la sud) fiind situat într-un fel de depresiune (altitudinea medie 280—300 m; Corcana 489 m; Dealu Mare 639 m; La Scaun 353 m) creat de pătrunderea cîmpiei dinspre N—V pe traseul Văii Timișului, printre masivele muntoase înconjurătoare. Întinderea celor două sisteme de falii aproape rectilinii — primul cu direcția meridiană, celălalt cu direcția ortogonală — precum și confluența celor două râuri, Timișul și Bistra, care urmăresc două șanțuri, au determinat lărgirea bruscă a cîmpiei, creînd aici o mică zonă depresionară.

Această depresiune joasă, împreună cu cele trei trimiteri ale sale (două pe Valea Timișului, în amonte și aval de Caransebeș, și a treia pe Valea Bistrei), constituie o zonă de separație netă între cele trei masive muntoase înconjurătoare. În comparație cu munții din jur, dealurile Buziașului apar asemenea unei ferestre prin care regiunea joasă a Caransebeșului se leagă de Cîmpia Banatului.

Din punct de vedere al genezei geo-morfologice se poate susține, deci că zona în care se află amplasat orașul Caransebeș a luat naștere inițial din întîlnirea în „unghi drept a celor două sisteme de falii rectilinii (a Timișului și a Bistrei)“. Ulterior, această zonă a constituit (pînă la mijlocul polioценului) un golf al fostei Mări Panoice care, — după retragerea acesteia — a fost umplut treptat de depunerile aluvionare aduse de apele cîrgătoare, care coborau din munții înconjurători.

În prezent, zona este formată dintr-o regiune centrală, foarte joasă, mărginită de terase de vîrstă

cuaternară, care se prezintă sub forma unor trepte de amfiteatru. Contactul dintre regiunea joasă și munții înalți este format de dealurile „neogene“, care au încă o slabă dezvoltare.

Poziția orașului Caransebeș în acest bazin adăpostit de vânturi îl face să beneficieze de o climă de tranziție între cea alpină a munților estici și cea stepică, a cîmpiei de la vest de dealurile Buziașului.

Demn de remarcat este și faptul că, spre exemplu, luna ianuarie înregistrează valori de temperatură ceva mai ridicate la Caransebeș față de alte localități din Cîmpia Română situate la aceeași altitudine. Acest fenomen se explică prin invazia destul de frecventă a maselor de aer maritim subtropical ce se deplasează din Bazinul Mediteranean spre E—NE.

În acest context, se poate constata că, atît în lunile de vară cît și în cele de iarnă, Caransebeșul beneficiază de temperaturi relativ moderate, în timp ce cantitatea medie anuală de precipitații este în jur de 800 mm. Deși înconjurat de înălțimi orașul Caransebeș are o temperatură medie anuală de 11,5°C.

Solul care acoperă formele de relief din zona Caransebeș sînt hidromorfe și, mai ales, podzolice, în timp ce subsolul este alcătuit pînă la mari adîncimi de roci friabile (marne, nisipuri și pietrișuri) și permeabile, lipsite de produse minerale.

În regiunea Caransebeșului se îmbină culturile de cereale ce pătrund pe Valea Timișului, cu acelea ale pomilor fructiferi care acoperă dealurile făcînd trecerea între zona joasă și aceea a munților din jur. Aceste culturi alternează deseori cu pădurile, care — împreună cu fînețele ce le întrerup — coboară uneori pînă în apropiere de luncile apelor curgătoare.

Fiecare din acestea constituie domenii economice diferite, care pun la îndemîna locuitorilor produse numeroase și variate.

Apêile curgătoare prezintă un puternic caracter torențial, ceea ce a creat necesitatea îndiguirii a două dintre ele (Timișul și Sebeșul) în dreptul Caransebeșului. Terasale Timișului sînt brăzdate de numeroase văi seci, „ogașe“ deosebit de caracteristice acestei regiuni.

Așezat la capătul de nord al culoarului Timiș-Cerna, culoar ce a fost întotdeauna o regiune de vie circulație, fiind singura cale de pătrundere dinspre Oltenia spre inima Banatului, orașul Caransebeș este un important nod de comunicație, aici întretându-se importante căi rutiere cu direcția generală N—S și V—E, care înlesnesc circulația și schimburile economice dintre regiuni diverse. Șoselele și căile ferate ce trec pe aici leagă nu numai însemnate centre comerciale și industriale ale Banatului (Timișoara, Reșița, Lugoj, etc.) cu cele de peste munți (Craiova, Petroșani, Hunedoara, Deva, București, etc.) dar și mari regiuni geomorfologice deosebite: Cîmpia Banatului, Cîmpia Dunării de Jos și Podișul Transilvaniei.

Beneficiind de acest ansamblu de condiții naturale, Caransebeșul s-a manifestat încă de timpuriu ca un important centru al vieții politice, economice și culturale din acest colț de țară, cunoscînd astăzi o dezvoltare complexă sub aspect economic, social, edilitar — urban și pe planul vieții spirituale.

Avînd în prezent o populație de aproximativ 38.000 locuitori, orașul beneficiază — prin configurația sa cu totul deosebită față de celelalte orașe ale județului Caraș Severin — de o dezvoltare echilibrată și armonioasă în jurul vechiului său centru civic, localizat în intersecția celor trei drumuri principale care-l străbat: spre Timișoara, Băile Herculane — Orșova, Oțelu Roșu — Hațeg.

Alături de celelalte activități economice, Caransebeșul se detașează pe plan industrial printr-o puternică industrie de exploatare și prelucrare a lemnului (prin intermediul unui mare combinat de profil), dispunînd — totodată — și de o importantă întreprindere constructoare de mașini.

O rețea stradală bine conturată, avînd un aspect edilitar în curs de modernizare, dispune în același timp de edificii structurale compacte, multe dintre ele avînd o mare valoare arhitecturală și istorică.

În același timp orașul dispune de baze turistice și de agrement proprii (Teiușul), fiind situat și într-o zonă de interes turistic deosebit, în apropierea stațiunilor climaterice Muntele Mic, Poiana Mărului, Muntele Semenic și Băile Herculane.

FILE DE ISTORIE

Vestigiile cele mai vechi ale vieții umane pe vatra orașului Caransebeș se pierd în negura îndepărtatelor vremi.

Cu toată lipsa cercetărilor sistematice efectuate pînă în prezent, avem totuși suficiente indicii care permit să se plaseze în paleoliticul superior cele dinții urme de locuire în perimetrul actualului oraș (Fig. 1). Descoperirile întâmplătoare de unelte paleolitice pe terasa Sebeșului, în imediata apropiere a orașului presupune existența omului paleolitic pe aceste meleaguri. În locul numit „Carbonifera Veche” din Caransebeșul Nou au fost găsite mai multe silexuri, lame din silex au mai fost găsite și în perimetrul satului Jupa. (Fig. 2).

Epoca neolitică caracterizată prin așezări umane de mare întindere localizate în special pe terasele

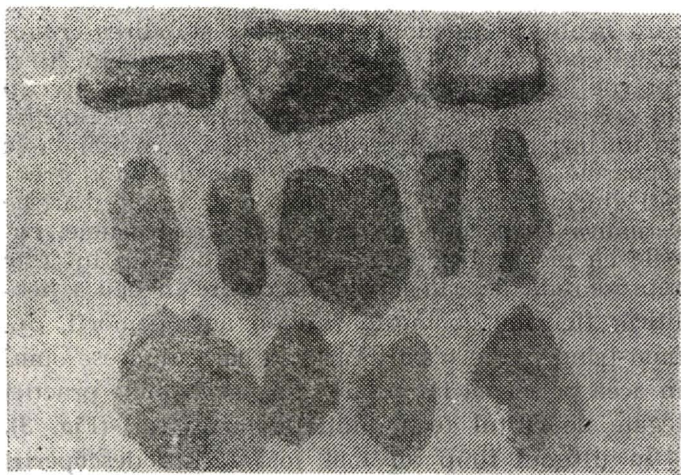

Fig. 1. Silexuri paleolitice

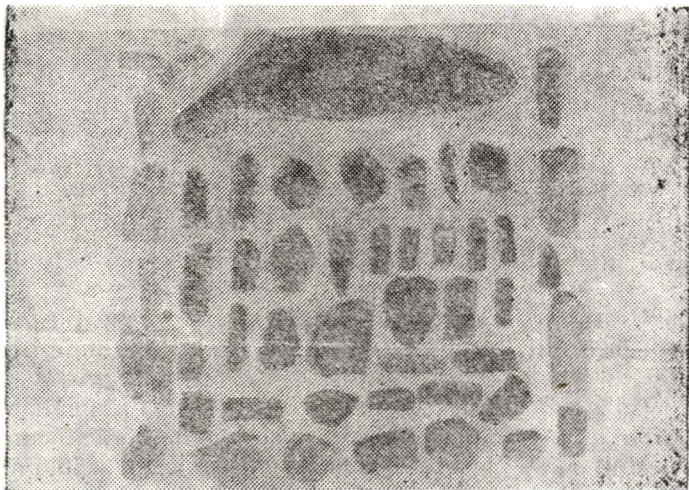

Fig. 2. Silexuri și lamele de obsidian

joase ale râurilor, unde locuitorii practicaau agricultura și creșterea animalelor este dovedită prin așezarea descoperită în satul Iaz și Caransebeș în punctul „Dîmb“, unde sub una din necropolele orașului antic Tibiscum a apărut material specific culturii Starcevo-Criș.

Dar una din cele mai importante descoperiri din orașul Caransebeș este cea de la Balta Sărată, așezare neolitică însemnată și pentru stabilirea cronologiei epocii neolitice din sud-vestul României. Cercetările arheologice efectuate aici în anii trecuți au scos la lumină mai multe complexe de locuire cu un bogat material ceramic și litic, remarcîndu-se topoarele de piatră, așchii și lamele de silex, greutatea din lut ars, etc. Se remarcă apoi vasele mari de ceramică cu corpul aproape sferic, castroanele, cupele cu picior, fructierele, etc. Plastica din lut este reprezentată de categoriile cunoscute în epoca neolitică: figurine zoomorfe și idoli antropomorfi, demonstrînd pe de o parte arta la care ajunsese omul în acea perioadă, iar pe de altă parte unele practici legate de cultul fecundității și fertilității. (Fig. 3).

În ultimul timp au mai fost făcute descoperiri de așezări neolitice în apropierea Școlii cămin nr.

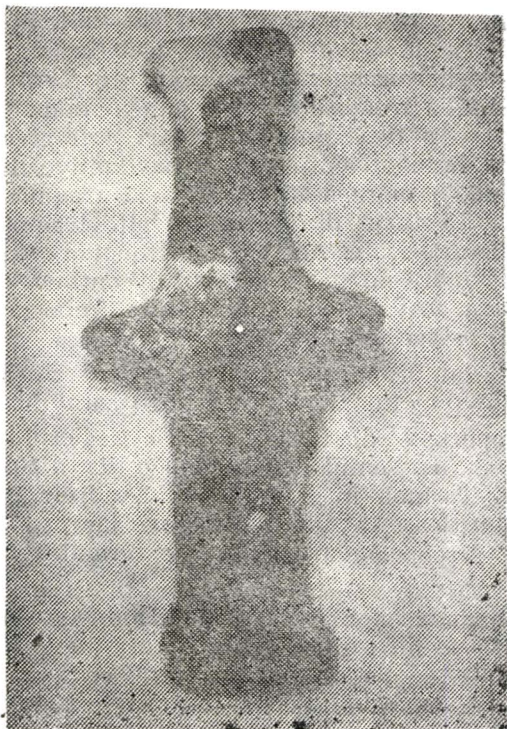

Fig. 3. Statuetă antropomorfă neolitică

11 și în zona Fabricii de piine „Cîmpul lui Poșta“, „Cîmpul lui Andrei“, Șesul Roșu, I.R.T.A.

Din epoca bronzului sînt cunoscute mai multe puncte arheologice situate atît în împrejurimile anticului Tibiscum cît și în zona Caransebeșului. Pe terasa a doua a rîului Timiș în locul numit „Cîmpul lui Poșta“ la sud-est de Combinatul de prelucrare a lemnului au fost scoase la lumină: un inel de buclă de aur, vase de ceramică de dimensiuni mici, cești cu toartă supra înălțată, străchini, castroane. Apoi pe coama dealului Zlăgănița au fost dezvelite urmele unei așezări de tip Vatina.

O descoperire deosebită pentru istoria orașului Caransebeș datînd din anul 1883 a fost depozitul de unelte și urme din baroc constînd din 172 piese frumos patiate: 12 celturi, o daltă, 18 seceri, 9 fragmente de seceri, un cuțit, 22 lame de fierăstrău, un fragment de vas, 12 fragmente de vase sau torți

de vase, 2 fragmente de lamă de sabie, un fragment de pumnal, 3 fragmente de virfuri de lance, 2 butoni de harnașament, 2 ampixuri, o piesă de harnașament cu trei brațe, un fragment bucsă de la o roată de car, 12 fragmente brățări, 4 fragmente coliere, 13 butoni calotiformi, 3 pandantive, 8 tuburi din tablă, o mărgea din bronz, 13 fragmente de briuri, 15 turte din bronz și alte fragmente de obiecte neprecizate. Acest depozit demonstrează prin numărul mare de seceri pe care-l conținea că agricultura a fost una din ocupațiile importante ale locuitorilor acestei zone.

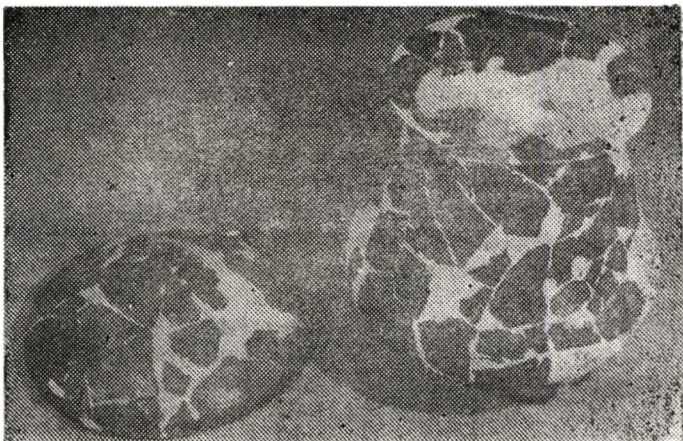
Piese din bronz au mai fost descoperite într-un tumul în punctul „Dimb“ de lângă satul Iaz.

Descoperirile din prima epocă a fierului (Hallstatt) au fost semnalate în zona estică a Spitalului din str. Țarinei, în „Cîmpul lui Andrei“ unde au fost identificați 15 tumuli funerari, iar în „Măhală“ au fost descoperite fragmente de ceramică hallstattiană.

Din a doua epocă a fierului dispunem de puține urme de locuire — acestea datorîndu-se slabelor investigații de teren efectuate pînă în prezent. Dar trebuie să admitem de la început existența unor puternice așezări dacice în zonă, deoarece au fost descoperite numeroase materiale arheologice caracteristice civilizației dacice. Așa de pildă cercetările arheologice întreprinse pentru dezvoltarea unui templu direct lui Apollo au dus la identificare mai multor tumuli dacici care au fost distruși cu prilejul construirii edificiului roman. (Fig. 4).

Reprezentative sînt apoi descoperirile în Caransebeș a monedelor de tip tetradrahmă ștanțate de către daci și datînd din secolul al IV-lea î.e.n. Ele demonstrează că dacii din această zonă aveau relații comerciale bazate pe monedă cu alte comunități din vecinătate.

Cercetările efectuate pînă în prezent în Caransebeș, Tibiscum și Iaz nu au fost la identificarea pe teren a cetății sau a așezării dacice în apropierea căreia romanii au construit mai tîrziu castrul pentru a le putea supraveghea. (Fig. 5). Dar numeroasele descoperiri de ceramică dacică, în interiorul castrului, în așezarea civilă sau în imediata lor a-

Fig. 4. Urnă cu capac din prima epocă a fierului

Fig. 5. Tibiscum. Poarta praetoria

proptiere ne determină să presupunem existența lor undeva în perimetrul actualelor localități Caransebeș—Iaz—Jupa.

Circulația intensă a monedei romane — denarul — ca monedă de schimb, este atestată prin numeroase descoperiri de tezaure, care uneori au în componența lor și piese de podoabă din argint dacice. Cu toate că la Tibiscum și Caransebeș nu s-au descoperit pînă în prezent asemenea tezaure, ele au fost însă scoase la lumină în apropiere la: Jdioara, Tincova, Vărădia, dovedind existența relațiilor de schimb și permanente cu romanii.

Relațiile comerciale cu romanii și apoi conflictele militare s-au produs și în această parte a spațiului nord-dunărean, unde probabil și-a avut reședința Cotiso, unul din urmașii regelui Burebista, care ataca pe romani ori de cîte ori Dunărea era înghețată devastînd ținuturile vecine.

Ciocnirile dintre daci și romani semnalate de izvoarele antice între 29—28 î.e.n. apoi în anul 10 î.e.n. și cu înțetirea acestora la începutul secolului I e.n., ce ajung la violență deosebită în anii 69—69 e.n., 86—89 e.n., cînd meleagurile bănățene au devenit principalul teatru de desfășurare a luptelor.

În urma bătăliei de la Tapae, cu toate că a fost cîștigată de romani, conform păcii din 89 e.n., aceștia sînt nevoiți să se retragă în sudul Dunării, teritoriul dintre Dunăre, Mureș și Tisa rămînînd în continuare sub conducerea lui Decebal.

Perioada de liniște pentru dacii din sud-vestul regatului lui Decebal a fost de scurtă durată, deoarece în anul 101 împăratul Traian trece Dunărea și intră în Banat și „de aici înaintarăm spre Berzobis, apoi spre Aizis“, dîndu-se o bătălie din nou la Tapae, luptă pierdută de daci. După bătălie armatele romane victorioase s-au oprit pentru iernat. Mai multe trupe care vor face mai tîrziu parte din legiunile Daciei: Legiunea III Flavia Felix, XIII Gemina și unele trupe auxiliare și-au așezat garnizoanele în Banat, Oltenia, Muntenia și sud-vestul Transilvaniei.

Săpăturile arheologice au scos la lumină o mică fortificație de pămînt construită de romani la Tibiscum în acea vreme cu menirea de a supraveghea așezările dacice din împrejurimi.

În anul 105 a izbucnit al doilea război dintre daci și romani ce se va încheia la 106 prin ocuparea unei părți din statul condus de Decebal. La Tibiscum au fost aduse trupe militare din imperiu, între care de la început Cohors I Sagittariorum — unitate de arcași recrutată în Siria.

Condițiile naturale propice practicării agriculturii și creșterii animalelor, bogăția pădurilor și râurilor, Timiș, Sebeș și Bistra au atras pe noii veniți. Drumul imperial ce trecea pe aici a contribuit de asemenea la dezvoltarea rapidă a așezărilor.

Romanitatea Daciei cu un pregnant aspect occidental italic este atestată arheologic în toate aspectele vieții economice, sociale și culturale atât în mediul urban, cât și în cel rural. Modul de viață și de gândire specific roman s-a răspândit repede în Dacia Traiană fiind însoțite de masa băștinașilor care au format elementul etnic de bază pe care s-a grefat civilizația romană în spațiul nord-dunărean.

Căile de pătrundere în Dacia a influențelor romane înainte de cucerire, precum și legăturile economice, administrative, militare de după anul 106, în cea mai mare parte aveau ca traiect meleagurile bănățene. Cu mult înainte de constituirea Daciei Traiane și după această înfăptuire, vatra de locuire a dacilor „bănățeni“ a fost o veritabilă poartă ce ducea spre lumea romană și civilizația sa.

Cultura materială și spirituală de origine latină ce a înflorit în Dacia este confirmată și în aceste locuri din Caransebeș și împrejurimi prin numărul mare de antichități romane, multe din ele descoperite pe vatra orașului. Dar cea mai concludentă dovadă a continuității neîntrerupte de locuire pe vatra actualului oraș o constituie bogăția de materiale romane (fragmente de inscripții, fragmente de basorelief, stelă funerară, cărămizi cu șampilă, etc.) descoperite cu prilejul dezvelirii temeliiilor de zid a unui edificiu de cult medieval de pe str. 30 Decembrie, ce demonstrează că pe locul orașului de azi a existat o înfloritoare așezare dacică și apoi daco-romană dependentă de Tibiscum.

Este imposibil ca dacii și apoi romanii să nu fi avut aici o întăritură care să asigure paza drumurilor de acces spre Dierna (Orșova) și spre Poarta de Fier a Transilvaniei.

Între inscripțiile descoperite pe vatra orașului, în fundațiile și zidurile caselor sau în grădinile locuitorilor amintim: un altar votiv descoperit în 1741 și dedicat lui Hercules. În 1872 în cartierul Potoc a fost descoperită o stelă funerară din marmură albă. Un epitaf de marmură albă s-a descoperit în 1880, când se mai menționa că în casa cu nr. 410 sînt zidite încă 4 inscripții. O placă votivă de marmură alb-gălbuie este zidită în peretele casei de pe str. Gen. M. Trapșa nr. 9. (Fig. 6). Un altar votiv din piatră calcaroasă albă a fost zidit în casa de pe str. Traian Doda și era dedicat lui Liber Pater. Un alt altar votiv din marmură a fost găsit în secolul XIX în grădina unui negustor și era dedicat Soarelui Nebiruit (Nabarzes) Mithras. Un altar funerar cu text în două limbi (latină și palmyreană) a fost descoperit în 1880 și era dedicat Zeilor Mani.

Un monument care s-a descoperit aproape întreg la începutul secolului XVIII-lea în Caransebeș, este o lespede funerară de marmură albă ce a făcut parte dintr-un mic mausoleu al unui militar cu bogată și lungă activitate ostășească, dar și cu o stare materială bună. Un epitaf de piatră (lespede sau altar) a fost semnalat la începutul secolului XX și era dedicat Zeilor Mani. O lespede funerară, fragmentară, din gresie dedicată tot Zeilor Mani se afla la mijlocul secolului al XIX-lea în Caransebeș, zidită într-o clădire a comandamentului mi-

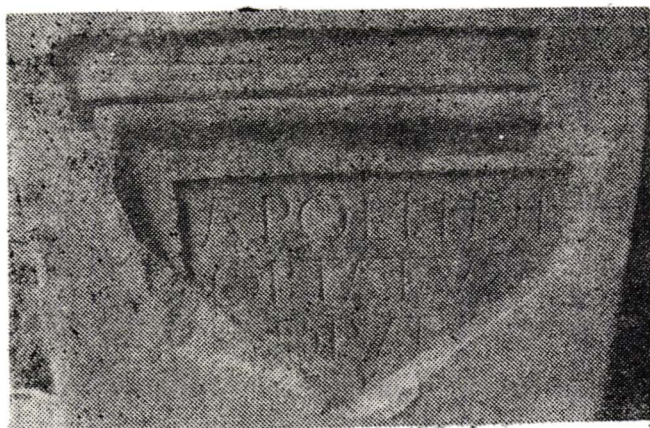

Fig. 6. Caransebeș. Altar roman zidit în casa de pe strada General M. Trapșa, Nr. 9.

ltar local. Un altar din marmură albă dedicat lui Liber Pater a fost semnalat încă din secolul trecut în zidăria unei case din centrul oraşului. A fost descoperit apoi un relief din bronz reprezentînd pe Jupiter.

La aceste descoperiri se adaugă inventarul arheologic din cele 6 „villa rustica“, descoperite pînă în prezent în împrejurimile oraşului, ştiut fiind că în antichitate agricultura a fost una din ocupaţiile principale ale dacilor, pămîntul reprezentînd o considerabilă avuţie a acestui popor. De această bogăţie au ţinut seama şi romanii în cadrul procesului de organizare şi administrare a provinciei Dacia.

Villa rustica din „Măhală“ se compunea dintr-o clădire de formă dreptunghiulară cu dimensiunea de 14,75 m×10 m, cu trei încăperi şi instalaţie cu hypocaustum. Cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate au fost scoase la lumină mai multe conducte din lut ars, ţigle cu ştampila AEP, asemănătoare cu cele descoperite la Tibiscum, oale, străchini, etc. Construcţia datează din secolul II e.n. peste care s-a suprapus un cimitir din secolele XII—XIII, necropolă din care 6 morminte au fost aşezate în interiorul construcţiei antice.

În „Cimpul lui Cornean“ s-a descoperit o construcţie înconjurată cu un zid de formă pătrată cu latura de 50 m. Zidul era din piatră de rîu prinsă cu pămînt. În interiorul incintei era o clădire cu 6 încăperi de dimensiuni diferite şi un culoar. A fost scos la lumină un bogat şi variat material arheologic: cărămizi, ţigle, olane, vase de ceramică, fibule din bronz, monede, etc. Pe baza materialelor arheologice s-a demonstrat că întreaga construcţie era o „staţie“ cu rol comercial şi punct de popas.

O „villa rustica“ a existat şi în apropierea satului Iaz din punctul „Şuşara“.

Că agricultura a fost o ocupaţie importantă pentru locuitorii acestei zone o demonstrează unelte agricole romane descoperite la Tibiscum şi în împrejurimile oraşului Caransebeş. În una din săpăturile sistematice efectuate în castru au fost descoperite: un brăzdar de plug, 3 sape, o săpăligă, o săpăligă-tîrnăcop, un cosor de vie iar în aşezarea

civilă din imediata apropiere a castrului a fost descoperită o seceră.

Creșterea animalelor, o altă ocupație importantă a strămoșilor noștri, este atestată la Tibiscum, epigrafic printr-o inscripție ce vorbește de un „conductores“ (arendăș). La stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem încă topografic pădurile pășunile și întinderea lor ce aparțineau de anticul Tibiscum. Dar cele trei unități militare care au staționat în castru în secolul al III-lea, în număr total de 2000 soldați, din care o parte erau călăreți aveau nevoie de un mare număr de animale: cai de călărie, animale de tracțiune și de hrană ce necesitau o mare suprafață de teren pentru întreținerea acestora.

Numeroasele vestigii arheologice provenite din descoperiri întâmplătoare din împrejurimile orașului Caransebeș demonstrează incontestabil înflorirea pe aceste meleaguri a unei intense vieți economico-agrară comparabilă cu celelalte ținuturi ale Provinciei Dacia. Prezența gospodăriilor de tip villa rustica și așezările satești din vecinătatea castrului și apoi a municipiului Tibiscum relevă practicarea unei agriculturi cu ramurile sale capabile să furnizeze cantități importante de cereale și produse animaliere atât pentru locuitorii din zonă cât și pentru alte părți ale Daciei romane.

Aceeași înflorire economică se constată și în ceea ce privește meșteșugurile a căror practicare diversificată a găsit condiții optime în perimetrul de la Tibiscum.

Centrul urban Tibiscum chiar dacă a obținut mai târziu titlul de municipiu a depășit încă de la început din punct de vedere economic stadiul de simplă așezare din imediata apropiere a castrului.

Localitatea civilă de mare întindere pe teren dispunea de numeroase și variate ateliere meșteșugărești ce au fost scoase la lumină în ultimii ani prin săpături arheologice. (Fig. 7).

Așezarea civilă se întindea pe ambele maluri ale râului Timiș, dezvelindu-se pînă în prezent pe mari suprafețe zona situată la nord-est de castru, compusă din mai multe clădiri dispuse de o parte și de alta a unei străzi pavate cu dale de piatră ce poate fi admirată și azi. Aici au fost descoperite mai multe ateliere de olărit cu un bogat material arheologic

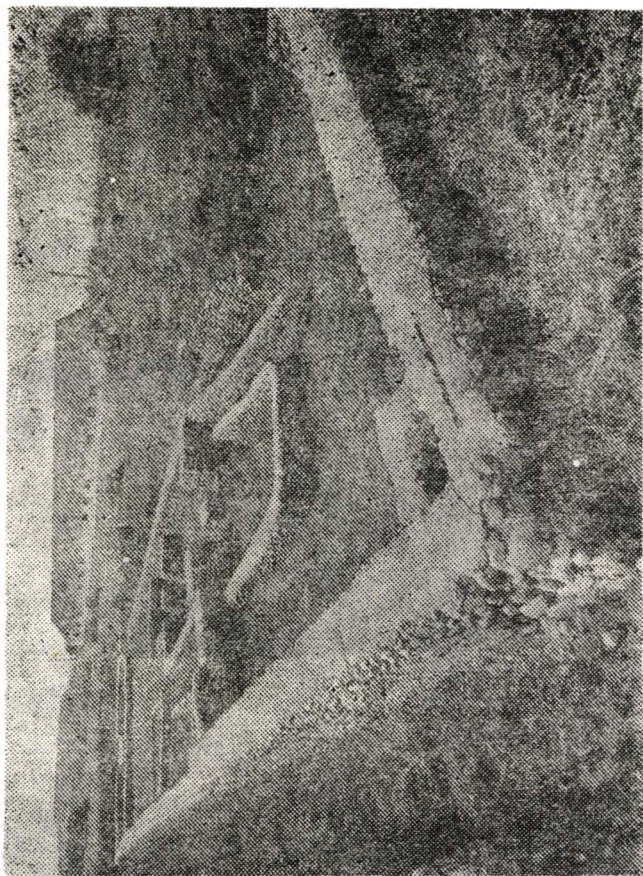

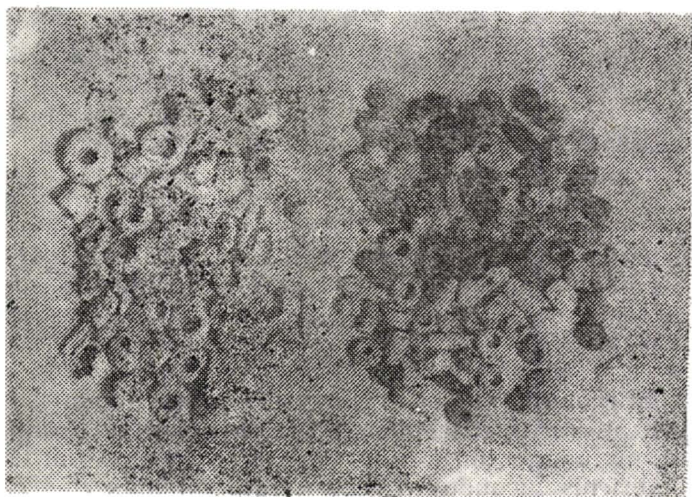
Fig. 7. Tibiscum. Temelia clădirii A.

constind din vase de o mare varietate de forme și mărimi (Fig. 8), ateliere de olărit dacice care au continuat să producă și în timpul stăpînirii romane, un atelier specializat în producerea mărgelilor de sticlă de diferite forme și culori (peste 115 forme și nuanțe coloristice), (Fig. 9), ateliere de fierărie, de bijutieri, cioplitori în piatră, etc. (Fig. 10—11).

Că meșteșugarii de la Tibiscum erau numeroși o confirmă nu numai numeroasele produse meșteșugărești descoperite pînă în prezent, ci și un monument funerar din Caransebeș ridicat în memoria lui Fabricius Iucundus de către frații săi împreună cu colegiul fabrilor, adică asociația meșteșugarilor.

Fig. 8. Tibiscum. Lalarium

Fig. 9. Tibiscum. Mărgele din pastă de sticlă

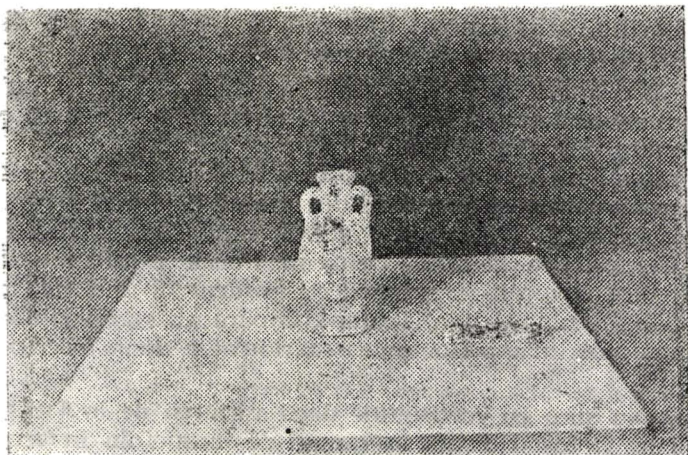

Fig. 10 Tibiscum. Vâscior antropomorf (Dia)

Fig. 11. Tibiscum. Aplici și podoabe

Activitatea economică de la Tibiscum a fost stimulată și de drumurile ce se intersectau aici și făceau legătura cu orașele romane din sudul Dunării și de aici cu capitala Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Cercetările arheologice au permis cunoașterea unor

porțiuni din drumul imperial ce lega Tibiscum de Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

De altfel după războaiele marcomanice în timpul domniei familiei Severilor, Tibiscum va cunoaște o mare dezvoltare, ceea ce a adus împăraților Septimius Severus (192—211) și Caracalla (198—217), cele mai numeroase inscripții din partea populației civile și a trupelor staționate aici. În anul 214, împăratul Caracalla a făcut o vizită în Dacia, explicându-se astfel invocațiile epigrafice. În drumul său de la Tibiscum la Ulpia Traiana împăratul s-a oprit la templul lui Apollo unde s-a ridicat o nouă inscripție.

Nu știm cu certitudine dacă așezarea de la Tibiscum a fost ridicată la rangul de municipiu în vremea lui Septimius Severus sau Caracalla, dar numărul mare de inscripții ridicate în vremea lor ne determină să presupunem aceasta.

Prima inscripție datată care consemnează statutul de municipiu a Tibiscumului a fost dedicată de „ordo municipii“, împărătesei Cornelia Salonina — soția lui Gallienus în anul 260. Inscripția are următorul text:

CORNELIAE SALONINAE

AV/g(ustae)/CONIVGI
GALLIENI · AVG(usti) N(ostri)
5 · ORDO · MVN(icipii)
TIB(iscensium) · DEV(otus) · NUM(ini)
MAIESTA/t(ique)/ · AIVS

Traducere: „Corneliei Salonina augusta soție a lui Gallienus împăratul nostru, consiliul municipiului Tibiscum devotat puterii divine și majestății sale“. (Fig. 12).

Fig. 12. Tibiscum. Altar onorific din anul 260 e.n. de atestare a orașului Tibiscum ca municipium

În timpul domniei lui Maximin Tracul (235—238), Dacia a fost din nou amenințată de atacurile sarmaților și mai multe trupe ale provinciei Dacia, alături de cele ale provinciilor vecine vor participa la luptele de pacificare ale invadatorilor. Desele atacuri externe la granițele Imperiului și ale provinciei, instabilitatea puterii centrale, anarhia militară din provincii vor duce la decăderea vieții urbane în Dacia.

O încercare de redresare a imperiului a încercat-o Claudius II Goticul (268—270), dar domnia sa a fost de scurtă durată. Împăratul Aurelianus (270—275) a reușit să recucerească Gallia și să înfrângă regatul Palmyrei. Între măsurile luate de acest împărat a fost și aceea de a retrage trupele și administrația imperială din Dacia.

Pe măsura intensificării descoperirilor arheologice au fost obținute tot mai numeroase urme de cultură materială ulterioare anului 271, facilitând

astfel sesizarea elementelor ce atestă continuitatea de viață economică, socială și culturală de factură daco-romană.

Urme de locuire specifice secolelor III—VII au fost descoperite în zona orașului Caransebeș. Unele ateliere de olărit de la Tibiscum au continuat să funcționeze și în această perioadă, alături de altele din împrejurimi, doar așa explicându-se perpetuarea a aproape tuturor formelor de vase cunoscute în Dacia romană. Între vasele descoperite se remarcă oalele de provizii, de uz gospodăresc, ulcioarele cu corp sferoidal, câni de diferite tipuri, străchini, etc. Vasele erau lucrate dintr-o pastă roșie cu mult degresant în compoziție.

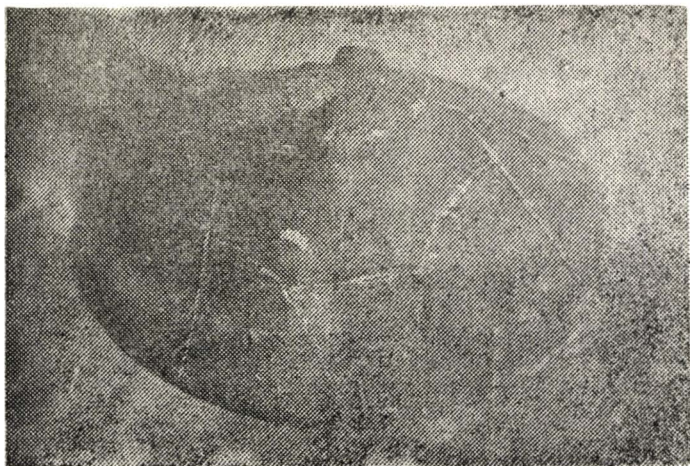
O altă categorie de piese romane târzii sînt opățile confecționate dintr-o pastă caracteristică atelierelor locale, lucrate la roată și nu turnate în tipar.

Între atelierele a căror activitate a continuat și după părăsirea Daciei de către autoritățile romane este și acela de prelucrare a sticlei, specializat în producerea mărgelilor — produse care au fost descoperite în mai multe morminte sarmatice de mai târziu.

Viața economică de după secolul al III-lea poate fi înțeleasă și prin analiza monedelor romane descoperite în zona orașului Caransebeș. Pe lângă marile tezaur compus din 971 monede descoperit în castru, se mai adaugă o mulțime de monede descoperite în perimetrul acestei așezări. Aceste descoperiri monetare demonstrează că activitatea economică a continuat neîntrerupt.

Contactele și relațiile economice cu Imperiul roman târziu și apoi cu Imperiul Bizantin au favorizat menținerea așezărilor în care populația daco-romană a continuat să trăiască și să folosească același sistem de schimb bazat pe monedă ca și în timpul existenței provinciei Dacia.

Relațiile spirituale cu Imperiul roman au influențat și întărirea religiei creștine în nordul Dunării.

Fig. 13. Tibiscum. Capac de vas paleocreștin

În mediul autohton daco-roman descoperirea unor piese creștine sau „creștinate“ denotă existența unor comunități creștine.

La Tibiscum, în cursul cercetărilor arheologice, au fost descoperite câteva capace de vas „creștinate“ prin incizarea semnului crucii pe buton, după arderea vaselor. Un capac de vas de o factură deosebită este cel care are butonul în patru muchii ascuțite ce formează semnul crucii. (Fig. 13). Un interes aparte îl suscită fibula de bronz a cărei arc are forma de delfin ce avea în coadă o cruce. Finețea și eleganța piesei demonstrează că era din import, iar reprezentările ce le conține sînt specifice produselor paleocreștine.

Oficializarea religiei creștine de către împăratul Constantin cel Mare și înființarea apoi a episcopatelor sud-dunărene au reprezentat focare de iradiere a noii religii spre nordul Dunării.

Despre realitățile vieții populației romanizate a Daciei, după părăsirea romană, ne vorbesc și unele documente bizantine. Între acestea o importanță deosebită o are Novella XI din 14 aprilie 535 din timpul lui Iustinian prin care se înființa prefectura Iliricum și arhiepiscopia Justiniana Prima. Mitro-

politul Justinianei Prima avea sub autoritatea sa ecleziastică Dacia Mediteraneană, Dacia Ripensis, Moesia Prima, Dardania, provincia Proevalitania, Macedonia secunda și partea din Pannonia secunda unde a fost cetatea Bacenzis. Se menționează în continuare că ambele maluri ale Dunării erau sub stăpânire bizantină, între care și cetățile: Viminacium, Recidiva, Litterata. Novella însăși este redactată în limba latină dovadă certă a existenței populației romanice și nu este redactată în limba greacă cum sînt celelalte 167 novelle păstrate pînă azi. Cele două civisuri amintite în documente sînt localizate în Banat, Litterata fiind Lederata — așezată în fața cetății Novae, iar Recidiva a fost identificată de V. Pârvan ca fiind Vărădia — situată pe drumul roman ce pătrundea în Dacia pornind de la Viminacium la Tibiscum (Jupa lîngă Caransebeș).

După înfrîngerea bulgarilor de către împăratul Vasile al II-lea, acesta a înființat în anul 1019, patriarhia de Ohrida pe care a ridicat-o la rangul de arhiepiscopie. Între eparhiile menționate este și cea de la Divisiskos.

Bizantinologul maghiar M. Gyöni urmărind variantele din diferite manuscrise: Dibiskos-Divisiskos-Tibisko-Timpisko, arată că aceste denumiri, nu sînt altceva decît transcripția în limba greacă bizantină a formei Tibisco. Deci după acest autor în Banat a existat la 1019 un centru bisericesc de rit răsăritean, un castru episcopal în localitatea Tibiscum—Caransebeș. Istoricii români Alexandru Elian, Eugen Stănescu și Răzvan Teodorescu sînt de aceeași părere, adică recunosc existența unui centru de rit răsăritean pe care îl localizează topografic în vechiul municipiu roman Tibiscum—Caransebeș. Centrul bisericesc de la Tibiscum se pare că a funcționat pînă în anul 1232 cînd un document ne vorbește despre evenimentele din Banat și anume că episcopii de Alba și Brandussium care țin nemijlocit de pontificile roman s-au îndepărtat de biserica Brandussium care este Branicevo vechea Branița — reședința episcopiei Moraviei de care aparținea și castrul episcopal Tibiscum. În împrejurimile așezării Tibiscum s-au grupat străvechile organizații prefeudale perpe-

tuate prin districtele românești, cînd alte împrejurări și cauze istorice mută la Caransebeș acest centru în care pulsa o viață economică, socială și politică încă din epoca dacică și romană. Documentele menționează orașul la 1289, cu o puternică cetate, o viață economică înfloritoare, datorată populației românești organizată politic, administrativ, juridic, bisericesc și militar. Viața religioasă a românilor din Caransebeș aparținea ritului bizantin. De altfel primele mănăstiri atestate documentar în Banat sînt de rit răsăritean. Astfel bizantinologul maghiar în Banat sînt de rit răsăritean. Astfel bizantinologul maghiar Moravcsik Gyula susținea că înaintea invaziei mongole (1241) numărul mănăstirilor de rit bizantin din sudul Ungariei feudale se ridică la 600 dintre care au fost localizate 400.

Despre starea mănăstirilor ortodoxe se interesa și papa Inocențiu al III-lea într-o scrisoare din 16 aprilie 1204 adresată episcopului Simeon de Oradea și abatelui de Beliș. În scrisoare se precizează că unele biserici ale monahilor greci aflătoare în regatul Ungariei sînt în stare de ruină. Se poate constata deci că la 1024 mănăstirile ortodoxe erau așa de vechi că au început să se ruineze.

De altfel după Cruciada a IV-a și ocuparea Constantinopolului de către latini (1024—1261) influența bizanțului scade. Astfel sinodul de la Buda din 1279 a interzis ortodocșilor de a-și construi biserici, dar măsura nu a fost pusă niciodată în practică deoarece sub Ladislau IV Cumanul (1272—1290) „schismaticii au progresat și mai mult”. Fără efect a rămas și scrisoarea papei Bonifaciu VII din 1299. Nici unul dintre documente nu a fost pus în practică deoarece „sub regii din casa arpadină, românii nu au suferit din cauza confesiunii, maltratări efective”.

Mai restrictive au fost măsurile luate de regalitate în a doua jumătate a secolului XIV, dar și acestea au fost mult exagerate de unii istorici.

Odată cu instalarea lui Carol Robert la Timișoara (1315—1323) penetrația maghiară în Banat s-a intensificat mai ales în zona de cîmpie și mai slab în zona Caransebeș și satele de pe Valea Bistrei și a

Timișului care apar menționate în documente începînd cu secolul XIII, neînterupt sate cu populație numai românească. Documentele papale rămase din anii 1327—1332 se referă și la unele realități din Banat. Astfel papa Ioan XXII a declarat luptă împotriva ereticilor care au venit din Germania și Polonia și s-au stabilit în Transilvania, Bosnia și Slovenia. Același papă în 1332 acordă a treia parte din veniturile papale asupra beneficiilor vacante din Ungaria pentru a lupta împotriva rutenilor și „alți schismatici și necredincioși, vecini și megieși ai regatului, care năvălesc foarte adesea în regat și bîntuiesc în tot felul pe creștinii ce locuiesc acolo“. Deci acțiunea lui Carol Robert a fost îndreptată împotriva schismaticilor din afara regatului și nu împotriva celor din interior. La schismaticii și preoții din afara regatului se referă și documentul din 1366 emis de Ludovic I.

Că în Caransebeș a existat în permanență o viață bisericească de rit bizantin se referă între alte documente și cel în care se descrie vizita împăratului Ioan V. Paleolog la Buda. Împăratul bizantin a plecat în toamna anului 1365 cu o fregată pe Marea Neagră și Dunăre pînă la Vidin unde a fost primit de voevodul Transilvaniei, Dionisie. În continuare, împăratul mergînd pe vechiul drum roman a ajuns la Caransebeș unde a fost primit cu mare fast de cnezii români din district și de populația românească din oraș. La întoarcerea împăratului bizantin s-a oprit din nou la Caransebeș unde românii i-au făcut iarăși o fastuoasă primire, cheltuind pentru aceasta 263 fl. — o sumă imensă pentru acele vremi.

Documentul este deosebit de important pe deo parte că vorbește de cnezii bănațeni și românii caransebeșeni, iar pe de altă parte de puterea lor economică deosebită, dovadă suma cheltuită cu prilejul trecerii și găzduirii împăratului în oraș. Aceasta mai dovedește și faptul că în Caransebeș există o comunitate puternică ortodoxă, documentul precizînd că: „împăratul a fost însoțit sărbătorește ca pe un legiuit reprezentant al credinței lor ortodoxe“.

Existența populației românești majoritară ne-o confirmă și documentele ce fac mențiunea adunări-

lor românilor din Banat. Astfel prima adunare a românilor din Banat, atestată documentar ce a avut loc la Caransebeș în anul 1369, la care „obștea cnezilor și a altor români din districtul Sebeș, precum și orașenii și toți bogații și săracii din orașul Sebeș în mod solidar adresează o plîngere banului de Severin Bendict Himfy, cerîndu-i să-l scutească de o nouă dare pe care nu o pot achita“. În sprijinul cererii lor, românii din Caransebeș au invocat serviciile pe care le-au făcut regelui în cursul evenimentelor din Bulgaria din 1365—1369. Din document rezultă că obligațiile față de regalitate, la care era supus districtul, erau reglementate de către obștea sătească, ei revenindu-i și responsabilitatea îndeplinirii lor.

O altă adunare obștească deosebit de importantă are loc la 1439. Adunarea a fost convocată din dispoziția comiților de Timiș prin care se urmărea repunerea în drepturi a răposatului nobil Lado de Bizere căruia i s-au confiscat moșiile în perioada cînd acesta, în urma conflictelor cu Cavalerii Teutoni stabiliți în Banat, s-a refugiat la curtea domnitorului Țării Românești, Dan II. Nobilii și cnezii din adunare prestează jurămintul punîndu-și mîinile pe moaștele din altarul bisericii ortodoxe din Caransebeș arătînd că Lado de Bizere s-a remarcat prin fapte de vitejie în luptele împotriva turcilor. Actul omis de adunare este întărit cu sigiliile a patru nobili din district: Ioan de Mîtnic, Iacob de Pogănicî, Ioan de Măcicaș și Ioan de Bizere — toți români.

În condițiile ofensivei catolice care făcea progrese în acei ani în Peninsula Balcanică, la fel ca și în Moldova, în ținuturile haliciene ca și în Bizanț, înțelegem și sensul înnoirilor date de papă franciscanilor din vicariatul Bosniei. Aceștia aveau lăcașuri de cult la Severin, Orșova și Caransebeș. Documentul din 1368 menționează că franciscanii și-au construit la Caransebeș o mînăstire și un claustru din lemn. În 1428 regele Ungariei a ordonat comandantului cetății Caransebeș ca pentru repararea edificiilor franciscane să se asigure lemnul de construcție necesar.

Despre trecerea la catolicism a unor nobili români din Caransebeș și împejurimi sînt menționi documentare, dar nu avem nici o știre despre trecerea la religia apuseană a negustorilor, meseriașilor sau a populației orășenești. Catolicii din Caransebeș sînt amintiți în documente ca avînd o biserică în cetate.

Pentru întărirea catolicismului în zonă, Sigismund de Luxemburg prin documentul din 1428 condiționează proprietatea asupra pămîntului întărind recomandarea dată de Ludovic I. Dar din punct de vedere documentare afirmația lui Ludovic I nu se adeverește, de altfel politica acestuia se îndreaptă tot mai mult spre noul pericol otoman ce se ivea la sudul Banatului. Cu atît mai mult regele trebuia să-și cîștige cnezii, nobilii și orășenii români de partea sa și nu să treacă la pedepsirea lor. De altfel ca urmare a pericolului otoman importanța Banatului crește și așa se și explică faptul că atît Ludovic I cît și Sigismund de Luxemburg sînt mereu prezenți în cetățile bănățene pe care le întăresc și fortifică, prin organizarea militară a populației românești din această provincie. Documentele contemporane abundă în hotărîri de înnobilare a cnezilor bănățeni ca urmare a faptelor lor de vitejie săvîrșite în luptele antiotomane.

A existat aici o puternică și numeroasă cnezime românească cu rosturi politice și militare. Regalitatea maghiară și-a atras-o în parte, i-a folosit potențialul și virtuțile militare pentru apărarea Banatului, iar pentru merite și credință, unor cnezi li s-a recunoscut nobilitatea primind cărți de stăpînire pentru bunurile lor, neputînd însă fi smulși din condiția lor de români.

În documentul din 1428 se mai arată că pe moșiile cnezilor și nobililor români erau preoți ortodocși care converteau la ortodoxie pe puținii catolici existenți.

De altfel măsurile invocate în document se refereau doar la Caransebeș și în parte la districtele Mehadia și Hațeg. Împotriva românilor din districtul Caransebeș se pare că a fost luată nu atît la îndemnul franciscanilor din Caransebeș care erau puternic stînjeniți în propaganda catolică, ci ca urmare a sta-

bilirii Cavalerilor Teutoni în sudul Banatului — ce amenințau domeniile și puterea cnezilor și nobililor români locali. Astfel în 1430 doar în districtele Mehadia, Almăj și Ilidia erau 643 de cnezi români ce refuză să recunoască autoritatea lui Nicolae de Radwitz marele maestru al ordinului teuton ce avea și funcția de ban al Severinului. Se pune întrebarea la cât se ridică numărul celor din Caransebeș (?) avînd în vedere mărimea districtului și ignoranța lui strategico-militară.

Se poate afirma că pînă la 1428 catolicismul a fost slab reprezentat în sudul Banatului, că toate măsurile restrictive ce rezultă din documentele acestui perioade nu au fost puse niciodată în practică avîndu-se în vedere situația specială din zona de frontieră a districtului Caransebeș și că aici întotdeauna populația românească a fost majoritară. Că numărul catolicilor a fost foarte mic, ca apoi mai tîrziu și cel al calvinilor a fost de asemenea mic ne-o demonstrează și faptul că la 1564, de pildă, biserica catolică era folosită o zi de catolici și o zi de calvini.

Că populația orașului Caransebeș a fost întotdeauna majoritar-românească o demonstrează și ruinele unei biserici de mari dimensiuni descoperite recent în actualul centru al orașului.

Pericolul otoman devenind iminent pentru Banat s-a impus întărirea orașelor bănățene între care și Caransebeș care a devenit cetate de graniță. Aceasta determină ca cetatea caransebeșului să fie mereu refăcută în funcție de formele de desfășurare a războiului. Dezvoltarea militară a orașului nu a însemnat stagnarea lui din punct de vedere economic. Se constată o permanentă creștere a numărului meseriașilor și a negustorilor care își pun amprenta pe viața economică a orașului situîndu-l printre marile centre comerciale de tranzit ale Transilvaniei.

Ca urmare a dezvoltării deosebite a orașului el apare menționat în documente încă din veacul al XIII-lea, 1920, iar cu statut de civitas din 1376, apoi în toată perioada evului mediu ca un centru urban permanent și incontestabil românesc, un important centru de schimb cu antrepozite și cu numeroși breslași români, cu o complexă stratificare socială asemănătoare orașelor din Moldova și Țara Românească.

Orașul fiind o mărturie vie a creației urbane românești și a culturii specifice orășenești.

Datorită pericolului iminent ce-l reprezentau turcii ajunși la Dunăre, concomitent se dezvoltă și cetatea și nu greșim atunci când afirmăm că aceste două noțiuni se confundă.

Prima informație despre prezența cetății Caransebeșului o avem din anul 1289 când Ladislau Cumanul poposește aici. Cetatea Caransebeșului dăinuiește peste ani și joacă un rol de seamă pînă în anul 1699 când la 26 ianuarie, prin pacea de la Carlovăț, se hotărește ca cetățile dintre Mureș și Tisa să fie demolate, activitate ce începe abia în anul 1701. Sigur această demolare s-a desfășurat foarte încet deoarece despre prezența cetății Sebeșului se mai face amintire în anul 1716 și pentru ultima dată în anul 1723. Se mai pune problema refortificării ei, dar în anul 1739 se abandonează orice plan de refacere și astfel cetatea Caransebeșului „a devenit o grămadă de ruine, mărturie veșnică despre gloria timpurilor apuse“.

Prim fază de construcție a cetății a fost un donjon imprejmuit, ca apoi să se construiască zidul orașului ce cuprindea și prima fază de construire a cetății.

Faptul că actualul oraș este construit pe locul unde a fost cetatea odinioară, a devenit grea posibilitatea de a efectua săpături arheologice sistematice din care să se poată concluziona etapele construirii ei.

În secolul al XVI-lea, Italia a avut o epocă de maximă influență în Europa, deoarece Renașterea italiană își puneva amprenta binefăcătoare asupra țărilor intrate în uitare, din punctul de vedere al culturii sub toate aspectele.

Avînd în vedere problemele de a căror analiză și descriere ne ocupăm, vom sublinia că Renașterea italiană a influențat și determinat apoi și dezvoltarea artei militare în țările influente. Evidențiem aceasta prin prezența în armata habsburgică atît a mercenarilor italieni, cît și a unor ofițeri iscusiți cărora li se încredințează chiar funcții de mare răspundere în armata și statul austriac. Era firesc deci ca din această cauză și modul de a se duce lupta, dotarea cu armament a trupei și construirea de forti-

ficații să fie influențate de știința militară italiană și această influență se va simți mult timp, pînă cînd, datorită dezvoltării vertiginoase a artei de a purta războiul, se vor lua noi măsuri de adaptare, de transformare a armatei, a asigurării ei cu tehnică și armament corespunzător noii dezvoltări.

Datorită conjuncturii politice, dar mai ales datorită faptului că ochii Austriei erau îndreptați spre Renașterea italiană care influențează mult și în toate domeniile de activitate nobilimea austriacă, se adoptă, mai peste tot, sistemul italian vechi de fortificații, sistem ce se caracteriza prin bastioane formate din linii drepte, avînd forma unei pene sau a unui romb.

Trecerea de la forma de cetate de tip castral la cea bastionară s-a făcut după anul 1688 cînd generalul Veterani eliberează orașul ce a stat 30 de ani sub dominație turcească.

În ceea ce privește localizarea cetății Caransebeșului mulți cercetători au încercat să o facă, dar insuficienta documentație i-a determinat să o realizeze destul de defectuos. Nu ne-am propus, în cele ce urmează, să comentăm părerile lor și de aceea vom trece direct la analiza propusă.

La întocmirea prezentului material ne-am folosit de documentația trimisă de la Viena de căpitanul Trica, a fotografiilor aduse în anul 1932 de farmacistul Edgar Müller de la Arhivele de război din Viena și de harta orașului Caransebeș din anul 1827 și de studiul nostru făcut în arhivele vieneze. Aceste surse au fost completate cu recunoașterile și măsurătorile făcute de noi în teren.

Spre deosebire de alte fortificații medievale, cetatea Caransebeșului a fost amplasată pe un teren înconjurat de mlaștini alimentate în permanență de ape ce drenau împrejurimile.

În partea de est era albia Canalului morilor iar spre vest curgea o altă apă. Aceasta din urmă se găsește consemnată, fără nume, pe harta din anul 1827 din care rezultă că ea pornea din dîmbul ce era situat între actualele străzi Muntele Mic, Retezat și Cimitirului, curgea în strada Potocului, trecea pe sub un pod în strada Retezat și de aici printre grădinile situate între străzile Potocului și Muntele Mic pînă dincolo de strada Traian Doda unde se aduna

într-o baltă ce se întindea între străzile Potocului, Traian Doda, Muntele Mic și Cetății, ca apoi de aici să se scurgă în ogașul Potocului, acolo unde acesta taie capătul străzii Potocului. Această baltă mai primea încă o scurgere de apă care pornea din marginea cea mai de sus a străzii Retezat. Alte bălți mai erau situate înapoia cazarmii din parcul orașului, bălți ce purtau denumirea de „bălțile de după cazarmă“ ele fiind secate cu prilejul construirii, în anul 1908, a liniei ferate Caransebeș — Hațeg.

Forma cetății Caransebeșului a fost mult comentată și descrisă în diverse publicații, după bunul plac al autorului care caută să-i dea o formă mult imaginară.

Din studiul documentelor care ne-au stat la dispoziție rezultă că cetatea Caransebeșului avea forma unui poligon cu cinci bastioane numite Arhiducal, Transilvania, Regal, Imperial și Orșova.

Bastionul Orșova era situat în colțul străzii Retezat cu strada Romilor, zidul continua prin grădinile caselor dinspre est ale străzii Romanilor, la marginea orașului. Cam la mijlocul distanței dintre strada Retezat și Traian Doda, în intervalele din afară ale străzii Romanilor se găsesc urmele bastionului Imperial, o ridicătură foarte vizibilă și care păstrează în întregime forma avută anterior. Curtina dintre aceste bastioane este mai scurtă. De la bastionul Imperial zidul continuă pe sub strada Romanilor, trece colțul acestei străzi cu strada Traian Doda și la mijlocul intervalului dintre strada Traian Doda și Cetății, chiar în strada Romanilor era situat bastionul Transilvaniei. La mijlocul acestei străzi, cam la jumătatea distanței dintre strada Cetății și Traian Doda, se găsea bastionul Arhiducal. De aici zidul cetății pornea prin curțile și grădinile dinapoia șirurilor de case dispuse pe strada Potocului, traversează strada Traian Doda, continuă pînă la colțul străzii Potocului cu strada Retezat, unde se găsea bastionul Regal. De la bastionul Regal zidul cetății urmează actuala stradă Retezat în lungul ei pînă la bastionul Orșova. Din această latură, la 7 septembrie 1966 s-a dezvelit în grădina proprietarului Cîrpanu, cu ocazia construirii unui bloc de locuințe, o porțiune de zid lungă de 20 m construit din piatră de rîu legată cu mortar, zid ce avea înăl-

țimea de 177 cm și o lățime de 130 cm. Asupra acestui zid s-au purtat mari discuții crezându-se că ar fi de origine romană. La confruntarea lui cu planul cetății și a orașului s-a clarificat definitiv originea lui medievală.

Cetatea avea două porți numite în documente Poarta Transilvaniei și Poarta Orșovei. În urma cercetărilor efectuate pe teren s-a ajuns la părerea că Poarta Transilvaniei putea fi la mijlocul distanței dintre bastionul Transilvaniei și Arhiducal și cam în centrul suprafeței cuprinse actualele străzi Romanilor, Potocului, Traian Doda și Cetății, iar Poarta Orșovei era situată între bastionul Imperial și Regal, cam la jumătate, pe strada Retezat între strada Potocului și Romanilor. Prezența bastioanelor, a porților fortificate, precum și a artileriei în cetate ne este dată sugestiv și în sigiliul orașului Caransebeș din anul 1503. (Fig. 14).

Din analiza sigiliului rezultă prezența porților, a turnurilor, iar ghiulelele, destul de multe la număr, reprezentau puterea de foc în piese de artilerie. Tot din analiza sigiliului rezultă că cetatea era situată pe un loc deluros, acoperit cu păduri și scăldat de ape. Și mai mult că era o cetate regească construită

Fig. 14. Caransebeș. Sigiliul orașului din anul 1503 (Dia)

împotriva pericolului otoman, aceasta rezultând din faptul că dintr-un nor iese un braț ce ține un steag și o sabie în vârful căreia este înfipt un cap de turc.

Din studiul documentelor rezultă că cetății Sebeșului îi mai aparțineau și alte construcții de apărare menite să protejeze cetatea. Spre nord se găsea un șanț exterior orientat spre actuala stradă a Ardealului. Un șanț asemănător se găsea în fața bastionului Imperial dar era mult împins spre Dealul Crucii. Înspre vest, către actualul oraș, se aflau încă patru întărituri de pază (Verhanung der Postirung) iar spre est, pe platou erau patru săpături de pământ așezate între ele în unghi.

Tot în afară de cetate se mai găsea o fortificație pe locul ocupat astăzi de cazarma din spatele parcului care pe harta din anul 1690 și pe cea din anul 1718 este consemnată o fortificație numită „Șanț“.

Elemente fortificate înaintate ale cetății erau situate unul la colțul dintre străzile Ardealului și Traian Doda, altul se găsea în fața actualei biserici romano-catolice, iar al treilea era situat la nord-vest de acesta și în sfârșit al patrulea era situat în fața actualului parc al orașului.

Din lectura legendei planului mai sus amintit rezultă că cetatea Caransebeșului avea următoarele elemente interioare:

- A. Piața de arme;
- B. Împrejmuirea veche;
- C. Corpul de gardă;
- D. Cazărmi;
- E. Magazia de provizii;
- F. Arsenalul;
- G. Locuința comandantului;
- H. Turnuri puternice;
- Q. Opera de corn;
- R. Grajdurile și cazărmile cavaleriei.

Cu toate că bastioanele și porțile cetății fac parte tot din elementele interioare ale fortificației și sînt consemnate pe planul la care ne referim, nu le-am mai amintit, de descrierea lor ocupîndu-ne mai înainte.

Piața de arme. Sub această denumire trebuie să înțelegem un loc pentru tîrg sau la nevoie un loc

de adunare pentru armata cetății ca aici să fie pusă „sub arme“ și eventual pentru paradă. Această piață era situată în actualele curți și grădini din strada Traian Doda cuprinse între numerele 62—72.

Împrejmuirea veche. Pe planul adus de la Viena, la legendă, aceasta poartă litera „B“ iar în incinta cetății se situează în partea de est și mijloc a cetății. Este vorba de fortificații mai vechi ale cetății care au rămas și pe mai departe să fie folosite. Aceste împrejurări sînt situate în grădinile imobilelor din strada Romanilor cuprinse între numerele de casă 45—49.

Nu este exclus ca aceasta să fie împrejmuirea castelului cetății, care împrejmuire de altfel este consemnată aproximativ în același loc pe o hartă din anul 1690, care printre altele prezintă numeroase clădiri în interiorul cetății fără însă a le da lămuriri asupra rolului ce-l aveau.

Despre această împrejmuire mai fac amintire și alți cercetători care consemnează că ar fi nucleul castrului regal din secolele XIII—XIV.

Corpul de gardă. Acest edificiu nu necesită prea multe explicații deoarece noțiunea este mult intrată în uzul curent al cunoștințelor noastre, din care cauză menționăm că el era situat în partea de sud-est a fortificațiilor mai vechi de a căror descriere ne-am ocupat mai înainte și este localizat la întretaieri actualelor edificii din strada Romanilor cu numărul 51 și cel din strada Traian Doda cu numărul 70.

De asemenea fiecare poartă, în interior, era prevăzută cu cîte un corp de gardă. Pentru poarta Transilvaniei corpul de gardă era situat în locul actualelor edificii cu numerele 45 și 47 din strada Traian Doda, iar pentru poarta Orșovei era situat în locul actualelor clădiri cu numerele de casă 42 și 44 din strada Retezat.

Putem concluziona că se găsea un corp de gardă central și corpuri de gardă la fiecare poartă, ambele fiind subordonate celui central.

Cazărmile. Nici această denumire nu mai necesită explicații. Menționăm că pe planul în a cărui descriere ne ocupăm, clădirile destinate cazărmilor sînt însemnate cu litera „D“ și sînt dispuse pe actuala stradă Traian Doda cît ține spațiul clădirii cu nu-

mărul 60 și un alt grup de trei cazărmi era situat în partea de sud-est în cetate, spre bastionul Transilvaniei, în actuala stradă Traian Doda în locul clădirilor cu numerele 49—51 A.

În ceea ce privește numărul soldaților din cetate el se ridică la un număr destul de mare și aceasta rezultă din numeroasele date care ne duc la părerea că acestui loc fortificat i s-a dat o importanță deosebită. În primul rînd pe planul cetății sînt consemnate patru clădiri ce aveau destinația de a adăposti trupe. În al doilea rînd prezența armamentului și în special cel de artilerie atrage atenția că acesta trebuia manevrat de efective.

Ne folosim, pentru a întări afirmația făcută, de descrierea ce a făcut-o cronicarul turc Silahdar Fındıklı Mehmed Aga cu privire la capturile făcute în cetatea Sebeșului la 25. septembrie 1695: „șase tunuri balyemez împodobite două de cîte 14 ocale și 4 de cîte 11 ocale, 19 tunuri kalonborne, cinci lustruite de cîte 7 ocale, cinci de 5 ocale și nouă de cîte 3 ocale; 10 tunuri şahi-darzbzen; patru de 4,50 ocale și șase de cîte o oca; opt puști misket; șapte de cîte 3 ocale; 10 tunuri şahi-darbzzen; patru de 4,50 aruncător de fier și alte două tunuri mari de cîte 35 de ocale“.

Luînd în considerare numărul mare de guri de foc de artilerie, putem să ne facem o părere aproape de realitate și asupra numărului de soldați necesari pentru mînuirea acestui armament. În aceeași cronică se vorbește de aproape 4000 de pedestrași austrieci ce se găseau în cetatea Sebeș. În continuare se face și o descriere a cetății, arătîndu-se că „fiecare colț al fortăreței are cîte o întindere mare în care pot încăpea cu ușurință cîte 5000 de războinici“.

Nu putem trece mai departe fără a sublinia originea acestor soldați, precum și gradul lor de instruire și disciplină.

Există documente care consemnează că în cetatea Caransebeșului în anul 1604 soldații erau în mare parte mercenari. Tot acest document relatează și raportul nefavorabil stabilit între locuitori și mercenari, fiind descris masacrul la care s-au dedat acești mercenari împotriva orășenilor care, în legitimă apărare, au omorît un mercenar ce voia să-i prădeze.

În furia lor mercenarii, drept răzbunare, s-au dedat la cele mai josnice acțiuni de jaf și teroare. De acești mercenari, locuitorii cetății și ai orașului s-au putut scăpa doar prin unire, alungându-i din cetate.

Jafurile mercenarilor nu se limitau numai la locuitorii din cetate și oraș ci ele s-au extins și în satele din jur. Așa se face că țăranul Nicolae Fiat din Buchin și-a găsit moartea torturat de mercenari atunci când a încercat să-și apere modesta-i agonisire.

Magazia de provizii. Prin această noțiune trebuie să înțelegem atât depozitele cu provizii alimentare, cât și depozitele de armament și muniții.

Referindu-se la magaziiile de pulbere, specialiștii militari ai epocii le-au dat o importanță deosebită atât în ceea ce privește dispunerea, construirea și întreținerea lor.

În ceea ce privește dispunerea acestor magazine unii constructori le prevedeau în mijlocul cetății, și lângă zid, lipite de acesta. În Cetatea Caransebeșului magazinele de provizii au fost dispuse lângă zidul cetății în partea de vest, în actualele grădini ale caselor din strada Traian Doda cuprinse între numerele 37—43. Ținând cont de scopul și importanța lor, magaziiilor de provizii li s-a dat o importanță covârșitoare.

Stabilind îndatoririle comandantului unei cetăți Vauban sublinia printre altele că: „a vizita adeseori magazinele de praf de pușcă și arsenalele, a-și face o plăcere din faptul de a o menține în ordine muniția, a ține la locurile rezervate ei și la uscat. Trebuie să te porți în această privință sever cu magazionerii respectivi și să-i observi exact pentru a te convinge asupra devotamentului lor“. În continuare Vauban arăta că între construcția fortificației și magazinele de provizii trebuie să existe un echilibru, un raport direct ce trebuie respectat (raport despre care am mai vorbit). Avînd suficiente date la dispoziție cu privire la mărimea depozitelor și rolul ce l-au avut pentru cetatea Caransebeșului, dar ne vom folosi de consemnarea cronicarului turc, mai sus amintit, care, printre altele, arată că, atunci când cetatea a fost predată turcilor în magazine erau: „300 cîntare de pulbere, 80 de lăzi de cartușe bătute, 10.000 de felurite bule și grenade de mînă, 80 de

cumbarale mari și un număr de coșuri de grenade, cordaje și cabluri și hambarele pentru tunuri... Afară de aceasta au mai fost găsite 11.000 chile de făină". Și această consemnare credem că este suficient de convingătoare în ceea ce privește magazinele de provizii iar cantitatea de armament, pulbere și alimente reliefează puterea armată a cetății.

Arsenalul. În lucrările consacrate fortificațiilor noțiunea de arsenal cuprinde toate clădirile destinate pentru confecționarea și păstrarea armamentului și a tehnicii militare, precum și muniția folosită de aceasta.

Despre importanța ce o dădeau specialiștii militari arsenalului am arătat mai înainte; la fel am subliniat și cantitatea de armament și pulbere ce o avea cetatea de pe Sebeș. Referindu-ne la arsenalul cetății Caransebeșului trebuie să admitem că a existat aici un atelier de reparat armament și mai puțin probabil de confecționare a acestuia. Tot aici se pregăteau cartușele și ghiulelele necesare armamentului de foc și ascuțirea armamentului alb.

Pe actualul plan al orașului, arsenalul cetății se poate localiza în grădinile caselor cu numerele 20 și 22 de pe strada Potocului în imediata apropiere a bastionului Arhiducal.

Locuința comandantului. Este bine cunoscut faptul că în tehnica militară se acorda o importanță mare locuinței comandantului. Această preocupare se menține și pe mai departe nu ca o moștenire, ci ca o amploare ce se dădea nobililor militari ce dețineau și funcții de comandă în armată. Localizată pe planul actual al orașului, locuința comandantului se situa pe locul actualelor edificii ce poartă numerele 48 și 50 din strada Romanilor și era compusă din trei clădiri situate în imediata apropiere a bastionului Orșovei. Menționăm că, aici cu ocazia unor săpături cu caracter edilitar au fost găsite piese de harnașament, ceramică, grinzi și gunoi de grajd. Toate acestea scot în evidență și motivează oarecum destinația celor trei clădiri ce compuneau locuința comandantului.

Turnuri puternice. Cele două turnuri consemnate pe planul cetății cu litera „H” deschid mari discuții deoarece după părerea noastră ele nu aparțineau

ultimei fortificații, ci mai degrabă unei faze mai vechi de construire. Afirmția noastră se bazează pe anumiți factori de artă militară și de tehnică a fortificațiilor militare.

Primul turn se găsește situat în partea de nord-vest a împrejurimii vechi notată în plan cu litera „B”. Toate părerile cercetătorilor se îndreaptă spre ideea că aceasta ar putea fi nucleul castelului regal, turnul lipit de zidul nucleului nu poate fi decât contemporan și mai mult făcând corp comun cu acesta.

În ceea ce privește al doilea turn el este situat la intrarea în bastionul Imperial. Din punctul de vedere al construcției credem că acest turn aparține tot nucleului de care am vorbit mai înainte el fiind un avanpost al acestuia.

Grajdurile și cazărmiile cavaleriei. În compunerea armatei cetății intra și cavaleria care în sistemul defensiv al fortificațiilor juca un rol însemnat în exetarea contraatacurilor sau în urmărirea inamicului care renunța la asediu. Cazărmiile soldaților și grajdurile erau construite, în cadrul cetății, separat de cele ale infanteriei și pentru o mai mare operativitate, în majoritatea cazurilor, cazărmiile cavaleriei erau construite alături de grajduri.

În cadrul cetății Caransebeșului, grajdurile și cazărmiile soldaților au fost dispuse, în număr de patru, în raveliul din fața curtinei cuprinsă între bastionul Arhiducal și cel Regal, iar pe planul actual al orașului Caransebeș erau situate pe strada Traian Doda cuprinzând spațiile dintre edificiile cu numerele 34—46 și 27 și 27 A.

O informație demnă de luat în seamă este aceea care se referă la numărul soldaților de cavalerie existenți în cetate, număr ce se ridică la cifra de 500 și toți erau echipați pentru paza acestei provincii, după cum arată ofițerul italian Giovan Andrea Gromo care a vizitat și descris cetatea. Referirea lui Gromo cu privire la echiparea cavaleriștilor trebuie înțeleasă în sensul că acești soldați erau dotați cu armamentul și echipamentul corespunzător și cu o instrucție adecvată, capabili în orice moment să execute misiuni de luptă.

În incinta cetății pe lângă construcțiile cu caracter strict militar au fost ridicate și locuințe. Săpăturile

arheologice sau cele cu alt caracter executate în prezent în incinta fostei cetăți ne-au permis să ajungem la părerea că la construirea lor un rol de seamă l-a avut lemnul. Era și firesc aceasta dacă amintim că ne găsim într-o zonă de interferență între deal și munte, unde pădurile au loc preponderent. La părerile noastre adăugăm și un fragment din descrierea ofițerului italian Gromo, care, cu grad de căpitan, ajunge la curtea lui Ion Zapolya, prilej cu care vizitează Transilvania și Banatul scriind printre altele: „Banatul. Capitala sa este Caransebeș, un oraș bine populat... toate casele sînt de lemn dar foarte arătoase și bine înzestrate“.

Încă din scrierile contemporane cu cetatea Caransebeșului avem cunoștință că existau aici străzi largi și aliniate. Este demnă de amintit consemnarea călătorului Sandor Pal care sosind la Caransebeș în mai 1687 din Constantinopol: „a cerut voie să intre în cetate, s-a plimbat dealungul unei străzi a acesteia“.

În lucrarea lor, Bălan și Ghidiu consemnează o serie de străzi ce aparțineau orașului și cetății. Din străzile amintite ca aparținînd cetății, autorii consemnează strada Mare, strada Barbapuaia, strada Bănuța și altele pe care autorii neavînd suficientă documentație, le fixează cu rezerve în cetate sau oraș.

Verdictul dat de tratatele de pace pecetluiesc soarta cetății Caransebeșului, care este demolată. O descriere a demolării ne este făcută de înșiși cronicarii turci: „Astfel după ce șanțul cetății a fost umplut, întăriturile ei de afară au fost făcute una cu pămîntul. Apoi, prin săparea a 30 de tunele, au fost distruse, cu 500 de cîntare de pulbere crenelurile și părțile nedărîmate ale cetății. În sfîrșit, după ce s-a dat foc și clădirilor din cetate, nu s-a lăsat pe fața pămîntului nici o urmă din cetatea Sebeș“. Sigur, descrierea cronicarului turc pare destul de exagerată deoarece și după anul 1700 se mai amintește prezența cetății.

Ținînd seama în primul rînd de starea la care a ajuns cetatea Caransebeșului după demolarea lor de către turci și mai ales de rolul ce-l avea din punct de vedere strategic, s-a pus problema refortificării ei.

Un fapt edificator în această direcție ni-l oferă raportul inginerului Malherbe care în anul 1695 vizi-

tează cetatea. Raportul inginerului Malherbe relatează o stare de fapt. Trebuie să avem în vedere că în anul 1692 generalul austriac Veterani propunea să se refortifice cetatea Caransebeşului, iar în anul următor dă din fondurile sale suma de 600 de florini pentru acest scop.

Lucrările de refortificare încep în timp ce ostilităţile austro-otomane erau în toi şi pentru a nu se stînjeni munca la cetate, Veterani desfăşoară o serie de manevre tactice menite să-i întîrzie pe turci. Apogeul acţiunilor lui Veterani are loc în anul 1695 cînd se desfăşoară lupta de la Lugoj unde bravul general îşi găseşte sfîrşitul.

În urma acestei lupte, drumul spre Caransebeş este deschis şi astfel cetatea cade în mîinile otomanilor fără a putea opune nici o rezistenţă.

Este deci firesc să admitem observaţiile critice făcute de inginerul Malherbe deoarece el descrie cetatea în urma vizitei făcute în luna octombrie 1695 cînd cetatea Caransebeşului era în curs de reconstrucţie, deci punctele vulnerabile, grămezile de pămînt ce uşurau apropierea mascată a inamicului de ziduri şi celelalte aspecte negative ce le-a sesizat, urmau să fie înlăturate, lucru ce nu a mai putut fi posibil datorită ocupării ei de către otomani. Raportul inginerului Malherbe nu oglindeşte starea fortificaţiei Caransebeşului în apogeul ei, ci în momentul cînd era în reconstrucţie, ba mai mult, în momentul cînd turcii au început demolarea ei. Cu toate acestea raportul ne aduce mai multe informaţii care împreună cu alte documente ne ajută să întregim fortificaţia, să-i stabilim elementele componente chiar dacă acestea erau în curs de reconstruire. Şi dacă la acest raport mai adăugăm şi pasajul din cronica turcească, la care ne-am referit mai înainte, ajungem la părerea, cu toate exagerările făcute, că cetatea Caransebeşului a fost demolată aşa cum au prevăzut tratatele de pace.

Avem la dispoziţie încă o fotocopy făcută după originalul ce se găseşte la Arhivele de război din Viena intitulată: „Planul regiunii Caransebeş alăturînd un proiect cum s-ar putea fortifica serios această localitate (1717)“. (Fig. 15—16). Această schemă este compusă din două părţi. Prima parte prezintă ruinele fostei cetăţi a Caransebeşului, iar a

Fig. 15. Caransebeș. Ruinele cetății, 1717

doua parte este identică cu prima dar peste ruine a fost suprapusă o vignetă cu planul fortificării propuse. Din aceste scheme rezultă starea de ruină a fortificației. Cele două planșe aduc însă și elemente noi. În primul rând, ne prezintă câteva fortificații exterioare ale vechii cetăți, despre care am vorbit și le-am localizat la momentul potrivit. În al doilea rând, face o precizare mai concretă a drumurilor ce plecau din fosta cetate. Și în sfârșit se prezintă planul propus pentru refortificarea Caransebeșului, plan ce urmează de astă dată un nou sistem de fortificare, în formă de stea, și anume sistemul Vau-ban.

Condițiile social-politice și militare au dus ca acest plan propus în anul 1717 să nu fie materializat pe teren, iar știrile despre existența cetății Caransebeșului să înceteze pentru totdeauna.

Fig. 16. Caransebeș. Planul refortificării, cetății, 1717

Pe anumite direcții posibile de atac ale dușmanului cetatea Caransebeșului a fost prevăzută cu construcții suplimentare care din punct de vedere militar făceau parte din elementele exterioare cetății.

Pentru Caransebeș erau la acea vreme, două direcții principale de înaintare spre cetate: Culoarul Cerna — Timiș dinspre sud și Valea Timișului din spre Lugoj. Aceste două direcții, funcție de teren, au fost prevăzute cu avanposturi menite să întârzie ritmul ofensiv al dușmanului.

În Arhivele de război din Viena se găsește planul unui avanpost cunoscut sub numele: „Plan und Project über die Schantz zu Caransebeș Wie selbte und zu besserer defension tauglicher gemacht werden könnten“. (Plan și proiect al șanțului de la Caransebeș, cum acesta ar putea fi făcut mai mic și mai apt pentru o mai bună apărare). (Fig. 17).

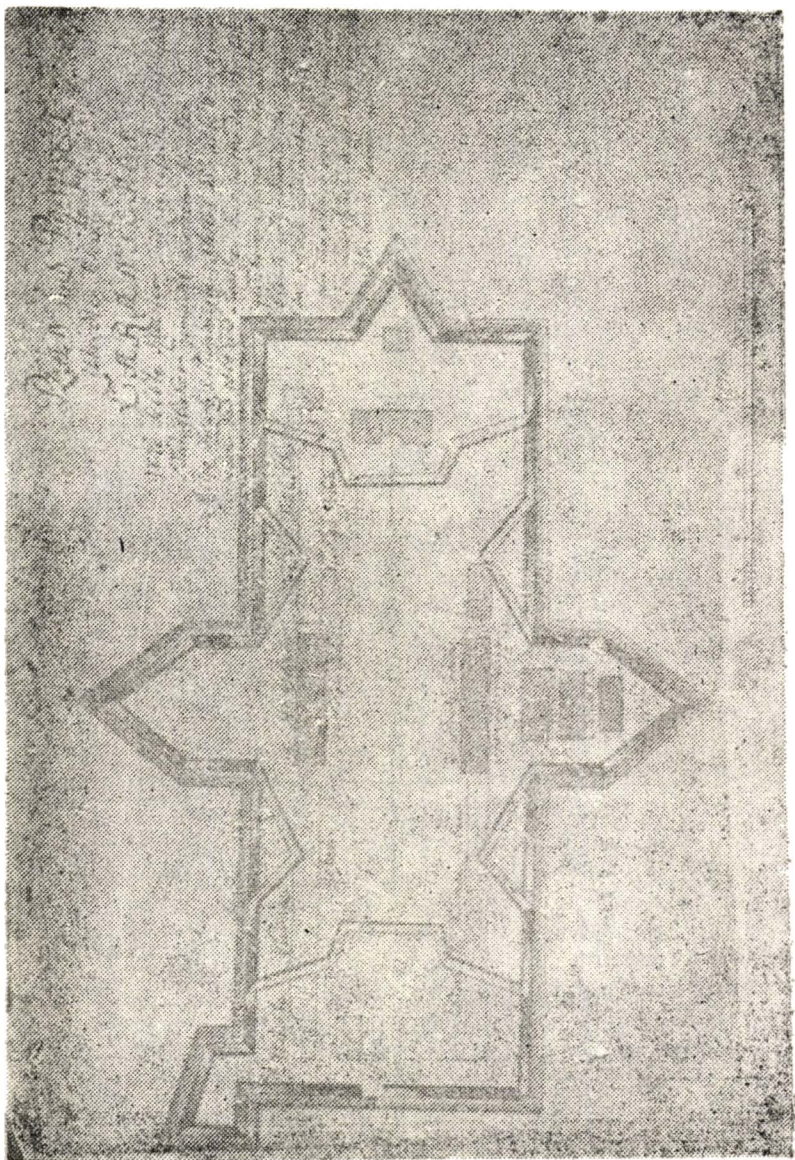

Fig. 17. Caransebes. Fortalitium

Pe planurile întocmite și în documentele emise avanpostul apare sub diverse nume: „Schanz“, „Bachhaus“, „fortilitium“ și „Feldwacht“.

Cu deosebiri de mărime și importanță din punct de vedere militar, orașul Caransebeș a avut două fortificații. Una cuprinsă între actualele străzi: Cetății, Retezat, Romanilor și Potoc, ea reprezentând cetatea cu orașul fortificat cunoscută în documentele contemporane ei sub numele de „Castro nostro Sebesiensis“ sau „Castra nostra Regalia“ ori pur și simplu „Castri Karansebes“ și mica fortificație cu funcție de avanpost cunoscută sub numele de „fortilitium“ care era situată înapoia actualei grădini publice a orașului și cuprinsă între actualele străzi a Cazărmii și Bistrei. Acest lucru este semnalat și de Pesty Frigyes care arată că în 1697 turcii au atacat Caransebeșul cu 2500 de soldați reușind să ocupe fortificația exterioară a cetății.

Dacă pentru cetatea Caransebeșului avem suficiente studii, pentru mica fortificație nu avem decât planul care se găsește la Arhivele de război din Viena și câteva documente care îi semnalează prezența și care când au fost traduse, comentate și publicate, pe nedrept au fost confundate cu cetatea și orașul fortificat.

Rolul ce l-a avut din punct de vedere militar a fost acela de a preîntîmpina atacurile dușmanului, de a-l obliga să se angajeze prematur în luptă, a-și consuma potențialul militar pînă să ajungă la zidurile cetății și orașului Caransebeș.

Din documentele vremii rezultă că atît cetatea cît și avanpostul au avut, în timpul conflictelor armate, dese stricăciuni care trebuiau grabnic remediate.

Sînt cunoscute eforturile pe care le-a făcut generalul conte Frederic Veterani pentru refortificarea cetății, cînd a trimis aici pe inginerul italian Giovanni Morando Visconti, care după ce a făcut ridicarea topografică a cetății, a condus lucrările de refortificare, construind un gater la Marga pentru tăierea scîndurilor necesare la cetate.

Tot din documentele vremii rezultă că generalul Veterani a luat măsuri și pentru reparația avanpostului lucru ce-l face Petru Măciș de Tincova, vicecomitele Severinului, care donează din averea sa suma de 9000 florini renani, fapt ce îl determină pe

generalul Veterani „să recomande Camerei Aulice vieneze compensarea acestor cheltuieli prin acordarea unor bunuri din teritoriile care vor fi ocupate de trupele imperiale“.

Cu toate că avanpostul a fost construit pe un loc mlăștinos care îi asigura o apărare naturală, fortificația a fost prevăzută cu lucrări hidrotehnice menite să mențină un echilibru constant în cantitatea de apă necesară în șanțul ce o înconjura primind apa printr-un canal ce venea din fața bastionului Arhiducal și de la un braț al Canalului morilor, iar la nevoie apa era evacuată printr-un alt canal ce se vărsa în pîriul Potoc.

Afirmația este făcută în urma studiului planului din 1690 din care rezultă canalul construit din șanțul cetății și din planul cetății din 1697 în care se distinge brațul din Canalul morilor care trece prin imediata apropiere a avanpostului alimentînd zona cu apă.

Pe harta ce se găsește în Arhivele de război din Viena „Plan de Gegend von Karansebeș Nebst Project wie selber Ort ordentlich zu fortificiren“ (Planul regiunii Caransebeș împreună cu un proiect cum această localitate ar putea să se fortifice mai bine) este notat un pîrîiaș cu litera I care pleacă din avanpost și se varsă în pîriul Potoc. La legenda planului la litera I este scrisă explicația: „pîriu care izvoarăște din săparea Șanțului“. Rezultă deci că surplusul de apă din șanțul avanpostului care ar fi putut, la un moment dat, să o pună în pericol, era drenat și se scurgea în pîrîiașul Potoc în locul cunoscut astăzi sub numele de „Țarină“.

Pentru a ne da mai bine seama de locul și rolul ce l-a avut avanpostul de a cărui descriere ne ocupăm, sînt necesare cîteva cifre care vor lămuri, pe deplin importanța lui și posibilitățile tactice de care dispunea.

Situat la un punct cheie pe comunicația Caransebeș-Lugoj-Timișoara el supraveghea de la distanță, avînd cîmp deschis, orice mișcare ce o făcea dușmanul care intenționa să se apropie de oraș. Dotată cu efective și arme de foc de toate calibrele avea posibilitatea să deschidă focul întîmpinînd pe atacator la mare distanță, obligîndu-l astfel să-și schimbe unele hotărîri ofensive privind direcția în fața zidurilor cetății Caransebeș.

Avanpostul avea forma unui dreptunghi cu laturile de 210×74 m cu un perimetru de 568 metri liniari și o suprafață de 18.419 m^2 . Era prevăzut cu patru bastioane. Avanpostul era prevăzut cu o singură poartă situată pe mijlocul laturei de sud. Pentru a reputea ajunge în interiorul avanpostului trebuia să se treacă peste șanțul cu apă pe un pod mobil ce constituia un obstacol pentru atacator.

În interiorul avanpostului erau două clădiri etajate construite din material tare și opt clădiri de diverse mărimi, scunde ca înălțime și construite din material mai slab. Suprafața locuibilă a clădirilor era de 2.774 m^2 din care a clădirilor etajate era de 576 m^2 .

În bastionul de pe latura de nord erau construite trei magazine de provizii cu o suprafață totală de 475 m^2 . Aceste magazine puteau să adăpostească alimentele și muniția efectivelor pentru o perioadă de timp destul de îndelungată.

Avîndu-se în vedere suprafața destul de mare atît a avanpostului cît și a bastioanelor, precum și prezența clădirilor din interior ajungem la părerea că putea să adăpostească un număr aproximativ de 1000 luptători prevăzuți atît cu armament de foc portativ, cît și un număr de 5—10 piese de artilerie de diverse calibre.

De remarcat este faptul că magazinele de provizii au fost distruse în bastionul de pe latura de nord unde pericolul unui atac era mai puțin probabil.

Toate laturile avanposturilor erau amenajate pentru adăpostirea efectivelor destinate luptei, în bastioanele mici putînd fi dispusă doar cîte o piesă de artilerie, iar în bastionul de pe latura de sud putînd fi dispuse două piese de calibre mai mari.

Avanpostul a jucat un rol însemnat în sprijinul cetății Caransebeș atît prin dispunerea lui din punct de vedere geografico-militar, la o distanță de 950 metri față de cetate cît și la mărimea lui, dar mai ales la posibilitățile tactice de a preîntîmpina inamicul la o distanță relativ mare obligîndu-l să se desfășoare mai devreme.

Evenimentele politico-militare ce au loc pe teritoriul orașului și în jur își pun amprenta asupra cetății și implicit și asupra avanpostului ei.

Prin pacea de la Carlovitz (26 ianuarie 1699), cetatea Caransebeș a fost supusă demolării. Procesul

de demolare a fost însă lent, acesta făcându-se la voia întâmplării. Ceea ce este demn de luat în seamă îl constituie faptul că fortificația avanpost nu este supusă procesului de demolare.

Războiul austro-turc din anii 1716—1718 aduce câștig de cauză Austriei care prin pacea de la Passarowitz (21 iunie 1718) anexează Oltenia și alte teritorii.

Văzându-se stăpînă pe situație, Austria a luat măsuri de fortificare a unor orașe și puncte cheie de importanță strategică din Oltenia. Pentru aceasta a fost trimisă o comisie de ofițeri, ingineri și topografi care au făcut măsurătorile necesare și au întocmit o hartă și proiecte de fortificații. Comisia a fost condusă de căpitanul inginer Friedrich Schwanz. Această comisie propune printre altele, construirea unui drum strategic care să lege fortificația de la Tismana cu cea de la Caransebeș.

În Caransebeș, încă din anul 1717, a fost trimis sublocotenentul inginer François Nicola care a executat măsurătorile necesare și a întocmit un plan pentru refortificarea cetății.

Concomitent cu aceste măsuri de ordin militar, se trece grabnic și la repararea avanpostului din Caransebeș de către un batalion din regimentul Alt Lothringen și pus la dispoziția locotenentului colonel Castner. Intrată în noul conflict austro-turc din 1736—1739 Austria ia măsuri de reparare și întărire a fortificațiilor de graniță. Așa se explică faptul că începînd cu 6 decembrie 1736 se repară cazărțile și clădirile comandamentului din avanpostul Caransebeșului.

Austria urmărea să ia toate măsurile necesare care se impuneau pentru prevenirea unui atac prin surprindere din partea turcilor și o posibilă bază de plecare a unei ofensive în Balcani.

Situația financiară precară a imperiului a îngreunat punerea în aplicare a planurilor propuse, iar războiul ruso-austro-turc din anii 1736—1739 a pus capăt proiectelor militare deoarece prin pacea de la Belgrad, Austria pierde teritoriile anexate prin pacea de la Passarowitz, iar rolul cetăților dintre Tisa, Dunăre și Mureș încetează, ele fiind demolate.

Nici pacea de la Passarowitz, nici cea de la Belgrad nu lezează avanpostul de la Caransebeș. Așa se

explică faptul că îl găsim consemnat pe harta din anul 1723 și pe planul din anul 1738 în care sînt dispuse trupele concentrate în Caransebeș în vederea participării lor la noile operațiuni militare ce aveau să se desfășoare în culoarul Timiș-Cerna.

Se părea că prin pacea de la Belgrad liniștea atît de necesară s-a așternut în Balcani. Austria împăcată „volens nolens“ cu noua situație ia măsuri de pază a frontierelor înființînd unități de grăniceri care aveau să înlocuiască misiunea îndeplinită pînă acum de cetățile de graniță.

Din punct de vedere demografic dar mai ales militar Curtea de la Viena ordonă recensămîntul populației și sistematizarea localităților. Se fac noi măsurători și ridicări topografice întocmindu-se hărți militare care să surprindă cele mai mici detalii și informații. Cu acest prilej în anul 1762 se propunea ca avanpostul (fortilitium) rămas în stare de funcționare să fie refortificat, mult micșorat în vederea unei mai bune apăsări.

Forma propusă răspundea noilor cerințe în cîmpul tactic impuse de dezvoltarea armamentului și în mod deosebit a pieselor de artilerie.

Războiul ruso-austro-turc din anul 1787—1792 pune capăt acestor planuri de refacere, deoarece o bună parte din teatrul de operațiuni militare se desfășoară pe teritoriul orașului Caransebeș care este distrus și mistuit de flăcările nemiloase ale războiului.

Pe harta din anul 1762 apare avanpostul în fața căruia este un cimitir catolic în interiorul căruia se află o biserică, probabil o capelă a acestuia care purta hramul St. Mihai.

Coroborînd harta cu documentele de arhivă, acest cimitir este situat în partea de sud-est a avanpostului pe locul actualei grădini publice, iar biserica a fost situată în locul actualei fîntîni din fața fostului palat al Comunității de avere, astăzi localul Întreprinderii de prospecțiuni și exploatari geologice (I.P.E.G.).

Odată cu sistematizarea orașului rolul avanpostului se diminuează astfel că pe harta orașului Caransebeș din anul 1804 aceasta este înlocuită cu actuala cazarmă a grănicerilor situată înapoia grădini publice. Măsurile de demolare a fortificației au fost

prevăzute și pe „Plan der Gegent Zwischen Karansebeș und Fenisch im Temesvar Banat“ ridicată între anii 1791—1802 în care apărea avanpostul cetății cu o linie la capătul căreia a fost scris „CASSERNE“.

Că ea a jucat un rol important în apărarea orașului ne-o spune rangul și gradul comandanților ei. Printre comandanții avanpostului documentele amintesc de contele von Wallis și pe colonelul Karl von Kornthal ultimul fiind inițial înmormântat în cimitirul amintit și apoi deshumat și îngropat în actuala biserică catolică atunci când aceasta a fost terminată.

Putem concluziona că avanpostul de la Caransebeș s-a integrat efectiv în apărarea cetății și a orașului iar dezvoltarea urbanistică a acestuia a dus mai târziu la demolarea lui.

Zidurile cetății Caransebeș își justifică prezența prin participarea activă a locuitorilor din zonă la paza și apărarea pământului moștenit de la străbuni. Acest lucru a determinat ca pe lângă preocupările economice și comerciale locuitorii orașului să fie și buni oșteni. Așa trebuie înțeles faptul că faima românilor din Caransebeș depășește limitele țării. Avîndu-se în vedere situația social-politică și militară a orașului și în mod deosebit a zonei un rol însemnat l-au jucat cnezii români caransebeșeni în treburile militare, administrative, juridice și în alte domenii în Caransebeș și în districtele românești din sudul Banatului.

Este de la sine înțeles faptul că un oraș de depozit al mărfurilor aduse din orient și occident să cunoască o dezvoltare economică și comercială, aceasta și datorită comerțului de tranzit ce se desfășura în Caransebeș ajungînd ca orașul să rivalizeze cu orașele transilvane.

Toate acestea determină ca o bună parte din locuitorii orașului să devină negustori care se alăturau păturii avute a meseriașilor români autohtoni cunoscuți prin măestria ce le-a dus faima. Era firesc deci ca românii caransebeșeni să participe la treburile social politice, economice, comerciale și religioase ale orașului. Mai mult orășenii și-au asumat cîteva atribute politice care au depășit cadrul restrîns al orașului ei devenind susținători ai unor acțiuni politice

de mari proporții. Așa se explică faptul că românii caransebeșeni aderă la politica de unificare teritorială a lui Mihai Viteazul și tot atît de cunoscute sînt și consecințele care le-au avut de suferit aceștia după înfrîngerea marelui voevod. (Fig. 18).

În anul 1658 orașul împreună cu localitățile ce îl înconjoară este ocupat de turci și stă sub această stăpînire timp de 30 de ani, cînd în anul 1688 generalul Veterani eliberează orașul și propune refortificarea lui. Refortificarea cetății Caransebeș are loc în condițiile în care datorită deselor războaie acesta cade cînd în mîna turcilor cînd a austriecilor și astfel aceste schimbări de stăpîni face ca dezvoltarea din toate punctele de vedere să stagneze sau să aibă un ritm mai lent de dezvoltare.

Anul 1738 transformă orașul în operațiuni militare, armata imperială concentrată la Lugojel ajunge la Caransebeș și de aici pleacă spre sud angajîndu-se în luptele cu turcii la Cornea, Mehadia și Orșova. Neînțelegerile dintre generalii austrieci nu dau cîș-

Fig. 18. Mihai Viteazu. Pictură de B. Dellomini (Dia)

tig de cauză trupelor din subordine și astfel armata austriacă la 20 iulie poposește la Caransebeș ocupînd un dispozitiv de apărare pe malul stîng al Timișului. Turcii ocupă orașul, îl devastează, dar nu se angajează în luptă. În acest conflict militar orașul și întreg Banatul de sud are de suferit rechizițiile de alimente de furaje pentru armată. Tratamentul inuman la care este supusă populația crează mari nemulțumiri care se intensifică luînd aspectul unei răscoale țărănești antihabsburgice. Pentru reprimarea răscoalei este trimis generalul Lentulus care trece prin sabie și foc toate satele de pe valea Bistrei și de la Lugoj și Hațeg se unesc și înconjoară orașul.

Cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg în manuscrisul său descrie astfel cele petrecute la Caransebeș. „În noiembrie 1738 joi (evenimentele însă au avut loc în 17 ianuarie 1739 n.n.) în Caransebeș zi de tîrg, pre poruncă reghimentele de raitări din Lugoj, din noapte plecînd, două stații călcînd, pre amează Caransebeșu cu tîrgu său de toate părțile făr-de veste lovînd, oameni, femei, copii, feate, preoți, negustori, în biserica rumînească și nemțească ce la franțiscani scăpară, cu ei împreună ascuțișul săbiei și a puștilor jartvă, s-au dat; în biserici și-n case focul i-au mistuit de aici, reghimentele l-au apucat cătră Carasov. Așa au lucrat și încoaci până-n Slatina; au tăiat, au ars, să-i pomenească“.

La toate aceste suferințe cauzate de război se adaugă și ciuma care bîntuind în zonă secera fără milă atît armata cît și populația, Caransebeșul devenind un tablou dezolant locuitorii mulțumindu-se cu puțin și cu speranța venirii zilelor mai bune.

Sfîrșitul războiului austro-turc aduce noi schimbări în sistemul de apărare și astfel după multe căutări se ajunge la înființarea unor regimente de grăniceri. Inițial orașul a făcut parte din regimentul valaho ilir cu capitala la Biserica Albă, dar datorită întinderii prea mari a acestuia, regimentul se împarte în două luînd astfel naștere regimentul valah de grăniceri cu sediul la Caransebeș.

După anul 1838 regimentul își schimbă denumirea în „Regimentul de graniță româno-bănățeană Nr. 13“. (Fig. 19—20).

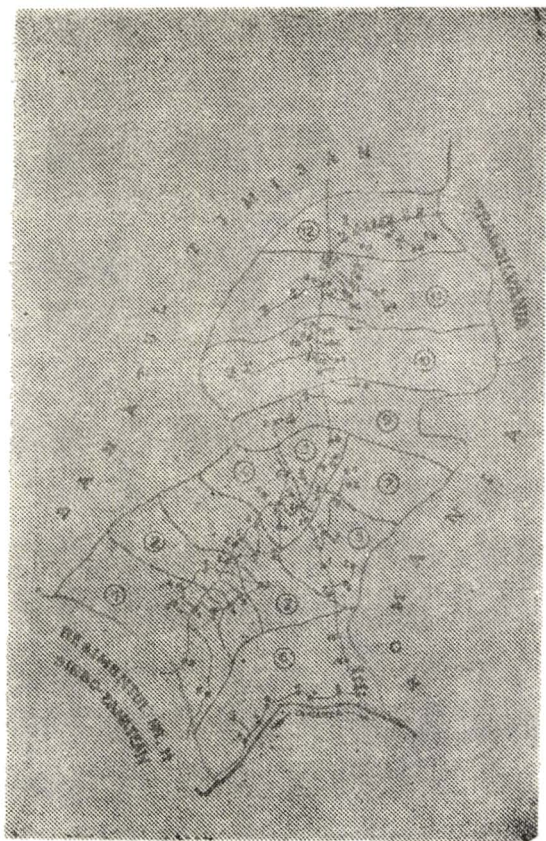

Fig. 19. Hartă. Regimentul de graniță româno-bănățean nr. 13

Cele 96 de comune ale regimentului erau organizate în 12 companii la Caransebeș fiind pe lângă comanda regimentului și sediul Companiei a 11-a care avea în subordine următoarele comune grănicerești: Caransebeșul, Caransebeșul Nou, Cicleni, Dalci, Turnu Ruieni, Borlova, Bolvașnița, Cîrpa (azi Valea Timișului), Poiana, Buchin, Lindenfeld, Zlagna și Zervești. (Fig. 21).

Pe lângă îndatoririle de pază de cordon, campaniei a 11-a îi revenea misiunea să păzească și statul major al regimentului, podul de peste Timiș și sărăria din Caransebeș.

[illegible]

Fig. 20. Organizarea regimentului pe companii și comune grănicerești

Fig. 21. Caransebeș. Sediul Companiei a XI-a a regimentului de graniță româno-bănățean Nr. 13;

Cu tot specificul ce îl avea regimentul din punct de vedere organizatoric, el a participat alături de regimentele de linie a imperiului la războaiele napoleoniene, chiar dacă rezultatul luptelor a fost de cele mai multe ori nefavorabil pentru austrieci, evenimentele au intrat în memoria poporului, în creațiile de tip folcloric. Rezonanța acestor evenimente a constituit un punct de mândrie atît pentru participanți cît și pentru urmașii lor.

Participarea grănicerilor bănățeni la luptele împotriva francezilor i-a determinat pe o bună parte din ei să îmbrățișeze ideile de libertate a revoluției franceze. Este cunoscut cazul căpitanului Jumanca din Caransebeș, care își propusese eliberarea Transilvaniei și Banatului în vederea unirii cu Moldova și Țara Românească într-o singură țară, România. Prins în momentul în care începea să-și pună în aplicare planul său, a fost judecat la Caransebeș și condamnat la moarte.

Cu toate încercările de înfrumusețare a orașului acesta bate pasul pe loc mai ales în anul 1788 cînd în ultima confruntare austro-turcă, orașul este incendiat după care din ruină, asemenea ca pasărea Phoenix, orașul se clădește luînd forma unui oraș cu specific milităresc format din casele negustorilor și a meseriașilor în centrul orașului, a grănicerilor cu specificul lor și clădirile militare care erau formate din: cazarma regimentului, școala de subofițeri, pavilionul ofițerilor, spitalul militar, tribunalul militar cu închisoarea și sărăria. Toate formau un perimetru ce închidea parcul orașului care s-a format tot prin grija ofițerilor grăniceri.

Cu toate restricțiile impune de legile militar-grănicerești în orașul Caransebeș cit și în cele 96 de localități militarizate pulsează o viață românească, cu aspirații de unitate națională. Grănicerii români nu vor uita niciodată originea lor latină și nevoia de a realiza visul de unitate a tuturor românilor despărțiți de urgia vremurilor. Că lucrările stau așa ne-o demonstrează însemnările locotenentului Ioan Drăgălina, generalul de mai tîrziu, care printre altele în 1882 spunea, „plin de mîndrie, cu speranța în piept că va veni momentul unde românii vor putea arăta lumii că sînt adevărați fii ai lui Traian, că în vinele lor curge sîngele lui Mihai.”

Un rol însemnat în educarea în spirit românesc a copiilor din graniță l-au avut școlile naționale grănicerești. Aceste școli au avut ca directori oameni de mare competență ca Ioan Tomiciu, Constantin Diaconovici Loga, Andreievici și alții, care au militat activ atât pentru păstrarea ființei naționale, cât și pentru păstrarea purității limbii române. Așa de pildă caransebeșanul Constantin Diaconovici Loga conștient de misiunea ce o avea pentru luminarea românilor, nu ține seama de restricțiile de graniță și vorbind despre cărțile sale, arăta că: „aceste cărți s-au purtat și prin Ardeal, prin Țara Românească și prin Moldova, apoi cu deplină îndestulare le-au primit că un lucru pentru luminarea tuturor românilor de oriunde se află sub soare.“

Efectele învățămîntului în granița militară bănățeană rezultă din faptul că un număr de peste 20 de fii de grăniceri urcă ierarhia militară pînă la gradul de general, peste 40 de tineri au absolvit instituții superioare de învățămînt militar, iar peste 200 de tineri au absolvit școli militare intrînd în corpul ofițeresc.

Din rîndul ofițerilor bănățeni recrutați din graniță și redați apoi aceștia se ridică un corp al ofițerilor numiți profesori la Școala matematică și apoi regimentară din Caransebeș. Dintre aceștia un loc aparte îl ocupă locotenentul colonel Seracin Iosif, locotenentul Babeu Petru și căpitanul Demetriu Miculescu.

În școala militară din Caransebeș ofițerii români militau sentimentele de mîndrie națională, de dragoste față de populația de origine română, chiar dacă programa școlară era pur militară.

Un însemnat număr de ofițeri din graniță demisionează din armata austriacă înrolîndu-se în armata română. Amintim în acest sens pe generalul Moise Groza cunoscut și sub numele de „eroul de la Grivița“, generalul Ioan Drăgălina cunoscut în istorie ca „eroul de la Cerna și Jiu“, generalul Muică și alții.

Un alt număr de generali și ofițeri lasă prin testament însemnate sume de bani ca în Caransebeș să se înființeze școli cu limba de predare română sau să fie ajutați copiii români săraci dar silitori. Este cazul să amintim în acest sens numele generalilor

Traian Doda, Mihail Trapșa, Teodor Seracin, a lt. col. Iosif Seracin și a căpitanilor Ilie Pepa și Iancu Temeș.

Formarea dualismului austro-ungar pune capăt regimentului grăniceresc din Caransebeș care prin patentă imperială din 1871 a fost desființat, în locul lui se înființează „Comunitatea de Avere a fostului regiment româno-bănățean Nr. 13“, iar orașul cunoaște noi forme de organizare administrativă și noi trepte de dezvoltare.

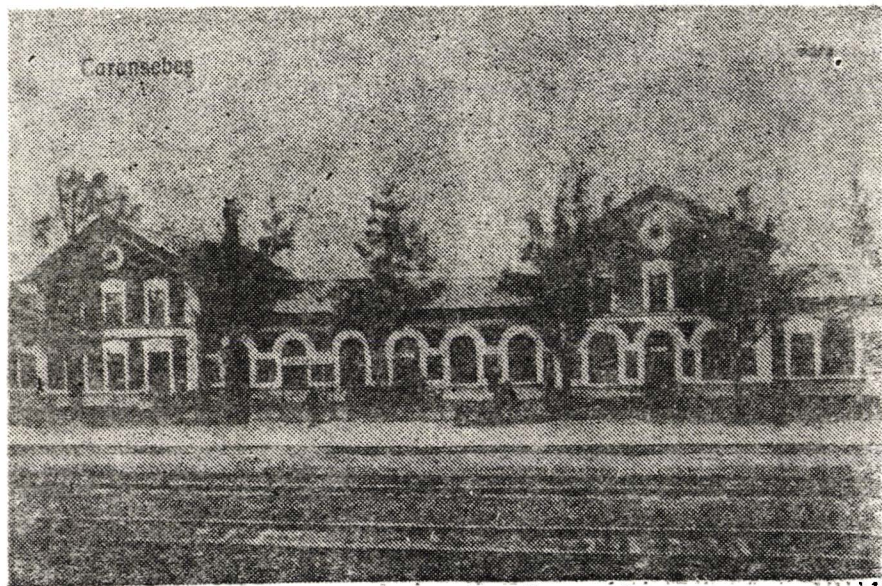
Prin rescriptul regesc din 1872, ținuturile aparținătorilor confiniului militar grăniceresc au trecut din administrația militară în administrația civilă. Până la alegerea și instituirea organelor teritoriale noi, atribuțiile acestora au fost executate de către Comisiile încredințate și investite cu lucrările de provincializare.

Noua organizare comitatensă a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1872 prin delimitarea teritoriilor comitatelor, a circumscripțiilor pretoriale, numite și cercuri scaunale prin crearea și instituirea unor instituții corespunzătoare, noii organizări civile și punerea în drepturi autonome a orașelor formate ca municipii.

Rezoluția imperială din 8 iunie 1872 enumeră printre orașele cu autonomie și Caransebeșul menționat ca avînd din vechime o puternică cetate și „opid“ cu tradiție. Reprezentanta confiniară grănicerească se menținea și mai departe însă cu atribuții limitate în fostele circumscripții regimentare, cu atribuții fixate prin lege ce viza răscumpărarea drepturilor de servitute ale grănicerilor.

În ședința sa din 28 martie 1873 reprezentanța regimentului nr. 13 din Caransebeș și-a ales ca președinte pe generalul Traian Doda iar ca vicepreședinte pe maiorul Seracin, ambii pe o perioadă de 6 ani.

La 12 martie 1873 a avut loc prima adunare a Consiliului municipal, alegîndu-se reprezentanța municipală în care intrau și militari alături de civili, primar al orașului fiind ales Ioan Brancovici. În mai 1873 conducerea orașului a luat unele măsuri administrative, economice și financiare. A fost reorganizată piața, stabilindu-se locurile ce trebuiau ocu-

<https://biblioteca-digitala.ro/> **Fig. 23. Caransebes, Gara veche**

pate de fiecare producător, s-au luat măsuri de igienă, etc.

Prin constituirea municipiului Caransebeș, a scaunului cercual și comitatului Severin cu reședința la Caransebeș s-a încheiat procesul de formare a noii administrații teritoriale în fostul confiniu militar grăniceresc româno-bănățean. Tot acum au fost constituite și instituțiile corespunzătoare noii organizări: tribunalul civil, judecătoria, poliția municipală, spitalul municipal, Telegraful, Oficiul de dare, etc.

În această perioadă, orașul avea 2890 locuitori, marea majoritate fiind români (2085).

Între anii 1873—1874 în Caransebeș erau înregistrați 21 comercianți și 39 de meseriași, restul populației se ocupa cu agricultura și creșterea animalelor. Un număr redus de muncitori lucrau la diferite întreprinderi și fabrici mici, iar o altă parte pe domeniile forestiere ale Comunității de avere.

În anul 1873, 3 întreprinzători localnici au solicitat primăriei un teren de 216 ha cu scopul de a construi o fabrică de furnir. Tot acum, Ministerul Căilor Ferate a înființat la Caransebeș o direcțiune pentru construirea liniei ferate Caransebeș — Orșova inițiind și construirea unui depou de locomotive, ca în 1875 să fie construită Gara Caransebeș. (Fig. 22).

Remarcăm de asemenea înființarea „Reuniunii economice”, instituție sub egida căreia a apărut prima cooperativă agro-zootehnică de tip capitalist a micilor producători, aceasta fiind printre primele din Banat.

Asociația Schmidt și Dahler din Caransebeș a construit pe canalul morii o fabrică de cuie de lemn, unică în Transilvania, dar care din cauza falimentului s-a transformat în 1882 în uzina electrică a orașului. (Fig. 23).

În anul 1874 pentru finanțarea instituțiilor economice și a întreprinderilor existente a luat ființă „Casa de păstrare Caransebeș, Lugoj, Reșița, Orșova” cu sediul în Caransebeș, iar în 1877 a luat ființă banca: „Prima casă de păstrare Caransebeș”. Tot în acest an au existat în oraș mai multe asociații și societăți între care amintim: „Camera comercială”, „Asociația meseriașilor din Caransebeș”, „Casa de păstrare Caransebeș”, etc. (Fig. 24).

Fig. 23. Caransebeș. Uzina electrică, 1886

Fig. 24. Caransebeș. 1900

În 1875 au mai luat ființă „Direcțiunea silvică“, „Casa cercuală a muncitorilor din Caransebeș și Orșova“, „Comitetul permanent de statistică“. (Fig. 25—26).

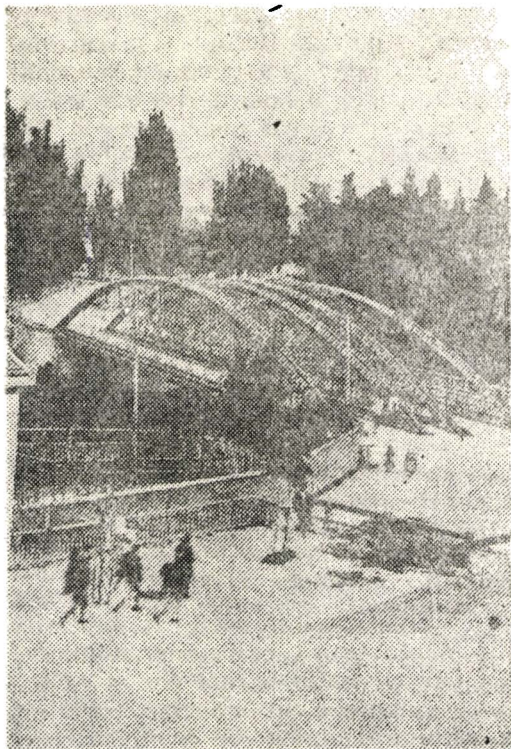

Fig. 25. Caransebeș. Pod peste râul Timiș. 1903

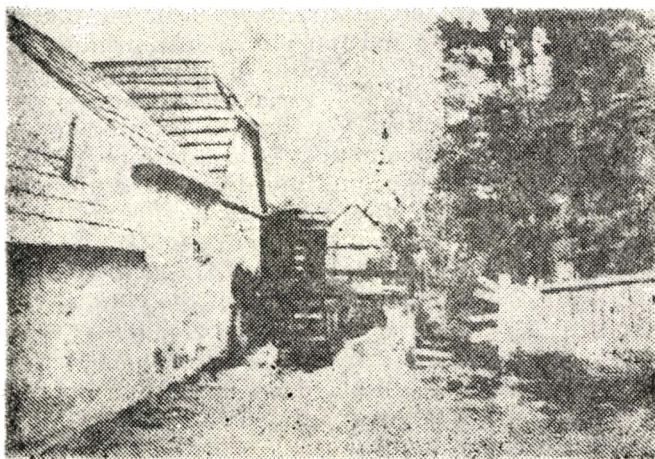

Fig. 26. Caransebeș. Moară de apă pe Ierugă

În 1912 a luat ființă Societatea pe acțiuni „Industria de lemn Mundus și Borlova — Armeniș, Caransebeș, Balta Sărată“, începîndu-se concomitent și construirea liniei ferate noi de interes local preluîndu-se spre exploatare și industrializare în prima etapă, o suprafață de pădure de 8.000 jugăre din imediată vecinătate a orașului Caransebeș.

În anul 1881 municipiul Caransebeș se desființea, transformîndu-se într-un oraș cu magistratură și s-a constituit un Consiliu orășănesc format din 48 de membrii. Această situație s-a menținut pînă la aplicarea legii administrative din 13 iunie 1925 cînd se va constitui primăria orașului Caransebeș. În această structură primăria orașului a funcționat pînă în anul 1949, cînd s-au constituit comitetele provizorii.

Formarea statului național unitar român a constituit începutul unei perioade în istoria țării noastre caracterizată printr-o dezvoltare mai rapidă a forțelor de producție, determinînd un ritm de creștere a agriculturii și industriei.

Orașul Caransebeș, integrat în dezvoltarea României după Marea Unire, era cunoscut mai ales prin produsele fabricii Balta Sărată dar și ca un important centru comercial și financiar. Comunitatea de avere a fostului Regiment de graniță româno-bănățean nr. 13 era deținătoarea unor mari suprafețe de pădure care au început să fie exploatate în vederea prelucrării și comercializării lemnului. Alături de aceasta în oraș mai existau cîteva întreprinderi între care „Industria de lemn Borlova-Armeniș“, „R. Munk și consorții — fabrică de butoaie și parchete“, „Uzina electrică“, o fabrică de mobilă și 2 „fabrici“ de țiglă și cărămidă. La aceste întreprinderi se adaugă 7 mori și o mulțime de ateliere meșteșugărești. În 1921 existau înregistrați 120 de zidari, 12 fierari, 48 timplari, 86 cizmari, etc. Trebuie subliniat faptul că la o populație de 7619 locuitori, 4800 lucrau în ramurile agriculturii și zootehniei.

În orașul Caransebeș și-au avut sediul mai multe bănci și case de păstrare, ca de pildă: băncile „Sebeșana“, „Banatul“, „Noua casă de păstrare“, „Prima bancă Grănicerească“, „Banca de credit Caransebeș“, etc. Între firmele care se afirmă imediat după 1918 amintim: fabrica de țiglă și cărămidă apar-

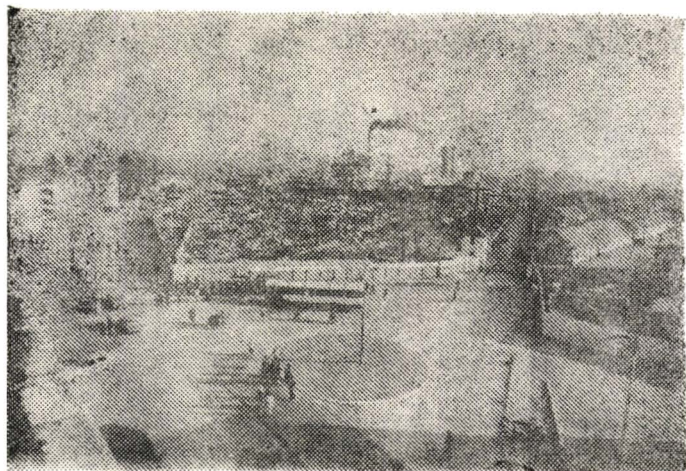
ținând lui Talpeș Petru, fabrica din Balta Sărată care producea anual 3000 m.c. cherestea de brad, 1800 m.c. cherestea de fag și paltin, etc., „Corcana“, ce producea anual 30.000 butoaie, 2000 m.c. parchet de fag și prin atelierele sale putea repara circa 300 vagoane CFR.

În perioada anilor 1934—1938 populația orașului a ajuns la un număr de 9300 locuitori, din care cei mai mulți lucrau în agricultură și silvicultură. „Industria de lemn Mundus și Borlova-Armeniș“ cunoaște o nouă dezvoltare prin înființarea a noi fabrici fiind renumită prin produsele ei în Transilvania și Banat. Succese importante au obținut și firmele „Corcana“ atelierele de prelucrare a pielor, fabricile pentru prepararea cheagului, iar uzina electrică reparată și înzestrată cu o nouă turbină a trecut în 1937 în proprietatea primăriei orașului.

Disponind de o suprafață de 5298 ha, 72% din locuitorii orașului au practicat agricultura și creșterea animalelor. Au fost cultivate suprafețe cu porumb, grâu, orz, cartofi, etc. (în 1936 au fost însemnate 223 ha cu grâu de toamnă, 332 ha cu porumb, 147 ha cu cartofi, etc.). În 1935 locuitorii orașului dețineau 1027 bovine, 2864 ovine, 1024 porci, etc.

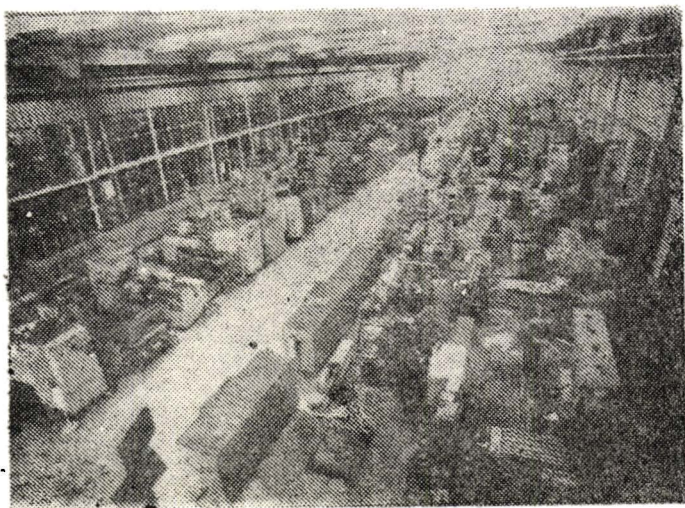
În preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial în Caransebeș acționau mai multe bănci cu un capital considerabil. Între aceste bănci se remarcă mai ales „Banca populară S.A.“ cu un capital de 10 milioane lei și „Prima casă de păstrare din Caransebeș S.p.A.“ cu un capital de 5 milioane lei — capital provenit în cea mai mare parte de la depunătorii locali și satele învecinate.

Orașul a cunoscut și o dezvoltare edilitară. Pe lângă casele ce au constituit cartierul Pipirigul Mic, în acești ani au început să fie construite locuințele din apropierea fabricii Balta Sărată. După al doilea război mondial în orașul Caransebeș s-au înființat noi unități industriale, au fost extinse și modernizate cele existente. Astfel în 1958 a fost reconstruită și extinsă capacitatea de producție a fabricii Balta Sărată. Capacitatea de producție a fabricii de industrializare a lemnului s-a dezvoltat prin darea în folosință a unei noi fabrici de PAL, o fabrică de PAL înnobilit, o fabrică de mobilă corp, o fabrică de

Fig. 27. Caransebeș. Combinatul de prelucrare a lemnului mobilă din PAL, toate constituind un complex de prelucrare a lemnului cu o producție globală de 500 milioane lei. (Fig. 27).

În 1971 a fost dată în folosință uzina de construcții metalice cu o capacitate de 60.000 t/an, reprofilată în anul 1976 pe o producție de construcție de mașini cu o capacitate de 400 perechi boghiuri/an. (Fig. 28).

Fig. 28. Caransebeș. Întreprinderea constructoare de mașini

În anii 1970—1973 au fost electrificate liniile de cale ferată Caransebeș-Orșova, Caransebeș-Timișoara și Caransebeș-Reșița. În 1974 a fost construit un mare triaj CFR, determinat de intensificarea traficului feroviar. (Fig. 29).

În anul 1962 a fost înființată o importantă bază de transporturi auto, iar în 1974 a fost construită o autogară de călători. Pentru legătura rapidă și directă cu Bucureștiul în anul 1979 a fost deschis aeroportul din Caransebeș. (Fig. 30).

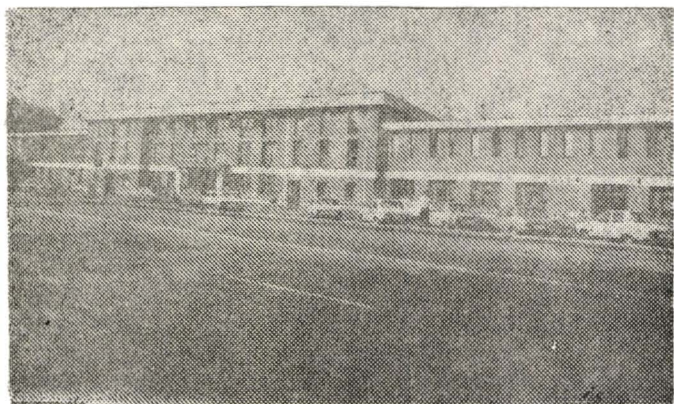

Fig. 29. Caransebeș. Gara nouă

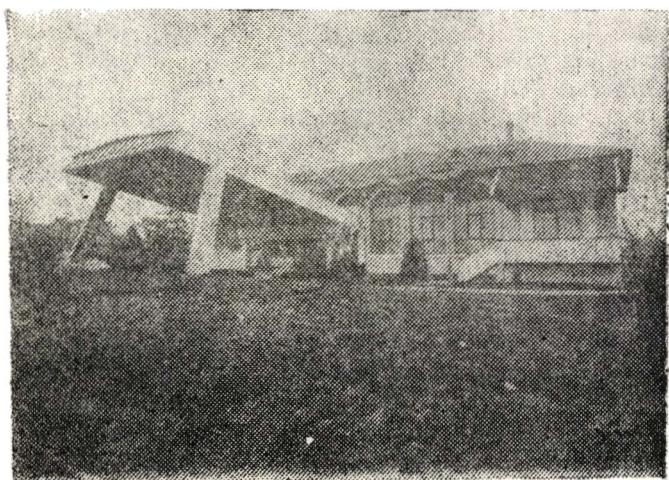

Fig. 30. Caransebeș. Aeroportul

În domeniul agriculturii orașul este reprezentat printr-un complex de creșterea vacilor, un complex avicol, o stațiune de mecanizare a agriculturii, o stațiune de cercetări silvice, o stațiune de cercetări și producție agropomicolă, un centru de legume și fructe, un complex de creștere a berbecuților.

În oraș a fost creată o importantă platformă de exploatare a materialului lemnos din pădurile din zonă, întreprindere în cadrul căreia își desfășoară activitatea și o mare unitate de mecanizare și transport forestier.

Data fiind bogăția subsolului din regiune, în oraș a luat ființă un important centru de prospectări și exploatare geologice cu rază de activitate în întreg Banatul și județele limitrofe.

Suprafața intravilană a orașului este de 769,4 ha, cu 122 străzi în lungime de circa 66 km, din care străzile modernizate sînt în lungime de 44 km.

Iluminatul public, casnic și industrial este asigurat printr-o rețea în lungime de 58 km, racordată la sistemul energetic național prin intermediul a două stații de 110 KW.

Între anii 1961—1963 s-a construit o uzină de apă ce asigură alimentarea cu apă potabilă a orașului iar în anii 1968—1970 s-a executat rețeaua de canalizare în lungime de 13,5 km, cu o stație de epurare cu capacitatea de 40 l/sec.

În anul 1928 a luat ființă spitalul asigurărilor sociale, dezvoltat în 1936 cu o secție de boli contagioase, o maternitate (1938), iar în anul 1940 s-a înființat secțiile de chirurgie și pediatrie. În 1972 a fost dat în folosință spitalul modern cu o capacitate de 560 de paturi și o policlinică. (Fig. 31).

Lăcaș de cultură, cu școli a căror începuturi se pierd în negura vremurilor, Caransebeșul este deținător al unor tradiții multiseculare, iar cunoașterea și prezentarea lor constituie un mijloc de înțelegere a continuității spiritualității românești din S—V României.

Încă din sec. al XV-lea, orașul era un important centru de cultură românească dar și un punct de întâlnire a unor influențe religioase catolice și calvine care urmăresc să-și facă prozeliți în rîndurile populației românești majoritare prin intermediul instituțiilor școlare. Astfel în anul 1566 L. Fiat primea

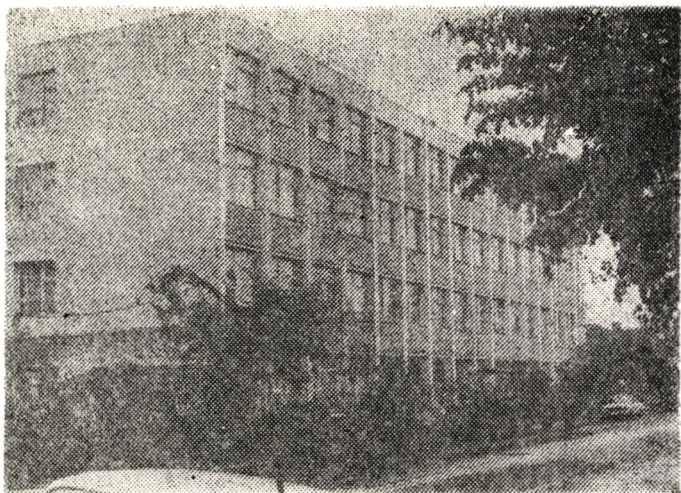

Fig. 31. Caransebeș. Spitalul orășenesc.

printr-un decret al lui Ioan al II-lea „locul părăsit al școlii papistașilor“ ca mai târziu să se facă menținerea despre existența unei școli calvine cu limba de predare română în care a funcționat și Efrem Zăcan unul dintre traducătorii Paliei de la Orăștie, „Școala de dascălie“, pentru pregătirea predicatorilor și dascălilor români exista încă din a doua jumătate a sec. al XV-lea și a continuat să funcționeze și după 1658 când Caransebeșul a fost ocupat de turci. La această școală a învățat un timp Mihail Halici-fiul, cel care va scrie mai târziu primele ode în limba română folosind alfabetul latin.

În sec. al XV—XVI-lea a existat o școală ce a funcționat pe lângă Mănăstirea Sf. Gheorghe ce a pregătit preoți și învățători ortodocși, atât de necesari într-un teritoriu aflat sub dominație străină și în care locuiau în majoritate zdrobitoare români.

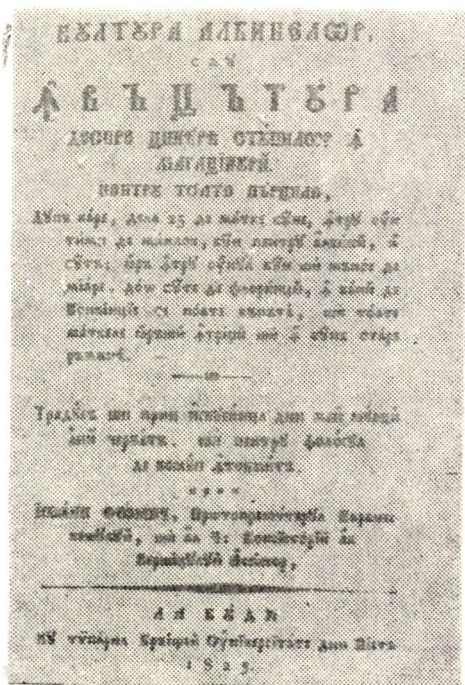
O altă perioadă importantă în viața orașului a fost cea a regimentului de graniță româno-bănățean. Acum orașul a devenit un important centru economic, militar dar și cultural, un centru de iradiere a culturii românești în graniță.

Instituțiile școlare existente în Caransebeș în perioada cît orașul a fost sediul regimentului de graniță nr. 13 sînt destul de numeroase. Astfel sînt

menționate: o școală „capitală“, o școală de fete, o școală națională românească și școli cu caracter militar. Elevii școlii capitale cu durata de 4 ani erau recrutați dintre absolvenții cei mai merituosi ai școlii naționale din oraș și comunele grănicerești, iar cei mai buni dintre absolvenți erau îndrumați spre școala de „matematică“ ce pregătea cadre militare. Numărul elevilor școlii capitale era destul de mare, majoritatea lor erau români. Astfel în anul școlar 1859—1860 erau înscriși 329 elevi din care 239 erau români și 87 germani.

Orașul era și centrul învățămîntului românesc din întreg confiniul militar, reprezentat printr-un director al școlii naționale românești supus unei duble jurisdicții: bisericească și militară. Dintre director amintim pe Ioan Tomici, cel care va tipări la Buda două lucrări cu caracter practic referitoare la creșterea albinelor și respectiv la creșterea viermilor de mătase. (Fig. 32). Tot el este autorul și a unor lu-

Fig. 32. I. Tomici, „Cultura albinelor sau învățătura despre ținerea stupilor în magazinuri“, Buda, 1823

toare a învățătorilor de la școlile naționale române din regimentul româno-banatic nr. 13 pentru înființarea și susținerea unei biblioteci la Caransebeș". Scopul asociației a fost de a ridica nivelul cultural al învățătorilor și de a cultiva dragostea față de limbă și literatura română.

În condițiile dualismului austro-ungar tendințele de desnaționalizare promovate de clasele dominante s-au resimțit și în cadrul învățământului românesc din Caransebeș.

A fost dezvoltată rețeaua școlară cu limba de predare maghiară în detrimentul școlilor românești. Școlile de limba de predare română în această perioadă au fost limitate la școala „poporală” confesională de 4 clase, cu 1—2 învățători (Fig. 34) și Institutul pedagogic și teologic pentru pregătirea învățătorilor, înființat de episcopul Ioan Popasu. Multe generații de învățători bănățeni au învățat la această școală între anii 1872—1918. Școala a avut pînă la 1 Decembrie 1918 un corp profesoral de o mare ținută științifică și pedagogică între care amintim pe Ștefan Velovan, Patriciu Drăgălina, Enea Hodoș, Vasile Goldiș, Nicolae Popovici, etc.

În anii de după desființarea graniței militare și de înființare a Comunității de avere, a început la Caransebeș o vie acțiune de înființare a unui liceu românesc. Această acțiune a fost începută de Traian

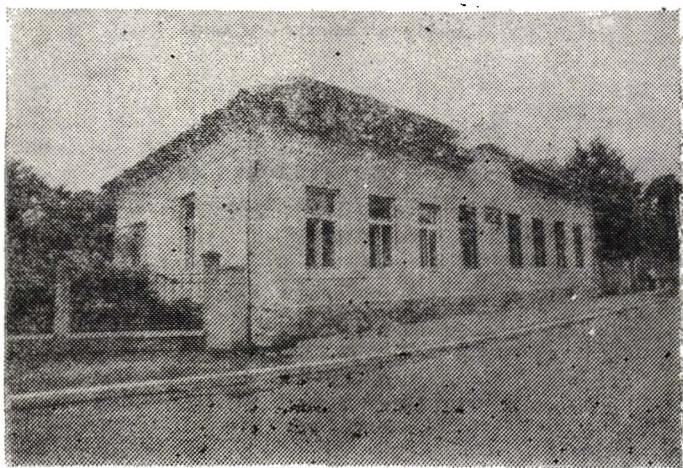

Fig. 34. Școala națională grănicerească și apoi confesională

Doda în 1881. Toate demersurile făcute de generalul Doda s-au izbit însă de refuzul autorităților. Abia în 1904 primarul orașului, Constantin Burdeă, a obținut aprobarea pentru un liceu de stat, dar cu limba de predare maghiară. Jumătate de milion de florini a costat impozantul edificiu al liceului (Traian Doda), sumă plătită integral de forțele comune grănicerești și locuitorii orașului. Acest liceu a fost terminat în anul 1907 și limba de predare a fost maghiara. În anul școlar 1919—1920 el s-a transformat în liceu românesc purtând numele lui Traian Doda — marele patriot român care a luptat pentru înființarea lui.

Un rol important în viața culturală a orașului l-au avut societățile culturale.

În 1869 a luat ființă prima asociație a învățătorilor cu profil net profesional „Reuniunea învățătorilor români de la școlile capitale și elementare populare din dieceza Caransebeșului“, în 1886, „Societatea elevilor de la institutul pedagogic“ care în 1889 va primi numele de „Societatea de lectură Ioan Popasu“. În anul 1875 din inițiativa lui Popasu și a generalului Traian Doda a luat ființă „Societatea română de lectură“ (Casina română), care a organizat conferințe publice pe teme de istorie, economie, literatură, educație, etc. În cadrul acesteia au activat Enea Hodoș. Ștefan Velovan, Vasile Goldiș, Leo Mureșan, Patriciu Drăgălina și mulți alții.

Organizație culturală de mare prestigiu care a influențat puternic cultura orașului a fost „Reuniunea română de cîntări și muzică“ înființată în 1877 de un grup de intelectuali, meșteșugari și agricultori. Aici au activat ca dirijori și animatori profesorii de mare valoare Nicolae Popovici și Antoniu Sequens.

În Caransebeș au trăit alături de majoritatea covârșitoare a românilor și un număr de germani, urmași ai vechilor coloniști stabiliți la Caransebeșul Nou, precum și funcționari ai statului habsburgic aduși din imperiu în perioada existenței regimului de graniță. Aceștia, bucurîndu-se de numeroase avantaje, au înființat în 1867 o reuniune de cîntări și muzică. Remarcăm faptul că între membrii ei fondatori sînt menționați și români — numeroși meșteșugari și negustori (I. Achimescu, A. Peia, I. Seracin, ș.a.).

Orașul, pulsînd de o intensă viață culturală, a dispus și de publicații care o reflectau, multe dintre ele făcîndu-se la Tipografia Diecezană ce a luat ființă în 1885. (Fig. 35). Aici a apărut în 1886 primul număr al „Foi Diecezane“, organ al Episcopiei ortodoxe locale. Publicația a avut pe lângă profil religios și numeroase pagini științifice, literare și culturale. În Tipografia Diecezană s-a tipărit începînd din 1888 „Calendarul românului“, care a contribuit și el la răspîndirea literaturii românești printre agricultorii și meșteșugarii bănățeni. În publicație și-a găsit loc și folclorul literar cules de G. Cătană și Enea Hodoș care a inițiat o colecție de publicații periodice „Biblioteca noastră“ în care au apărut lucrări cu caracter istoric, literar, culegeri de folclor, etc. (Fig. 36—40).

Între publicațiile apărute de-a lungul vremii mai amintim: „Economia“, „Sentinela“, „Șoimul“, „Lumina“ apărută în luna ianuarie 1918, cu un rol deosebit pentru pregătirea românilor din zona Caransebeș pentru realizarea actului de la 1 Decembrie 1918.

Un rol însemnat pentru păstrarea ființei naționale și în această zonă l-a avut „Despărțămîntul Astra“ înființat în Caransebeș în anul 1899, ce a primit o serie de publicații înființînd o bibliotecă a societății.

Cu un trecut cultural atît de bogat, cu tradiții atît de luminoase, Caransebeșul după Marea Unire de la

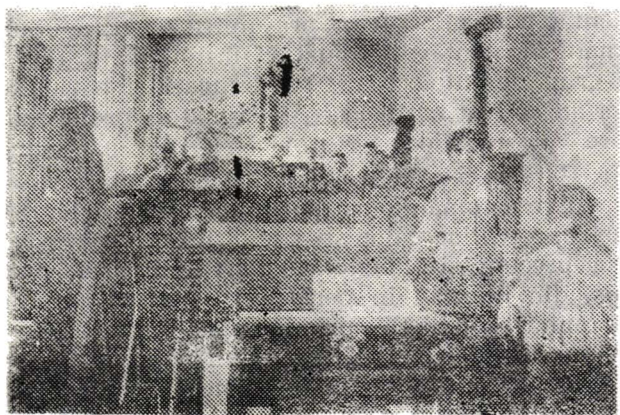

Fig. 35. Caransebeș. Tipografia Diecezană

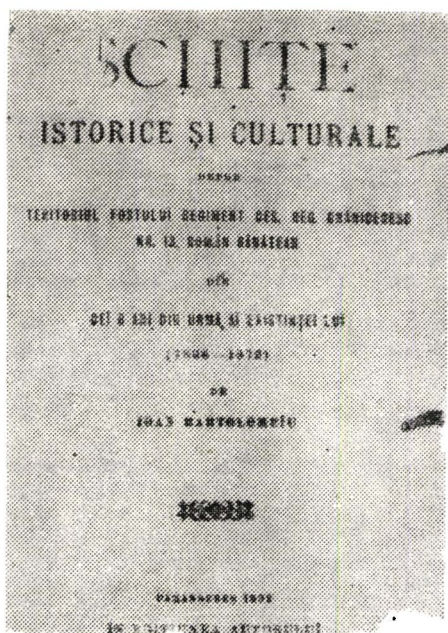

Fig. 36. I. Bartolomeiu, „Schite istorice și culturale“, Caransebeș, 1892

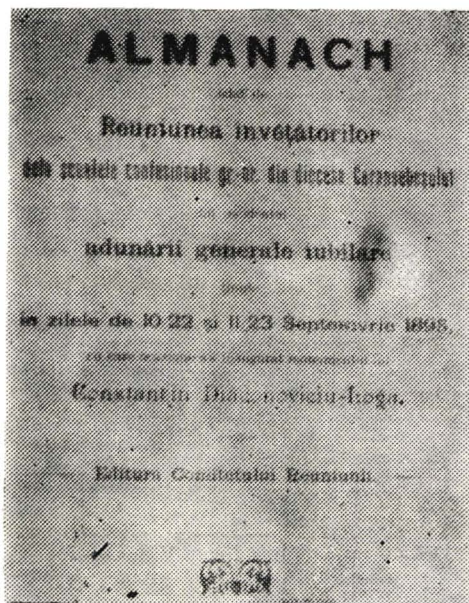

Fig. 37. „Almanahul Reuniunii învățătorilor români“, Caransebeș, 1899

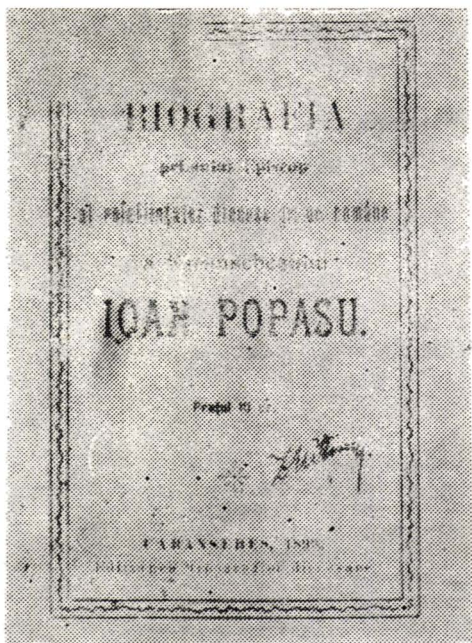

Fig. 38. Biografia episcopului Ioan Popasu, Caransebeș, 1899

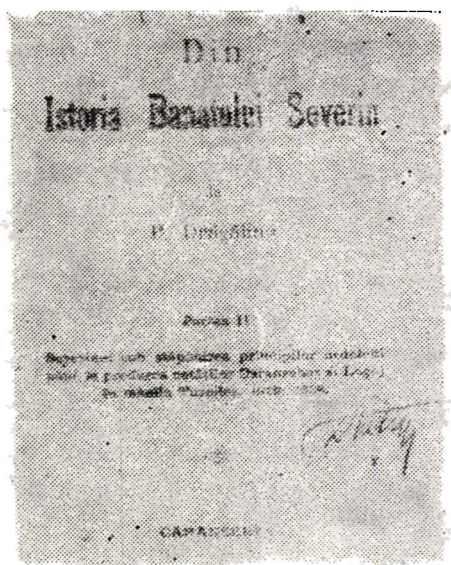

Fig. 39. P. Drăgălina, „Din istoria Banatului Severin“, Caransebeș, I—III, 1899—1902

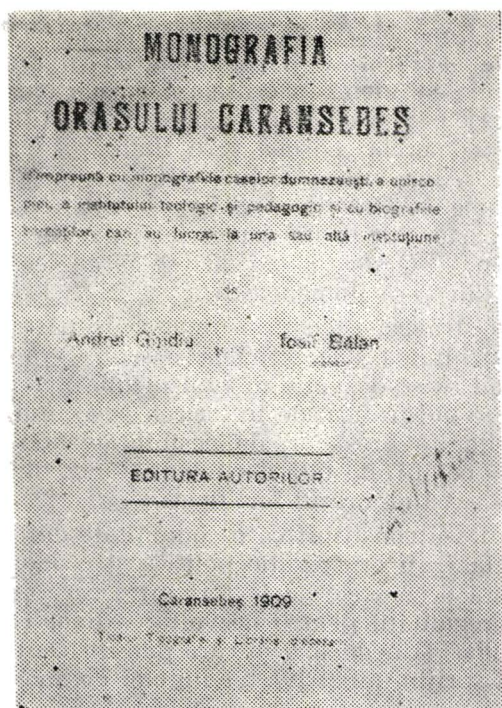

Fig. 40. A. Ghidiu, I. Bălan, „Monografia orașului Caransebeș”, Caransebeș, 1909

1 Decembrie 1918 a continuat să dea țării multe generații de specialiști și oameni de cultură care l-au înscris printre orașele prestigioase ale României.

Orașul Caransebeș este așezat într-o depresiune cuprinsă între munții Poiana Rusca care o mărginesc spre nord, masivul Godeanu care se ridică spre est și munții Semenicului la vest. Acești masivi muntoși nu împiedică circulația, ci o dirijează spre anumite direcții: culoarul Timiș—Cerna și Valea Bistrei constituind străpungeri ce înlesnesc legăturile cu zone îndepărtate, aici întâlnindu-se căile de comunicație favorizând dezvoltarea economică a orașului care a fost în același timp și un centru de tranzit și depozit de mărfuri.

Orașul se găsea amplasat și legat de două căi comerciale mai importante. Prima era „calea tracică” și unea Constantinopolul de regiunile central balcanice ale Imperiului Otoman de Europa centrală pe

traseul: Constantinopol — Adrianopol — Filipopol — Sofia — Pirotd — Niș — Belgrad cu ramificația spre Buda — Viena — orașele germane meridionale spre orașele Slovaciei și Boemiei. De la Caransebeș drumul comercial pornea spre Hațeg — Orăștie — Sebeș — Alba Iulia — Aiud — Cluj — Bistrița sau prin Hațeg — Orăștie — Sebeș — Sibiu și de aici mai departe. Alt drum comercial lega Caransebeșul de Vidin — Orșova și de aici se făcea legătura cu orașele din Țara Românească.

Vatra străveche, cu urme materiale păstrate încă din antichitatea daco-romană orașul Caransebeș a continuat să se dezvolte în evul mediu, favorizat de poziția sa geografică, de înflorirea negoțului și meșteșugurilor, a breslelor, de posibilitatea de apărare datorată cetății atestată documentar încă din secolul al XIII-lea și de orașul fortificat.

Orașul s-a constituit ca o comunitate autonomă și privilegiată, cu organizație politică și economică determinată de o serie de factori între care era și interesul regalității pentru dezvoltarea unor centre de meșteșugari și negustori în care puterea centrală putea găsi sprijin împotriva tendințelor de anarhie feudală.

Caransebeșul a fost în toată perioada evului mediu un oraș românesc de graniță a cărui locuitori (cnezi, nobili, meșteșugari, țigoveți, oameni de rînd) s-au bucurat de privilegii ca urmare a faptelor lor de arme.

Apoi trebuie subliniat faptul că orașul a fost capitala celui mai mare district din cele 8 existente în zonă. Vecinătatea și strînsele raporturi cu Țara Românească au avut un rol important în recunoașterea situației privilegiate a orașului și districtului românesc. Acest aspect se poate constata și din faptul că toate dregătoriile mai importante erau îndeplinite de români. Așa de pildă în prima jumătate a secolului al XIV-lea cneazul Caransebeșului era din familia românească Sturza, iar funcția de ban al Severinului era deținută de Iacob din familia Gîrliște, cum de altfel tot un român, Posa, era în acei ani castelan al cetăților Sebeș și Ilidia.

Ca urmare a dezvoltării rapide a orașului încă din primele faze ale existenței sale el a devenit și loc de

tîrg, terenurile cultivate existente în interiorul oraşului şi în jurul său aveau o suprafaţă redusă, agricultura făcîndu-se doar pentru necesităţile de hrană ale locuitorilor. De altfel nici condiţiile naturale nu erau favorabile creerii unui mare centru agricol — zona inundabilă a Timişului îndepărta locuitorii de la ea, iar terasa era mai propice fînaţelor — realităţi ce se desprind de altfel din documentele epocii.

Procesul de urbanizare se va accentua mai ales la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, cînd sînt menţionaţi şi primii funcţionari publici (juzi, juraţi) care atestă caracterul urban al naşterii. (Fig. 41).

Autoritatea centrală a dus o politică de protejare a oraşelor în dauna marilor feudali. Interesul şi sprijinul acordat unor oraşe din Banat a fost determinat în primul rînd de amploarea crescîndă a pericolului otoman. În acest context trebuie privite privilegiile acordate oraşului Caransebeş şi locuitorilor săi români în această perioadă. Astfel la 9 iulie 1424 regele Ungariei cerea să se supravegheze respectarea privilegiilor mai vechi ale cetăţenilor şi iobagilor din Caransebeş referitoare la folosirea pădurilor din împrejurimi. În 1453, ţinînd seama de serviciile aduse de cetăţenii oraşului Caransebeş în lupta antiotomană, Iancu de Hunedoara donează oraşului satul Racoviţă. La 1458 Matei Corvin dispunea ca iobagii nobililor din districtul Sebeş şi din alte districte şi comitate să fie liberi să se stabilească fără nici o piedică şi cu toate bunurile lor în Caransebeş, după achitarea obligaţiilor către stăpînii feudali. Hotărîrea regelui urmărea întărirea oraşelor ce trebuiau să devină aliate ale puterii centrale împotriva anarhiei feudale. Privilegiile orăşenilor sînt apoi reconfirmate în anii 1494, 1497 de către Vladislav al II-lea.

De o deosebită importanţă pentru dezvoltarea urbană a oraşului l-a constituit documentul din 30 iunie 1498 cînd la intervenţia voievodului Ştefan Stoica, Caransebeşului i se acordă aceleaşi privilegii de care se bucura oraşul Buda, privilegii care fuseseră recunoscute de Sigismund de Luxemburg şi Matei Corvin. Toate aceste privilegii vor determina o dezvoltare deosebită a oraşului în special în secolul al XIV-lea, cînd deţinea o poziţie însemnată în comerţul Transilvaniei şi a sud-estului european. Ca ur-

mare a meritelor deosebite în lupta antiotomană în 1500, Vladislav II hotăra ca toți nobilii și locuitorii orașului să plătească în continuare doar 4 denari pe an decima, nerespectînd astfel hotărîrile Dietei.

După transformarea Ungariei în pașalic turcesc, Ioan Zapolya a acordat o atenție deosebită ținutului de graniță bănățean reconfirmînd la 16 iunie 1531 orașului Caransebeș privilegiile date încă de pe vremea lui Sigismund de Luxemburg. Acelaș rege reconfirmă la 5 februarie 1532 scutirea tuturor cetățenilor și oaspeților orașului Caransebeș de plata oricărui tribut și tricesime. Se mai preciza că cetățenii orașului, bunurile și mărfurile acestora, cît și cele necesare pentru procurarea alimentelor din ținuturile regatului să nu se poată urmări pe cale judiciară în caz de conflict decît în fața judeului și juraților orașului Caransebeș.

Toate aceste elemente de factură economică, istorică, geografică și demografică au modelat personalitatea de neconfundat a orașului Caransebeș în evul mediu ca un centru urban permanent și incontestabil românesc care se aseamănă cu orașele din Țara Românească și Moldova. Orașul este o mărturie vie a creației urbane românești și a culturii specifice vieții orășenești.

Orașul este cunoscut și din mărturiile rămase de la călătorii străini care l-au vizitat. Astfel Giovan Andrea Gromo, care a călătorit în Transilvania între 1564—1565 îl considera drept capitală a „Valahiei de dincoace de Carpați“ și îl descria ca „fiind tîrgul românilor, capitala acestui ținut“, un oraș întărit, cu suburbii mari, dar cu case de lemn, bine populat, cu ziduri de piatră sfărâmicioasă și cu șanțuri fără apă. Înăuntrul orașului se află o cetate cu ziduri groase, dar fără flancuri și fără șanțuri, toate casele sînt de lemn dar foarte arătoase și bine înzestrate. Orașul i-a făcut lui Gromo o impresie deosebit de frumoasă în comparație cu Mediașul pe care l-a vizitat în aceeași perioadă. Este foarte probabil că afirmația lui Gromo că toate casele sînt de lemn să fie exagerată. Faptul că la 1653 văduva lui Gh. Toma vindea vicebanului Nicolae Măcicaș o casă de piatră din interiorul orașului situată pe strada Banului este semnificativ și demonstrează că această casă a fost construită cu mult înainte de consemnarea ei

documentară. Locuința banului, precum și locuințele unor cnezi și nobili români au fost tot din piatră. Astfel casa lui Nicolae Măcicaș avea aspect de fortăreață fiind înconjurată cu șanțuri adânci pline cu apă iar accesul se făcea pe un pod mobil.

Caransebeșul, oraș și cetate prin excelență românească, a fost locuite și cîrmuite de români așa cum o demonstrează numele juzilor și juraților orașului păstrate în documentele epocii și pe care italianul Antonio Possevino îl numea oraș — „reședință a nobililor“.

Că orașul a fost întotdeauna, românesc și că locuitorii erau români și vorbeau românește ne-o confirmă și iezuitul Valentin Lado în anul 1586 cînd fiind în Caransebeș „a fost silit să țină predica în românește, limba lor ... căci puțini știau ungurește“.

În anul 1603 cronicarul Szamosközy îl descria astfel: „Caransebeșul este un oraș aproape circular cu perimetrul de circa 5 stadii. Zidurile lui din vremuri vechi, insuficient de puternice pentru oprirea dușmanului nici arătoase nu sînt și nici nu sînt înzestrate cu bastioane capabile să reziste unui asediu. Locuitorii sînt români, însă ca onestitate, cultură și practicarea meșteșugurilor sînt deosebiți și trăiesc mai cu gust decît alți locuitori“.

O altă descriere a orașului a făcut-o la 1660 Evlia Celebi care afirmă că: „e o cetate frumoasă de o construcție trainică așezată pe malul rîului Timiș. Circumferința ei este de vreo 400 pași. Are două porți, șanțul ei nu este adînc. În cetate sînt 300 de case ale negustorilor. În mijlocul acestui zid de apărare se află o puternică cetate interioară în cinci colțuri, solid construită și greu de pătruns. Această cetate interioară are o singură poartă mică în partea dinspre nord. Dar în orașul din afară era bazar și un tîrg frumos“.

În secolul XVI-XVII, orașul era unul dintre cele mai înstărite din Principatul Transilvaniei, ca urmare în primul rînd al dezvoltării sale economice dar și a rolului său strategic și politic. Astfel în 1525 orașul și districtul Caransebeș a împrumutat de la Marc Pemphlinger, judele Sibiului și comite al cămării suma de 925 Fl., sumă imensă pentru acele timpuri — cu condiția să o restituie din aurul ce se va găsi în acele părți.

Analiza pe bază de documente și planuri topografice de epocă demonstrează că axele de dezvoltare ale străzilor orașului sînt orientate către direcțiile majore de tranzit: Timișoara, Orșova, Hațeg. Această rețea ce a rămas neschimbată în epoca modernă este demonstrată pe de-o parte de confluența străzilor secundare către punctele de ieșire din oraș ale arterelor de tranzit — adevărați poli ai rețelei de ulițe aferente vadurilor comerciale și pe de altă parte de parcelarea foarte densă ce respectă perpendicularitatea laturilor lungi pe axul străzii.

Casele orășenilor fie că erau din lemn sau din piatră erau construite adeseori adosate una de cealaltă pe parcele foarte înguste de teren cu un front îngust spre stradă și cu un spațiu mic de trecere din stradă în curte. Curtea era și ea îngustă respectînd de regulă forma alungită a casei. (Fig. 42). Începînd din secolul al XV-lea, dar mai ales în secolul următor, au loc schimbări în planul casei, a mărimii acesteia precum și a materialului de construcție, începînd să fie construite tot mai multe case cu etaj. Ulițele secundare destinate aprovizionării curților care dublează vadurile comerciale lipsesc. Aceasta demonstrează că majoritatea clădirilor au fost ridicate refăcute și reconstruite de secole pe aceste parcele și pe acele ulițe, demonstrînd vechimea și continuitatea vieții românești în această structură urbană a unuia dintre cele mai vechi localități românești din sud-vestul României.

Orașul medieval cu piețele și străzile sale poate fi cunoscut azi pe baza documentelor epocii, din descrierea diferitelor evenimente istorice sau din actele de vînzare-cumpărare ale unor case, grădini, fienețe, vii, sau locuri din împrejurimile cetății sau ale orașului fortificat. Așa de pildă în 1493 cu prilejul vînzării unui loc de casă se face precizarea că aceasta se învecina la est cu piața orașului, iar în 1528 într-un act de vînzare-cumpărare a două locuri de casă se face mențiunea că unul dintre locuri avea în partea răsăriteană aceeași piață. Amănunte despre această piață se desprind și din documentele anului 1577 cînd Cătălina, soția lui G. Găman, a primit a 3-a parte din casa situată în piață, sau din documentul din 1592, cînd cu prilejul unui schimb de proprietăți se precizează topografic iarăși piața. Că

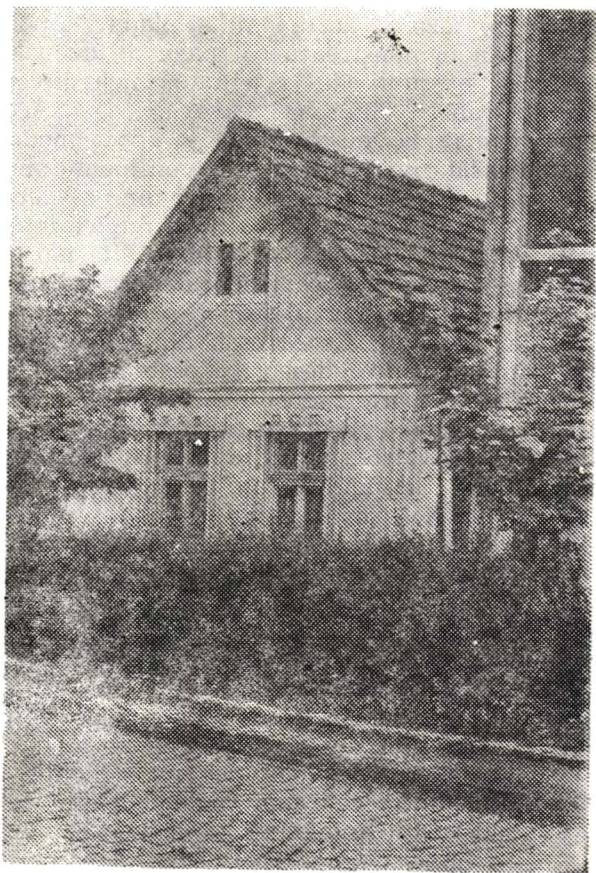

Fig. 42. Casă veche din Caransebeș

această piață era situată în una din suburbiile orașului o demonstrează actul din 1591 când se face precizarea vânzării unei case ce se învecina la est cu „zidul de piatră a orașului“.

Despre existența unei a doua piețe se face mențiunea tot în anul 1591 când principele Transilvaniei confirmă și întărea lui L. Lățug și rudeniilor sale stăpînirea a două case aflate „în piața din interiorul zidurilor orașului“.

Cea mai veche suburbie a orașului consemnată în documente a fost Potocul, aici existînd case, grădini și livezi, iar o alta a fost Măhala (Măhăli), atestată mai tîrziu.

În documentele epocii se fac o serie de referiri la Potoc, la topografia acestei suburbii a cărei denumire a rămas neschimbată pînă azi. Astfel într-un document din 1542, senatul orășenesc certifică vînzarea a două livezi și a două moșii lui Toma Micșa — terenuri ce se învecinau la est cu riul Potoc iar la sud cu „strada orașului“. În 1581, Petru Ivul a cumpărat o vie situată în „podgoria Potocului“, teren ce se învecina la est cu izlazul comunal, iar la vest cu „drumul cel mare al orașului“. Dintre documentele de la începutul secolului al XVII-lea amintim pe cel din 1617 în care se fac referiri la hotarul unei grădini situate pe malul riului Potoc și a unui fînaț ce avea ca hotar la sud cursul aceleiași ape și spre vest, drumul orașului“.

Structura de tîrg — prin care înțelegem centrul de producție și schimb al orașului — definit prin parcele înguste plasate pe străzi în front continuu spre vadul comercial, constituie o trăsătură caracteristică a orașului în evul mediu. Una dintre străzile cele mai importante era strada Banului, menționată în anul 1518. Pe această stradă erau situate case, grădini și locuri de case. Această stradă traversa piața suburbiei orașului așa cum se precizează într-un document din anul 1591. Aici era și o ghețarie, ce era amplasată între „drumul de rînd al orașului, Potoc și terenul lui Nicolae Oltean“. Despre o grădină situată pe această stradă se face precizarea și în anul 1642 cînd Gh. Toma o dăruie lui F. Măciacăș.

O altă stradă consemnată documentar era Țărmurani, amintită în 1537 cu prilejul întocmirii unui act de vînzare-cumpărare a unei grădini ce se învecina la vest cu zidul cetății. Între proprietățile familiei Fiat era și o grădină situată pe această stradă. Strada era situată pe malul stîng al Sebeșului, fapt demonstrat de un act din anul 1582 cînd se precizează hotarul unei grădini ce se învecina la est cu pîriul Zlagna. În 1692 se fac referiri cu privire la construcția unei mori pe ieruga orașului, clădire situată la „capătul străzii Țărmurani între moara orașului și moara banului“.

Strada călugărilor este amintită în anul 1534 cu prilejul unui proces în care a fost audiat Moise Peica. În 1566 juzii orașului au vîndut lui Ioan de Mîtnic o grădină situată pe această stradă, teren ce

se învecina cu grădina banului. În 1581 strada se menționa într-un act de vânzare-cumpărare a unei livezi ce se găsea în apropierea apei călugărilor (aqua monachorum).

Una din cele mai vechi străzi ale orașului a fost strada Cetății, menționată documentar în actele de proprietate privind unele locuri de case.

Strada de Jos, amintită într-un document din anul 1537 cu ocazia întocmirii unui act de proprietate a unei livezi. În 1592 cu prilejul unor schimburi de proprietăți se menționa și o casă ce se învecina cu drumul ce ducea „la poarta Străzii de Jos“, la capătul căreia se găsea o moară, iar o altă moară era situată mai sus și a aparținut din anul 1581 lui Ioan Pribeagul. Strada mai este menționată și cu prilejul vânzării în 1642 de către călugării franciscani a grădinii situate pe malul stîng al Ierugii, învecinată la est cu grădina lui Nicolae Peica și la vest cu drumul public al orașului.

Între străzile atestate documentar mai amintim strada Sîrbilor, strada Mare situată în cetate și menționată la 1639, strada Severinului amintită la 1579.

Împrejurările orașului medieval mai cuprindeau și satele Racovița, Andrilești, Zboresți, Țarina (înglobate azi în orașul Caransebeș). Între actele de vânzare-cumpărare din 1610 se face precizarea că Ion Ghinda vindea lui Nicolae Ivul o livadă din Racovița ce se învecina la nord cu apa Cărbunari. În 1635 se fac referiri la unele grădini și vii de pe dealul Cărbunari.

Pămînturi ale locuitorilor orașului erau situate și în lunca Timișului, menționată documentar în anul 1631.

Țarina — menționată în 1658, cînd Ienea Moldoveanu vindea lui Iacob Fiat două terenuri din acest loc, unul dintre pămînturi se învecina cu „apa Zlag-na și viile Zlagnei“, iar celălalt era situat lîngă „drumul Zlăgnenilor“.

Teiușul, amintit în secolele XIV—XVI, ca un teren acoperit cu numeroase podgorii situate pe Valea Mare și Dealul Teiușului.

Săcăriște, loc menționat într-un document din 1626 cînd este amintit un fînaț ce avea ca hotar la vest riul Timiș.

Birtoni, denumirea unei țărini din apropierea orașului ce se învecina la est cu riul Potoc și „drumul public“.

Ca urmare a deselor războaie turco-austriece de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XVIII-lea a căror teatru de război a fost în special Banatul, acesta a fost în cea mai mare parte depopulat și localitățile sale distruse. Astfel la 1717 în întreg Banatul erau 663 de sate cu 21.289 case. În districtul Caransebeș erau 91 de sate cu 3.915 case, Caransebeșul avînd 400 case. Procesul de construcție a fost lent predominînd încă și la sfârșitul secolului al XVIII-lea casele din lemn. Astfel în 1785 în Caransebeș sînt consemnate 477 case din care 22 erau din cărămidă, 140 din pămînt bătut și 283 din lemn. În oraș mai erau 18 edificii publice, 21 prăvălii și o mulțime de ateliere, toate aparținînd românilor.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, orașul făcînd parte din Regimentul de graniță româno-bănățean, a făcut obiectul măsurilor administrativ-teritoriale stipulate prin normele din anii 1791—1793. Prin măsurile luate i s-au fixat vatra de 247 iug. 704 stp. și conform cadastrului din 1804 i s-a fixat hotarul de 10.583 iug. 8015 stp. împărțiți astfel: 2090 iug. 1300 stp. pămînt arabil, 1072 iug. 870 stp. fînațe, 561 iug. 70 stp. livezi, 4116 iug. 840 stp. pășune, 566 iug. 70 stp. industrial, 188 iug. 300 stp. zăvoaie, 950 iug. 623 stp. pădure erarială, 210 iug. sesii parohiale.

Cu același prilej i s-a fixat perimetrul pieții mari cu cele trei artere principale: strada Timișoarei cu podul peste Timiș, strada Ardealului cu podul peste Potoc și strada Orșovei cu podul peste Sebeș. Din cele trei artere principale radiau o serie de străzi între care amintim: Apei, Mlaștinilor, Șanțului, Spitalului, Nouă, Parcului, Timișului, Tîrgului, Cazarmii, Grădinilor, Țiglarie, Groșilor, Varului, Zerveștilor, Potocul de Jos, Potocul de Sus, etc.

Valoarea istorică a vechiului oraș constă în reflectarea nivelului înalt al vieții economice din trecut prin intensă parcelare a vadurilor comerciale și prin dezvoltarea lor în raport cu suprafața redusă a vetrei.

Centrul oraşului modern cuprinzînd actualele străzi 30 Decembrie, începutul străzii Ardealului, Poştei, Piaţa General Ioan Drăgălina şi Piaţa Victoriei este exemplul concludent pentru cunoaşterea evoluţiei urbanistice. Apoi trebuie subliniat faptul că mărturiile istorice se păstrează şi azi în subsolul vetrei actuale — dovadă şi dezvelirea temeliiilor de zid ale unei biserici româneşti datînd din secolul al XIII-lea şi începutul celui următor, sau pivniţele caselor de neguţori — elemente de primă importanţă pentru cultura orăşenească medievală, fapt verificat şi de stratificarea vieţuirii timp de secole în limitele aceluiaşi perimetru.

Centrul oraşului exprimă modul de viaţă şi lumea de idei a meşteşugarilor şi negustorilor români înrădăcinaţi în vatra oraşului, care au investit o parte însemnată din cîştigul lor pentru a-şi construi locuinţe trainice, confortabile şi frumoase.

În construcţii s-au preluat curente şi idei arhitectonice specifice secolelor XVIII şi XIX, începutul secolului XX (baroc, clasicism, romantism, eclecticism, secesiune) dar şi cu folosirea unor elemente de arhitectură tradiţională rezultate din investigarea unor izvoare folclorice din zonă.

Ca urmare a evenimentelor ce au avut loc în prima jumătate a secolului XVIII, în mod deosebit a conflictelor armate dintre austrieci şi turci, locuitorii satelor bănăţene au fost obligaţi să-şi întemeieze noi locuinţe în păduri, acolo unde au apucat şi astfel noile aşezări se caracterizau prin sat răsfrînt de tipul cătunului. Această situaţie a determinat autorităţile militare de la Viena, ca trecînd la organizarea graniţei militare în Banat, să ordone adunarea satelor grănicereşti.

Sistematizarea localităţilor s-a făcut pe baza unor articole de legi ce prevedeau că, mutarea unei case avea loc atunci cînd aceasta se afla la o distanţă mare de sat şi nu putea fi supravegheată.

Această acţiune de sistematizare se desfăşura prin convingerea locuitorilor, nefiind însă inclusă nici posibilitatea unei mutări forţate, care avea loc atunci cînd mutarea nu s-a făcut în perioada stabilită, cînd se respinge cererea de recurs a unui grănicer atunci cînd Consiliul de război declara că mutarea respectivă era necesară.

Grănicerii care erau de acord cu strămutarea erau remunerați cu 25 de florini, primind materialul lemnos de construcție, scutirea de armată și robotă pe timpul anului în care are loc mutarea ce nu trebuia să depășească patru săptămîni.

Se aproba, prin lege, ca în afara vetrei satului grăniceresc să rămînă sălașul, cu condiția ca acesta să nu fie folosit ca locuință în timpul anului și să fie controlat și pus sub supraveghere.

Concentrarea localităților răsfirate a fost primul pas pentru întărirea securității în graniță și ea a început din anul 1777.

O comună grănicerească era deci formată din totalitatea comunioanelor de casă, acestea din urmă primind un accentuat specific militaresc.

Comunionul de casă era individualizat, fapt ce se va răsfrînge imediat direct asupra arhitecturii populare care se caracterizează prin porți și ziduri masive ce nu permit trecătorului sau vecinului să cunoască prea multe din tainele familiei respective.

Așa se explică forma și șablonizarea caselor din graniță, case care însă, după cum vom vedea, în ciuda tendințelor de tipizare vor păstra fiecare individualitatea lor.

Arhitectura gospodăriei grănicerești trebuie privită prin prisma a două mari laturi care o definesc și care o individualizează.

În primul rînd arhitectura grănicerească trebuie analizată prin aceea că în dezvoltarea ei are ca punct de plecare forma arhaică ce își imprimă prezența, elementele vechi, moștenite să păstreze integrîndu-se armonios cu elementele noi ordonate pe linie militară. Aceste elemente arhaice sînt prinse sub toate aspectele atît în arhitectură, ornamentare, cît și în inventarul interioarelor.

Însăși cei mai de seamă exponenți ai Curții de la Viena au recunoscut că românii bănățeni din granița militară țin foarte mult la trecutul istoric, la tradiția moștenită de la străbuni pe care o cultivă și o dezvoltă, fapt pentru care ei au fost cotați ca și conservatori, nereceptivi la nou pentru că se opuneau la introducerea unor orînduiri ce contraveneau cu obiceiurile locului.

Construirea clădirilor de locuit se făcea cu aprobarea autorităților militare trebuind a fi respectate

anumite reguli ca: toate clădirile destinate a fi locuite să se construiască din materiale solide, iar casele să contribuie la înfrumusețarea localităților grănicerești. La construirea locuințelor, grănicerii, pe lângă faptul că trebuiau să le construiască din material solid, trebuiau să mai respecte anumite cerințe cum ar fi aceea că acoperișul acestora să fie din șindrilă sau țiglă; locuințele să fie înalte și luminoase, iar între clădiri să fie o distanță corespunzătoare. Toate clădirile destinate ca locuință pentru grăniceri trebuiau să poarte un număr de ordine scris pe o tăbliță fixată la intrarea principală. O casă nouă construită era înregistrată cu numărul următor ultimului număr din sat, chiar dacă clădirea s-a construit între alte case care aveau deja număr. Această situație va rămâne așa pînă cînd se va ordona de către autoritatea militară schimbarea numeroaselor de casă în cadrul localității. În cazul că o casă părăsită sau chiar locuită era dărimată, cea nouă primea numărul casei vechi, iar dacă în locul mai multor care era clădită una singură, aceasta primea toate numerele caselor în locul cărora s-a clădit. Toate casele grănicerești primeau numere de casă cu cifre arabe, iar casele erariile primeau numere de case cu cifre romane. Pe tăblițele cu numere de casă, pe lângă acesta, se scria și numărul regimentului.

Cu toate indicațiile și ordinele date, casele grănicerești, din Banat erau construite din împletituri de nuiele, din lemn masiv, iar mai tîrziu din cărămidă (fig. 43).

Aproape ca o regulă generală fiecare gospodărie grănicerească, avea, în afara perimetrului vetrii satului, o altă casă numită sălaș care era construit după aceleași reguli ca și casa din sat și era folosit ca adăpost pentru familie și animale în timpul muncilor agricole. Rolul acestor sălașe va crește simțitor după desființarea regimentului, cînd sălașele au devenit o a doua locuință a țăranului bănățean.

Tot din arhitectura populară grănicerească fac parte și morile de apă. Pe firul tumultos al apelor de munte se construiau, prin asocierea mai multor familii grănicerești, aceste mori la care prin programarea stabilită încă de la început, se rînduiau la măcinat toți membrii comunității morii respective.

Fig. 43. Caransebeș. Casă grănicerească

Numărul mare de mori colective existente în comunele grănicerești se explică și prin aceea că legile grănicerești scuteau de impozit morile construite de grupuri mici de grăniceri și care funcționau numai pentru nevoile acestora.

Așa după cum am văzut, pe baza ordinelor emise de autoritățile militare, are loc în granița banatică sistematizarea localităților grănicerești, dar cu toată tendința acestor ordine de nivelare a culturii materiale autohtone, grănicerii bănățeni au opus dorința lor de a-și menține obiceiurile și tradiția moștenită de la înaintași. Numai așa se explică faptul că pe lângă procesul de șablonizare a locuințelor grănicerești, elementele autohtone își găsesc locul binemeritat și în proporții substanțiale.

Arta populară, integrantă a manifestărilor umane în societate, a suscitat discuții înflăcărâte mai ales în legătură cu circumstanțele apariției, perfecționării și transmiterii ei în timp. În prezent problema cea mai actuală, care revine în cele mai diferite cercuri, este aceea a viitorului ei în societate, a influenței pe care o suferă ca urmare a contactului permanent cu limbajele eterogene urbane.

Punînd arta populară în ecuația teoriei comunicațiilor ajungem la concluzia că fiecare operă de artă populară este o valoare de schimb prin intermediul căreia oamenii comunică în permanență este un mesaj care presupune un act de codificare și de decodificare în virtutea unui cod cunoscut în egală măsură de emițători și receptori. Ca act de comunicare, arta populară folosește limbajul care-i sînt proprii — cromatic, compozițional, motivistic, poetic, un sistem propriu de semne, sistematic secundar față de sistemul limbii.

Din acest punct de vedere actul de comunicare al artei populare stabilește un raport de schimb între partenerii lui, între componenții unui anumit grup social sau unor grupuri sociale diferite. Limita schimburilor este determinată de cunoașterea codurilor prin care se percep mesajele, a logicii care le guvernează, în scopul reducerii diferitelor mesaje la un model comun.

Situat în partea de sud-vest a țării noastre, într-o zonă de munte, orașul Caransebeș a dobîndit de-a lungul secolelor o puternică personalitate prin preocupările care au contribuit la dezvoltarea și păstrarea pînă astăzi a variatelor aspecte privind etnografia bănățeană.

Arta populară bănățeană-românească, prin tradiția ei străveche și prin varietatea formelor sale, constituie unul din aspectele cele mai complexe și în același timp seducătoare ale culturii românești.

De-a lungul secolelor poporul român a creat o artă populară cu o ornamentică specifică îmbogățită treptat atît printr-un proces firesc de creștere și diferențiere interioară, cît și prin contactul cu arta altor popoare.

Orașul Caransebeș dispune de o arie etnografică de o bogăție și semnificație ale vestigiilor cu totul particulare. (Fig. 44).

Fig. 44. Zi de târg la Caransebeș, 1900

Parte integrantă a Banatului Caransebeșul este o zonă care și-a frământat viața la răspîntiile istoriei. Dacă vom căuta urmele vremii le găsim gravate adînc în graiul cumpănit, în statica tuturor formelor de viață ale bănățeanului, în însăși îmbrăcămințea și cîntecele sale.

În balanța comparațiilor, prin conținut portul și cîntecul bănățean echilibrează însăși geniul neamului. Nicăieri ca în această zonă creația nu și-a amplificat liniile, n-a fost cumpănit cu diapazomul modulațiilor sufletești curcubeul culorilor și nicăieri mătasea fină a trecutului n-a fost înlocuită cu atîta dărnicie de aur și argint.

Bănățeanul acestor locuri n-a fost un robot inventariat pe latifundiile stăpînilor istorici, suveran al gliei, spiritul său a înălțat libertăți în prisosul de mătase și de aur al podoabei veșmintelor.

Portul românilor din această zonă ca de altfel din întreg Banatul a fost uniform și armonios. În prezent acest port popular rezultat al unei evoluții naturale începe să fie dat uitării. Fenomenul apărînd încă la începutul primului război mondial, continuînd și azi, numele componente ale portului încep să dispară și în locul lor apar modele general europene mai exact specifice modei orășenești.

Portul populației românești din această zonă se dovedește a fi aproape la fel pe întreg Banatul cu mici deosebiri la unele piese, distingându-se prin culoare și ornament. Atît de uniform și specific portul acestei zone de munte îl diferențiază totuși de restul Banatului. Costumul păstrează note comune cu costumul din Țara Hațegului în ceea ce privește ornamentația de pe cămașă, pieptarul din piele, gluga și opincile. Urmărind evoluția portului popular se remarcă simplitatea căutată a portului bărbătesc alături de exuberanțe contrastantă a portului femeiesc. Una din caracteristicile portului femeiesc din această zonă (și de altfel în întreg Banatul) este ceapsa sau conciu, întîlnite tot mai rar astăzi. Costumul cu opreg completat cu originala ceapsă sau conci pentru cap, ciupagul, pieptarul, brăcirile, opincile și obielele învârgate formează completul costumului femeiesc al acestei zone.

Costumul bărbătesc are o notă aparte în configurația sa, prin unele elemente cum sînt izmenele — relativ largi — și laibărele avînd legătură cu costumul transilvănean.

Prin elementele sale caracteristice etnografia acestei zone păstrează moștenirea unui străvechi substrat istoric în care descoperind trunchiul viguros al culturii autohtone daco-romane, pe care s-au greșat de-a lungul vremii, alte culturi, pătrunse pe căi diferite și acumulate în acest colț al țării noastre.

Situația economică și militară a orașului, într-o continuă ascensiune, dă acestuia o caracteristică dominantă. Ca loc de tranzit al mărfurilor venite din Orient și Occident se creează în oraș o pătură a românilor negustori la care se adaugă numărul mare al meseriașilor iar din punct de vedere administrativ și militar, din rîndul românilor caransebeșeni se formează o pătură nobiliară și cnezială.

La toate acestea trebuie să evidențiem și viața bisericească care cunoaște o dezvoltare mereu crescîndă. Așa se explică prezența românilor ortodocși care în ciuda vicisitudinilor istoriei își mențin și dezvoltă religia lor moștenită de la înaintași.

Cu ocazia săpăturilor executate în vederea construirii unor blocuri de locuințe au fost scoase la iveală în centrul orașului fundațiile de zidărie de piatră ale unui edificiu de cult de mari dimensiuni.

Cu același prilej au apărut și fragmente din zidurile antefortificațiilor cetății medievale Caransebeș situată în imediata apropiere a acestui șantier.

Lucrările de escavații au fost temporar oprite și din luna februarie 1988 a început cercetarea arheologică de salvare a acestui obiectiv descoperit în-tîmplător.

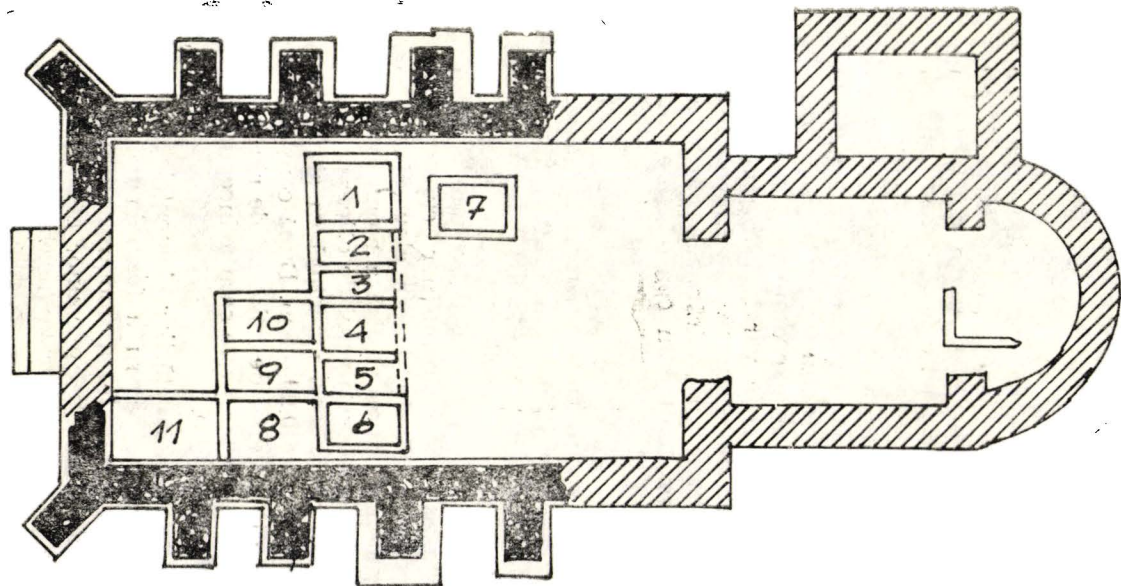
Edificiul descoperit este o biserică tip sală, cu navă, cor patrat, altar semicircular și sacristic pe latura nordică și cu intrarea pe latura vestică. Se păstrează integral fundațiile și unele porțiuni din elevația zidurilor de pe laturile de vest, sud și nord.

S-a putut constata că biserica a fost ridicată într-o singură etapă de construcție întrucît nu sînt vizibile intervenții în structura planimetrică inițială. Ruinele păstrate sînt executate din zidărie de piatră de rîu cu mortar de var și încorporează ca material de construcție și numeroase fragmente de piese romane din marmură, cărămizi, țigle și alte elemente romane provenite din construcțiile antice din zonă.

Fundațiile sînt continui cu adîncimea de circa 1,20 m — 1,30 m și grosimea de circa 1,10 m așezate pe o terasă a rîului Sebeș, constituită dintr-un material grosier (pietrișuri și nisipuri) alternînd cu lentile de nisipuri fine și argile nisipoase cu structură oblică, direcția generală de dezvoltare spațială a stratelor este, est-vest cu o înclinare cuprinsă între 15620° spre sud. Porțiunile din elevația zidurilor păstrate numai în zona vestică a monumentului (cote pînă la 0,80 m peste nivelul de călcare din interiorul bisericii) au aceeași structură ca și fundațiile, avînd grosimea de 0,90—1 m. După construcția temeliei peste ultimul rînd de bolovani de rîu a fost întins un strat de mortar peste care a început construcția elecației. (Fig. 45).

La stadiul actual al cercetărilor elementele descoperite sînt insuficiente pentru a formula o ipoteză asupra volumetriei inițiale a monumentului, iar structura de plan și fragmentele unor elemente arhitectonice din piatră prelucrată (nervuri de boltă, fragmente de lăcrimarii, baza de coloane, ancadrame ferestre, etc.) sînt caracteristice monumen-

 ELEVATIE

 FUNDATIE

telor de zid din secolul XIII — începutul secolului al XIV-lea.

În zona vestică a navei sub nivelul pardoselii bisericii au fost descoperite unsprezece cripte diferite ca formă, dimensiuni și material de construcție, și o criptă construită în absida altarului după dezafectarea bisericii în care au fost înhumați 15 decedați de ciumă care a făcut ravagii în Caransebeș și împrejurimi în anul 1582.

Unele dintre cele unsprezece cripte au încorporate în zidărie numeroase fragmente de cărămizi și țigle romane iar altele sînt pardosite în întregime cu fragmente de cărămizi romane purtînd ștampilele CIV, MASY, ARF, MID.

Subliniem faptul că acest monument a fost demolat la mijlocul secolului XVI ca urmare a lucrărilor de fortificație a cetății bastionare a Caransebeșului. Materialul rezultat din demolare a fost reutilizat la ridicarea antefortificațiilor cetății și la alte clădiri medievale și moderne care au suprapus ceea ce a mai rămas din edificiu. Aceasta explică și faptul că elementele de elevație păstrate sînt foarte puține.

Inventarul arheologic se compune din fragmente, piese și elemente de construcție romană. Amintim între acestea: fragment de fronton din marmoră cu basorelief reprezentînd una dintre scenele mitologice ale muncilor lui Hercules, fragmente de altare, votive, stelă funerară, lespede de marmoră a altarului bisericii. (Fig. 46).

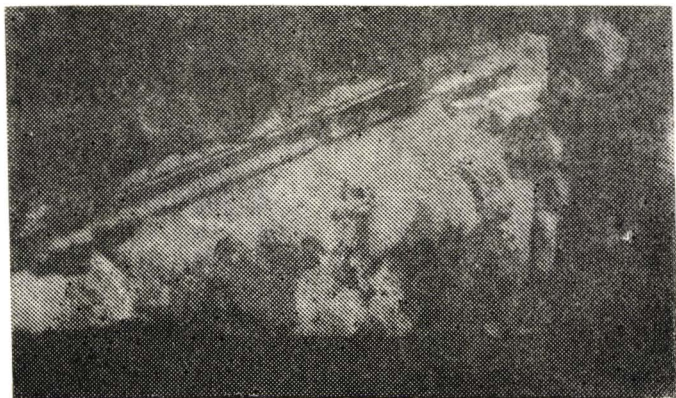
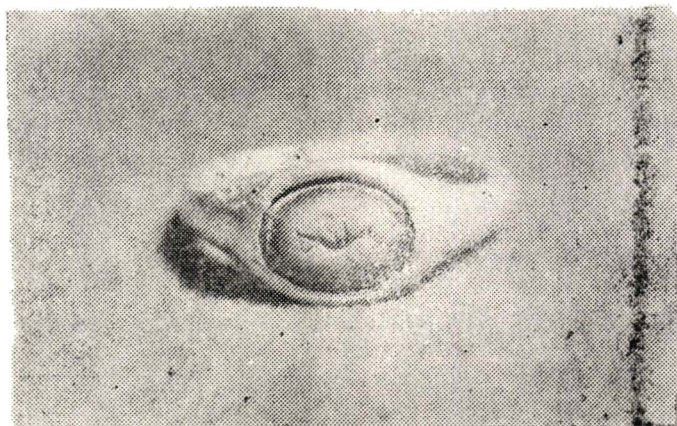
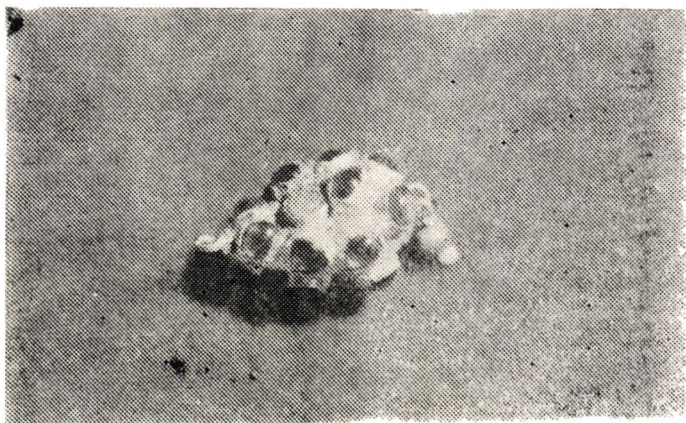

Fig. 46. Fragment fronton roman

De o valoare deosebită este materialul arheologic rezultat din cercetarea sistematică a criptelor, conștind din piese de podoabă și accesorii vestimentare, monede, etc., aparținând populației laice românești a orașului. Între acestea remarcăm: inel din aur cu gemă antică, inel din aur cu camee antică, cercel din aur în formă de ciorchine de strugure cu rubine, cercel din aur cu perla și smaragd, cercel din aur cu perle și rubin, aplice din argint aurit, pafta din argint, fragmente de țesătură cu fir, copci, nasturi și ace din argint, inele din argint, monede din argint și bronz. (Fig. 47—52).

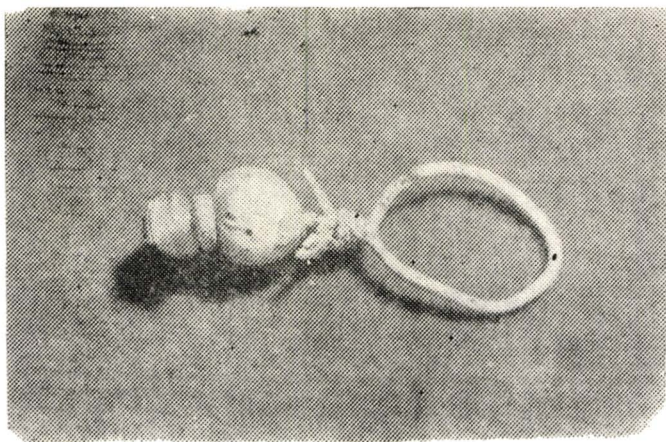

Fig. 47. Inel de aur cu gemă antică (Dia)

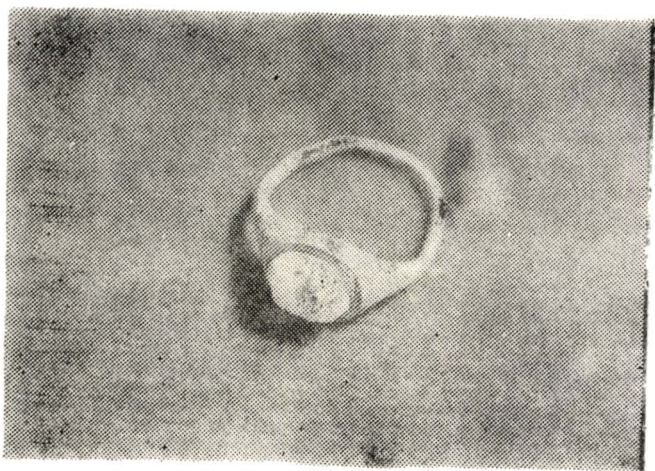

Fig. 48. Cercel din aur în formă de strugure cu rubine (Dia)

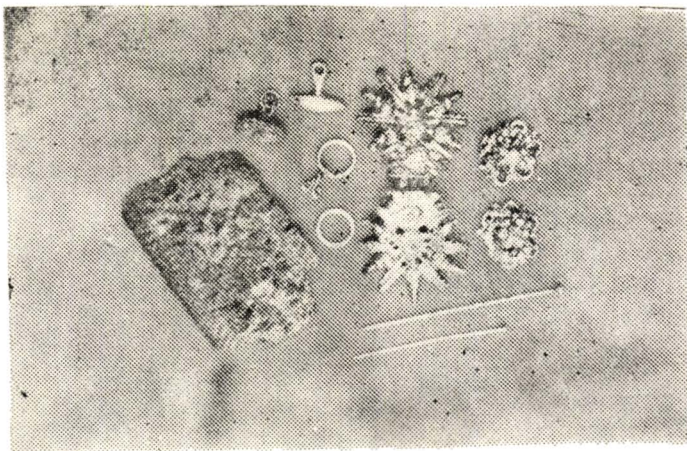

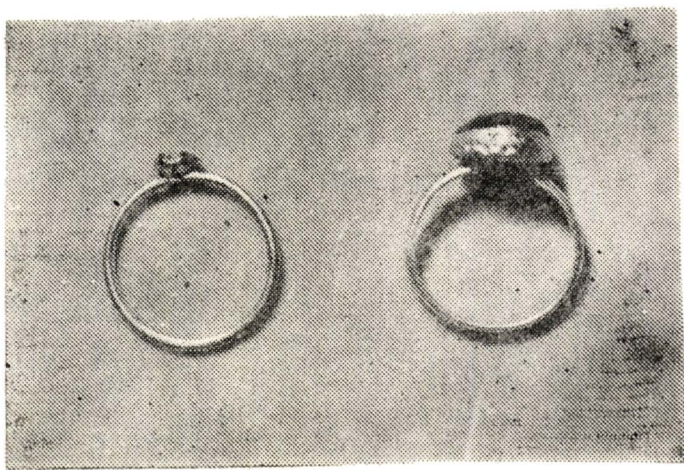
Fig. 49. Cercei de aur cu perlă și smaragd (Dia)

Fig. 50. Inel de aur cu gamă antică (Dia)

Fig. 51. Aplice din argint aurit, pafta din argint, fragmente de țesătură cu fir de aur (Dia)

Fig. 52. Inele din argint (Dia)

Rezultatele cercetărilor efectuate pînă în prezent atestă că acest edificiu este cel mai vechi monument de cult descoperit într-un oraș din Transilvania și Banat, care a aparținut populației românești.

Ritmul de înhumare, podoabele de factură bizantină, absida semicirculară a altarului, plasarea crip-telor în zona vestică a bisericii, dimensiunea lespe-dei de altar, pilele de zidărie ce separă corul de altar, nu sînt altceva decît fundațiile pilaștrilor ce susțineau arcul triumfal unde au fost plasate la început grilaje din lemn sau fier și apoi catapeteas-ma — sînt doar cîteva argumente care ne îndreptă-țesc să apreciem că acest edificiu a fost o biserică românească ortodoxă, chiar dacă puținele forme ar-hitecturale păstrate nu sînt specifice.

Această biserică nu reprezintă altceva decît do-rința de afirmare a comunității orășenești românești în lupta sa socială și politică în primul rînd și în al doilea rînd ea reprezenta prin mărimea pe care a avut-o puterea economică a orașului.

După practica vremii, meșterii au fost aduși pro-babil din vreun centru important din Transilvania, dar cu siguranță au fost folosiți și constructori lo-cali, care atunci cînd au zidit fundațiile edificiului, pe locul unei biserici anterioare din lemn au găsit morminte vechi și fără a le pune în gropi comune le-au reînhumat cu grijă în spațiile dintre contra-forți. Aceasta demonstrează că meșterii și construc-torii locali au cunoscut că în acest cimitir au fost înhumați înaintașii lor — români — ce au locuit din totdeauna aceste pămînturi, orașul Caransebeș avînd din toate timpurile o populație majoritar ro-mânească. Amintim și faptul că alte morminte apar-ținînd cimitirului anterior zidirii bisericii au fost surprinse sub fundații unde se păstrează și azi.

Această biserică ortodoxă a fost rodul unor ema-nații conștiente în care s-au îmbinat alături de cu-noștințe și tradiții acumulate în timp din monumen-tele antice și construcțiile tradiționale românești bo-gat reprezentate în zona Caransebeș și aportul pro-priu al meșterilor români locali care au îmbogățit permanent experiența transmisă de-a-lungul veacu-rilor cu însemnate contribuții înnoitoare.

Cercetările viitoare, prelucrarea științifică a tu-turor materialelor rezultate în urma săpăturilor ar-

heologice coroborate cu documentele epocii vor aduce noi dovezi privind vechimea și continuitatea neîntreruptă a românilor din Caransebeș, unul dintre cele mai vechi și înfloritoare orașe ale patriei noastre.

Între clădirile reprezentative construite, majoritatea în secolele XVIII, XIX și XX (Fig. 53), și care dau azi orașului un farmec aparte amintim: cazarma grănicerilor (Fig. 54), astăzi Muzeul orașului, a fost construită în interiorul celei de a doua fortificații a orașului Caransebeș. În interiorul acestei fortificații au existat încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea mai multe clădiri între care două cu etaj. În forma actuală construcția datează din 1753.

Cazarma a adăpostit Regimentul de grăniceri și Regimentul 43 infanterie, Batalionul 2 grăniceresc, iar astăzi se restaurează pentru a găzdui Muzeul orașului.

Muzeul are colecții de etnografie, istorie veche și arheologie, istorie medie și perioada militar grănicerească, istorie modernă, ornate și obiecte de cult, istoria artei și altele.

Pavilionul ofițerilor, clădire construită în anul 1874 în stil baroc avînd ca destinație locuințe pentru ofițerii Regimentului 43 infanterie. (Fig. 55).

Fig. 53. Primăria orașului (Dia)

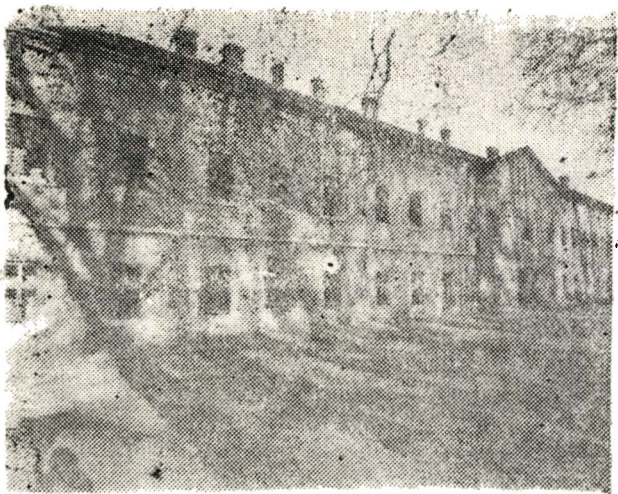

Fig. 54. Cazarma infanteriei, 1753 (Sediul muzeului)

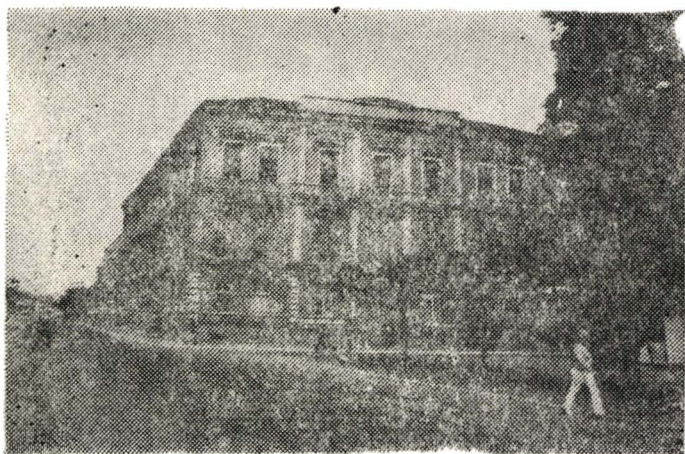

Fig. 55. Pavilionul ofițerilor

Clădirea din strada Bistrei nr. 2 a fost construită în stil baroc provincial în anul 1868. A funcționat aici Școala matematică și de subofițeri din Regimentul grăniceresc. (Fig. 56).

Acum în această clădire își au sediul Întreprinderea forestieră de exploatare și transporturi, Ocolul Silvic și Filiala Arhivelor Statului.

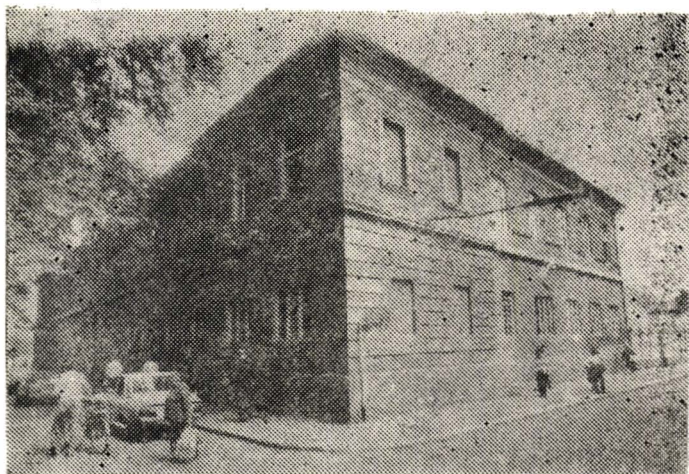

Fig. 56. Clădirea Ocolului silvic

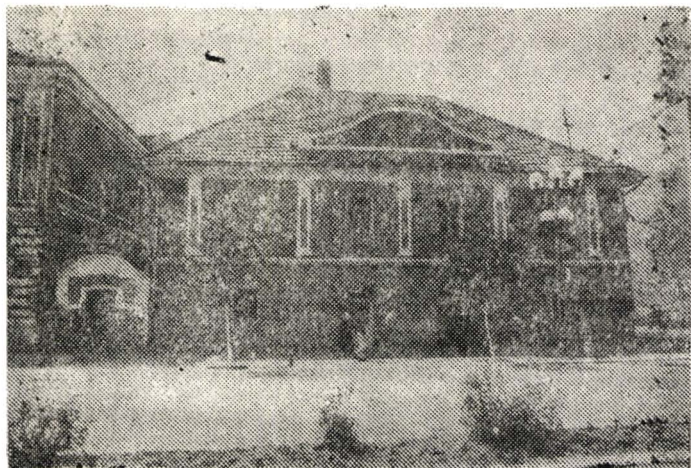
Arhivele Statului, filiala Caransebeș, instituție de înaltă ținută științifică și culturală, deține fonduri atât de pe teritoriul județului cât și a orașului Caransebeș.

Filiala deține 343 fonduri grupate pe administrație, economie, judecătorie, școală, cultură și altele. La acestea se adaugă și „donațiile” păstrate cu grijă de harnicul colectiv al filialei care pune la dispoziția cercetătorilor valoroasele documente pentru studiu și publicare.

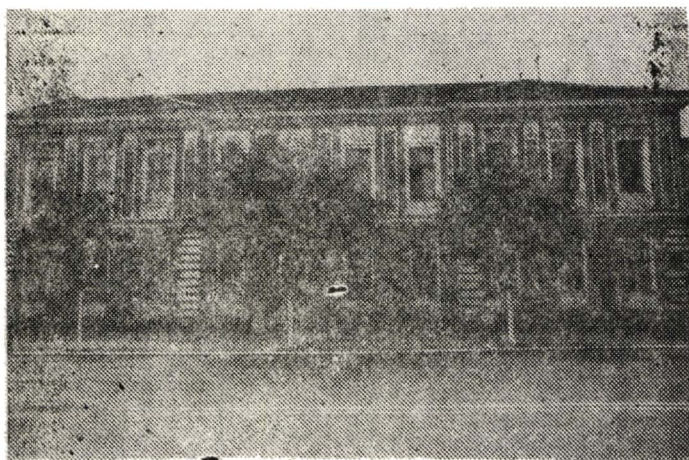
Sediul procuraturii, clădire construită în prima jumătate a secolului al XVIII-lea în stil baroc de tip provincial. Clădirea a fost construită pentru tribunalul militar avînd la etaj sălile de ședință, și birourile, iar la parter închisoarea. Aici au fost deținuți printre alții Eftimie Murgu, revoluționarul de la 1848—49 și generalul Traian Doda, luptător neobosit pentru apărarea drepturilor foștilor grăniceri. (Fig. 57).

Clădirea judecătoriei, a cărei construcție a început în anul 1905 și s-a terminat în 1906, e în stil baroc cu elemente „rocaille”, dispune de cornișe pe console de filieră austriacă. (Fig. 58).

Încă de la început a adăpostit judecătoria, notariatul și cartea funciară.

Fig. 57. Clădirea Procuraturii

Fig. 58. Clădirea Judecătoriei

Casa de cultură, construită în anul 1886, e de inspirație din arhitectura clasică. A fost casă particulară și la parter a adăpostit mai multe prăvălii. (Fig. 59).

Sala de spectacole a fost inițial sala de dans a fostului restaurant „Pomul Verde“.

Fig. 59. Casa de cultură

Restaurantul Pomul Verde, construcție datind de la mijlocul secolului al XVIII-lea în stil baroc, a suferit intervenții în jurul anului 1850, în special la ancadramente și balcon. (Fig. 60).

A funcționat aici la etaj un elegant hotel, iar la parter cel mai modern restaurant al orașului ce rivaliza cu restaurantul „Dacia” din Lugoj.

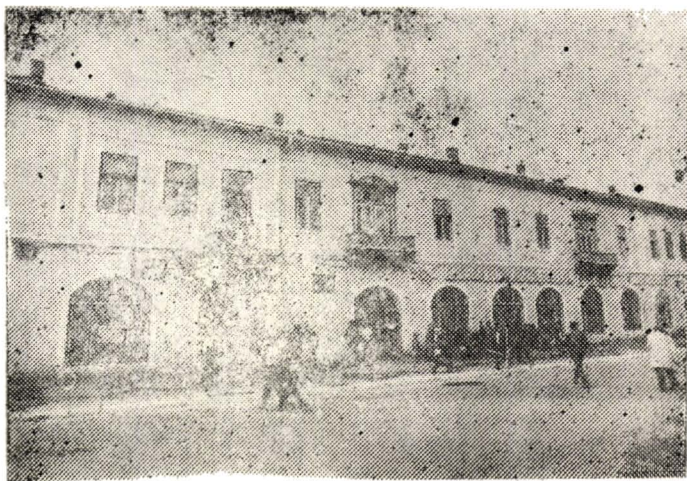
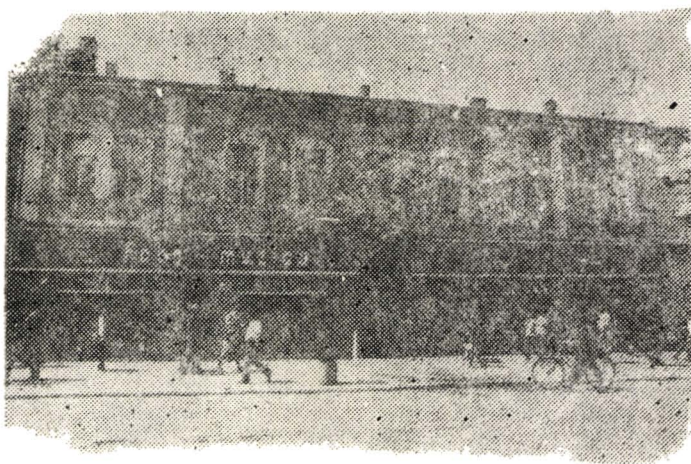

Fig. 60. Restaurantul „Pomul verde”

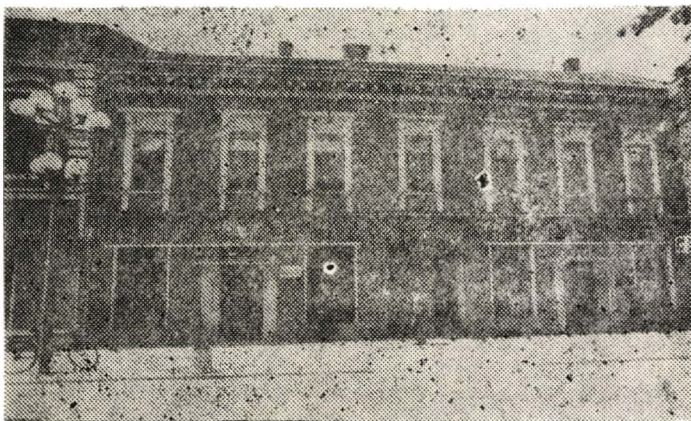
Clădirea din strada 30 Decembrie nr. 10 a fost inițial construită în stil baroc în a doua jumătate a secolului XVIII-lea, dar a suferit modificări la fațadă după anul 1900. (Fig. 61).

Clădirea la etaj a fost destinată pentru hotel fiind în legătură cu Pomul Verde, iar la parter au funcționat o cofetărie și frizerie de lux precum și o prăvălie cu produse coloniale.

Clădirea din strada 30 Decembrie nr. 12 a fost construită în stil baroc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cu modificări ulterioare. (Fig. 62).

Fig. 61. Centrul orașului. Clădirea nr. 10

Fig. 62. Centrul orașului. Clădirea nr. 12

La parter a adăpostit prima farmacie românească și un magazin de îmbrăcăminte, iar în curte atelierul unui pasionat fotograf. La etaj au fost locuințe particulare.

Clădirea din strada 30 Decembrie nr. 14 a fost construită în secolul al XIX-lea și se remarcă prin elementele ceramice ale fațadei. (Fig. 63).

A aparținut Episcopiei de Caransebeș și a găzduit în curte Tipografia Diecezană, un atelier de luminări, iar în față la parter Librăria Diecezană, iar la etaj birourile tipografiei și librăriei.

Palatul Comunității de Avere a fost construit în anul 1901 în stil baroc vienez, a adăpostit birourile Comunității de Avere a fostului Regiment de graniță româno-bănățean nr. 13. (Fig. 64).

Astăzi își are aici sediul Întreprinderea de prospecțiuni și exploatare geologice Banatul.

Clădirea fostului Comitat de Severin, (Fig. 65), cunoscută și sub numele de Casa Comunității de Avere, a fost o casă cu un singur etaj căreia i s-au adus modificări substanțiale adoptându-se ca stil „art nouveau“.

Pe fațadă printre celelalte ornamente se remarcă blazonul comitatului străjuit de Hercule și un mînier, iar în partea dreaptă a clădirii apare monograma formată din literele C.D.A. ceea ce înseamnă „Comunitatea de Avere“.

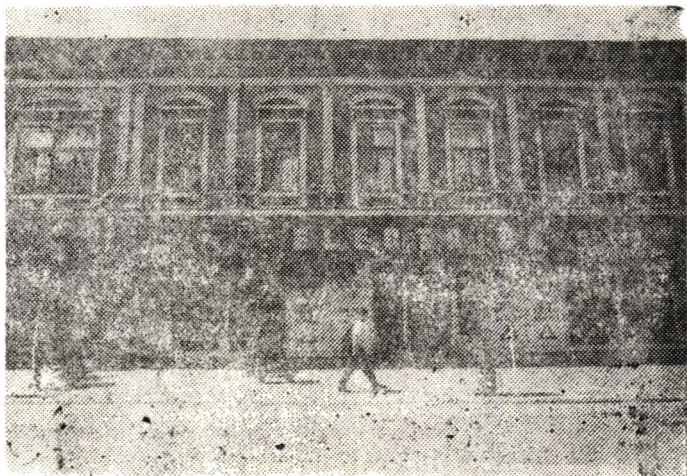

Fig. 63. Tipografia și librăria diecezană. Clădirea nr. 14

Fig. 64. Palatul Comunității de Avere

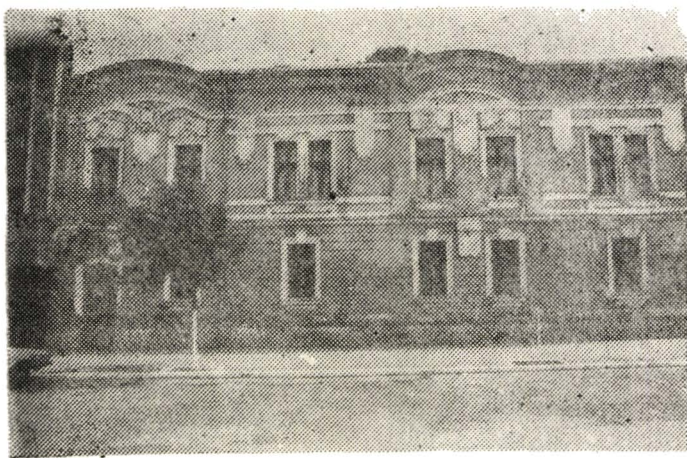

Fig. 65. Clădirea fostului Comitat

Seminarul teologic „Ioan Popasu“ (Fig. 66) a fost o casă neetajată care intrînd în posesia Episcopiei de Caransebeș a fost modernizată folosindu-se elemente preluate din arhitectura veche românească specifice Țării Românești și Moldovei.

În această clădire au fost birourile Conzistoriului diecezan și ale Episcopiei. Clădirea este acum destinată pentru Seminarul teologic „Ioan Popasu“ care

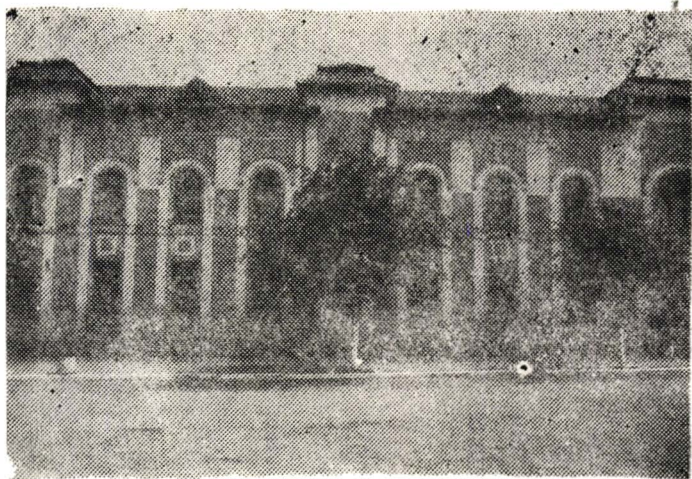

Fig. 66. Seminarul teologic

are deja o faimă atât în țară cit și în străinătate prin vestitul cor al elevilor care are un repertoriu bogat executat cu măiestrie.

Catedrala din curtea seminarului teologic destinată elevilor este o construcție asemănătoare Catedralei din Timișoara, în ea oficiindu-se slujba de duminică și uneori concerte corale ale elevilor seminariști. (Fig. 67).

Reședința episcopală a fost, în perioada cît a ființat Regimentul de grăniceri, reședința comandantului. Odată cu înființarea episcopiei s-au făcut demersuri și astfel cu suma de 16.000 florini ea a fost cumpărată și transformată în reședință episcopală. (Fig. 68).

Casa Ostoia, construită în secolul al XVIII-lea în stil baroc provincial. (Fig. 69).

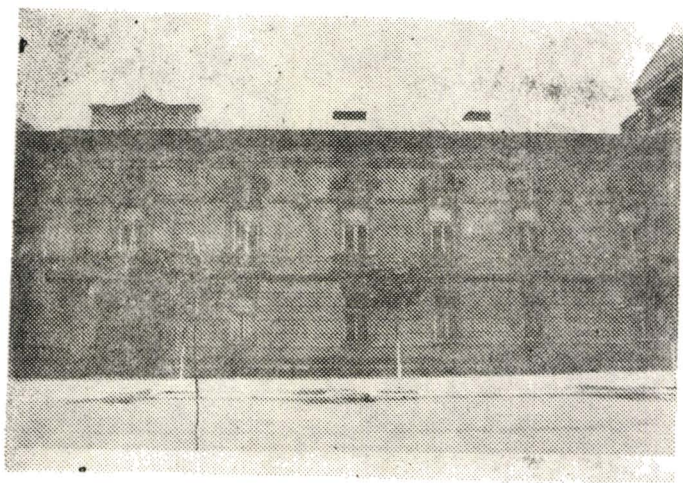
Casă particulară, aparținînd comercianților români din Caransebeș, a fost construită în stil baroc la mijlocul secolului al XVIII-lea și are un fronton semicircular sub care se găsește blazonul familiei. Clădirea a suferit serioase modificări după anul 1900 și chiar în zilele noastre. (Fig. 70).

Casă particulară cu aspect medieval prin contraforții din strada M. Kogălniceanu, a suferit mari modificări ulterioare care i-au schimbat aspectul arhaic ce-l poseda inițial. (Fig. 71).

Fig. 67. Biserica Seminarului teologic

Fig. 68. Reședința Episcopiei Caransebeșului

Fig. 69. Casa Ostoia-Vasilievici

Fig. 70. Centrul oraşului. Clădirea nr. 31

Fig. 71. Centrul oraşului. Clădirea nr. 33

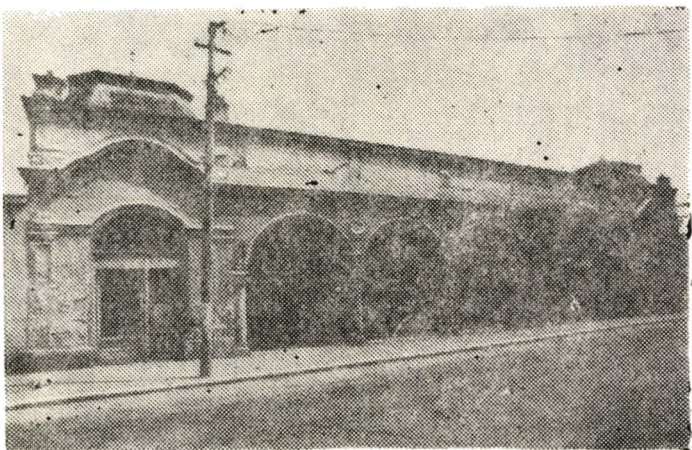

Banca Banatului. Pe planul oraşului din anul 1804 aici apar cîteva clădiri mici care au fost demolate, în locul lor construindu-se o casă particulară a unui comerciant, ca mai tîrziu aici să aibă sediul Banca Banatul (Fig. 72).

Biblioteca oraşenească. Edificiul a fost ridicat la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Are un portic specific oraşelor de negustori şi tîrgoveţi. Elementele decorative sînt caracteristice eclectismului. După ce a fost construită a adăpostit un restaurant, un oficiu de loterie şi cîteva prăvălioare care dădea un aspect aparte oraşului prin originalitatea lor. (Fig. 73).

Fig. 72. Banca Banatul

Fig. 73. Biblioteca oraşului

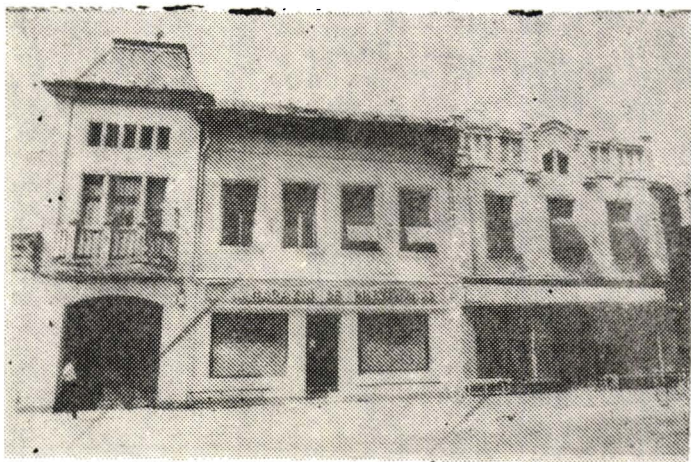
Case care au aparținut comercianților români macedoneni caracterizate prin prezența jos a prăvălioarei, iar sus locuința ce avea la stradă o singură cameră cu două geamuri. (Fig. 74).

Reparațiile și întreținerile ulterioare au modificat specificul ornamental care și așa sînt o caracteristică ce dau orașului o notă aparte.

Casă particulară de comerciant construită în stil baroc la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. (Fig. 75).

Fig. 74. Case ale comercianților români

Fig. 75. Casa G. Laboț

Noua casă de păstrare — la începutul secolului al XX-lea au existat aici câteva case de negustori români. S-a construit apoi o casă ce avea un etaj iar la parterul acesteia fiind un atelier de tinichigerie. Cu câțiva ani înaintea începerii primului război mondial societatea „Noua casă de păstrare“ ridică aici un edificiu în stil neogotic. În anul 1925 au aici birourile „Prima bancă grănicerească“, apoi trece în posesia inginerului Cucu din Timișoara. Astăzi aici sînt birourile I.C.S.M. (Fig. 76).

Casa pictorului Gheorghe Baba, tatăl pictorului Corneliu Baba. Astăzi casa aparține doamnei Cornelia Ștefănescu cercetătoare la Institutul „George Călinescu“ din București. (Fig. 77).

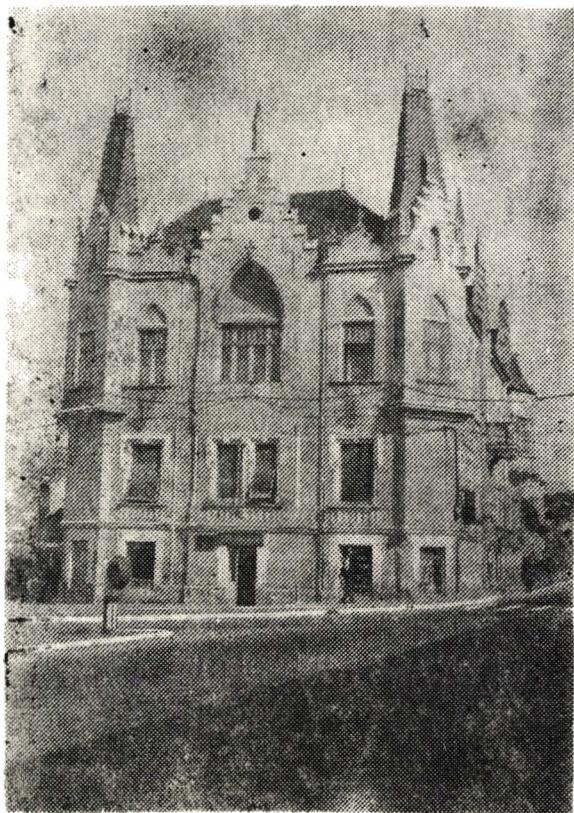
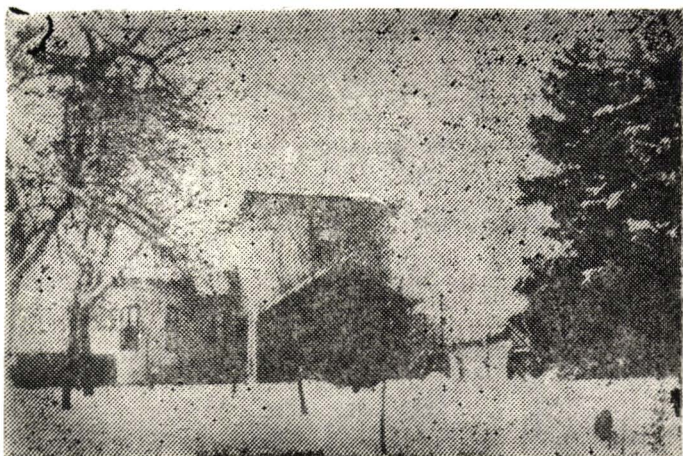

Fig. 76. Noua casă de păstrare

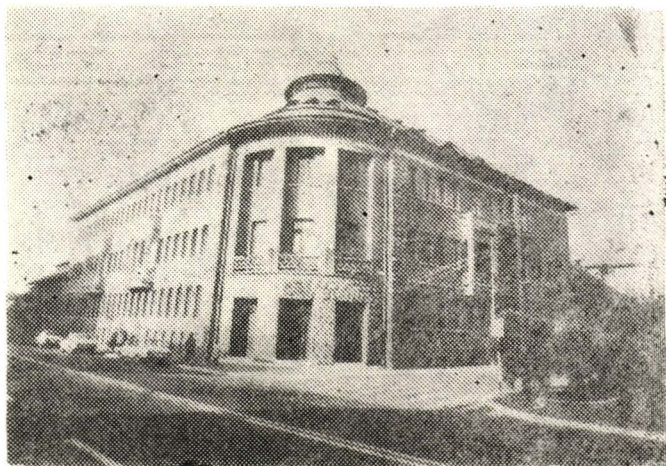

Fig. 77. Casa pictorului G. Baba

Uzina electrică din Caransebeș construită în anul 1889 prin investiția fabricanților Schmidt și Dachler (vezi fig. 23).

Liceul Traian Doda. Istoricul liceului se leagă ne-mijlocit de neobosita activitate ce o desfășoară generalul Traian Doda pentru înființarea unui liceu românesc în Caransebeș.

Cuvîntul generalului a electrizat întreaga suflare din graniță și de la „vlădică pînă la opincă” au stă-

Fig. 78. Liceul Traian Doda

ruit să se înființeze acest liceu strângînd ban cu ban suma necesară pentru zidirea edificiului școlar.

Răsfoind file de cronică, la loc de cinste stă scris că „grănicerii aveau acum de păzit ceva mai mult decît țara lor de odinioară: limba și cultura lor... și-au stat ca stînca“.

Actualul edificiu al liceului s-a terminat în anul 1915 an în care școala își deschide porțile pentru copiii vitejilor grăniceri.

După 1 Decembrie 1918 liceul va purta numele ctitorului său Traian Doda.

De la înființare și pînă în prezent au absolvit cursurile liceale mii de vîrstare și mulți din ei au urcat treptele gloriei atingînd culmi mărețe.

Școala se mîndrește cu numele Acad. Constantin Daicoviciu, Dr. Nicolae Corneanu, Dr. Antoniu Marchescu, Dr. Zeno Muntean, Prof. Romulus Ciric, Prof. Dr. Heler, Horăscu Iancu, Trandafir Cocîrlă și mulți alții care au cinstit școala pe care au absolvit-o.

Liceul Pedagogic (Fig. 79). Istoria acestei școli se pierde în vremi, prima știre ne este dată de Palia de la Orăștie — 1582 — în prefața căreia se arată că unul din traducătorii ei a fost Efrem Zăcan „dascăl de dascălie“ al Sebeșului.

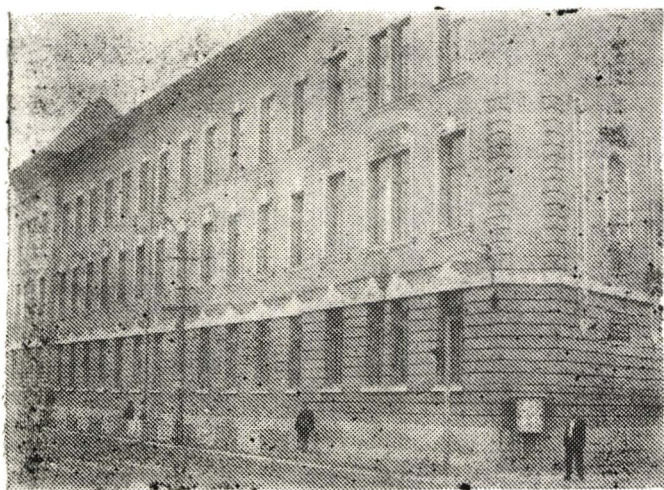

Fig. 79. Liceul Pedagogic

Tradiția învățămîntului pedagogic este urmată de Ioan Tomiciu și Constantin Diaconovici Loga care dau noi valențe preparandiei caransebeșene pentru pregătirea învățătorilor atît de necesari în comunele grănicerești.

Desființarea în 1879 nu a însemnat însă și desființarea preparandiei deoarece prin activitatea neobosită a episcopului Ioan Popasu, „Institutul pedagogic“ din Caransebeș funcționează ca o necesitate în ciuda legilor venite de la „stăpînire“.

După 1 Decembrie 1918 Școala Normală din Caransebeș își împlinește misiunea de a forma dascăli necesari satelor noastre românești.

Astăzi prin hărnicia cadrelor didactice a dus faima liceului în întreaga țară fiind o școală model axată pe probleme ce vizează perfecționarea procesului instructiv-educativ, lărgirea caracterului său formativ pe probleme cu un grad sporit de dificultate.

Liceele industriale nr. 1 și nr. 2 (Fig. 80—81). Dezvoltarea economică și industrială a orașului a impus înființarea a două licee industriale cu profil metalic și de prelucrare a lemnului. Deși tinere ca înființare, colectivele de cadre au situat ambele licee la loc de mare cinste pe care le invidiază multe alte școli cu același profil din țară.

Fig. 80. Liceul Industrial nr. 1

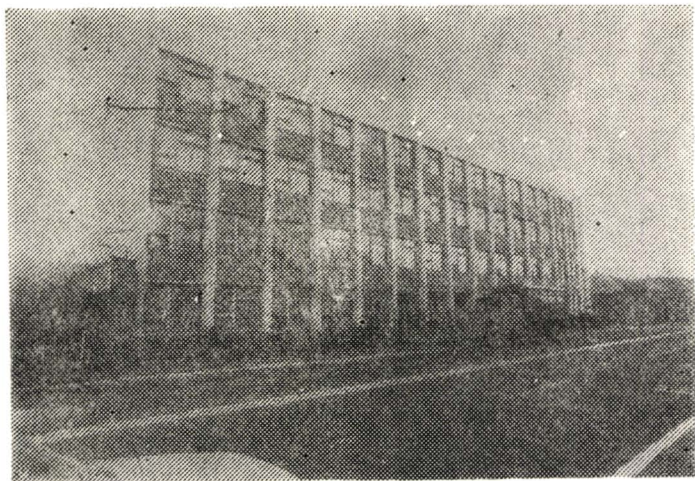

Fig. 81. Liceul Industrial nr. 2

Seminarul Teologic. Caransebeșul, veche vatră românească în care biserica a avut un rol deosebit de important în păstrarea ființei noastre naționale, a avut și instituția necesară pentru pregătirea propovăduitorilor cuvîntului biblic în satele din jur.

Încă din 1847 secția românească a Institutului teologic de la Vîrșeț se mută la Caransebeș slujind cu credință cauzei ortodoxiei de a da un număr însemnat de slujitori ai altarului.

Școala cunoaște noi trepte de dezvoltare odată cu venirea pe scaunul episcopiei din Caransebeș a lui Ioan Popasu, ea fiind mult timp unica școală superioară din Banat.

În anul 1924 Institutul teologic se transformă în Academie teologică absolvind aici teologi care au încadrat funcții de mare răspundere în ierarhia bisericească.

Astăzi funcționează aici Seminarul Teologic cîrmuit de preoți profesori care se străduie cu mult succes să ducă pe mai departe faima la care au ajuns înaintașii lor.

Casa general Traian Doda, str. Orșovei nr. 15 (Fig. 82). Aici a locuit acela care prin activitatea sa neobosită a fost numit „părintele spiritual al grănicerilor“.

Fig. 82. Casa General Traian Doda

S-a născut la 14 iulie 1822 în comuna Prilipeț, județul Caraș-Severin, urmează cursurile primare în graniță, iar cele militare la Caransebeș. Pentru bunele sale calități militare urmează cursurile Academiei Militare din Wienerneustadt. Îndeplinește mai multe funcții militare iar rezultatele în arta conducerii îl ridică pînă la gradul de general. În anul 1864 este comandant al garnizoanei Veneția.

Ca militar desăvîrșit a fost mult apreciat, dar cea mai prodigioasă activitate o va desfășura după ieșirea la pensie cînd se situează în fruntea luptei pentru păstrarea ființei naționale a poporului român.

Este ales președinte al Comunității de Avere a fostului Regiment confinar, funcție ce o va duce la bun sfîrșit pînă la sfîrșitul vieții.

La începerea războiului de independență 1877 i se propune conducerea armatei române dar împăratul de la Viena nu îi aprobă trecerea în România. Se consolează și cu acest prilej dă agentului diplomatic al României la Viena, Ion Bălăceanu, planurile sale privind locul de trecere a Dunării a armatei române.

În calitate de deputat în dieta de la Budapesta luptă activ pentru obținerea de libertăți naționale pentru poporul român pe care îl reprezenta.

Atitudinea sa nu a fost pe placul autorităților care îi vor intenta un proces care a stîrnit multe nemulțumiri în întreaga Românie, generalul primind

scriitori de adeziune din cele mai îndepărtate localități ale țării.

Suferind, cade răpus de boală pe cîmpul de luptă al afirmării naționale al poporului român. În anul 1895 este înmormîntat cu adevărate funeralii naționale, iar cei ce l-au cunoscut i-au dăltuit pe crucea din cimitir crezul ce l-a călăuzit toată viața:

„Dreptatea ți-a fost deviza

Luptînd pentru ea te-ai stins“.

Casa general Ioan Drăgălina, strada Ardealului nr. 6. (Fig. 83). Generalul Ioan Drăgălina face parte din galeria eroilor poporului care prin faptele sale și-a dăltuit numele pe cartea de aur a neamului românesc, fiind cunoscut în frămîntata noastră istorie sub numele de „eroul de la Cerna și Jiu“. Așa se explică faptul că autoritățile locale au dispus ca pe casa în care s-a născut și copilarit să așeze o placă de marmură pe care s-a dăltuit:

„Patria Recunoscătoare Eroului de la CERNĂ și JIU Gen. I. DRĂGĂLINA născut în CARANSEBEȘ Mort pe CÂMPUL DE ONOARE în Războiul pentru Întregirea Neagului 1860—1916“.

S-a născut în Caransebeș la 3 decembrie 1860. În familie a primit o educație aleasă legată de istoria poporului român și aceasta se va demonstra în întreaga sa activitate. Așa de pildă în anul 1882 cînd departe de caransebeșenii atît de dragi lui, va scrie

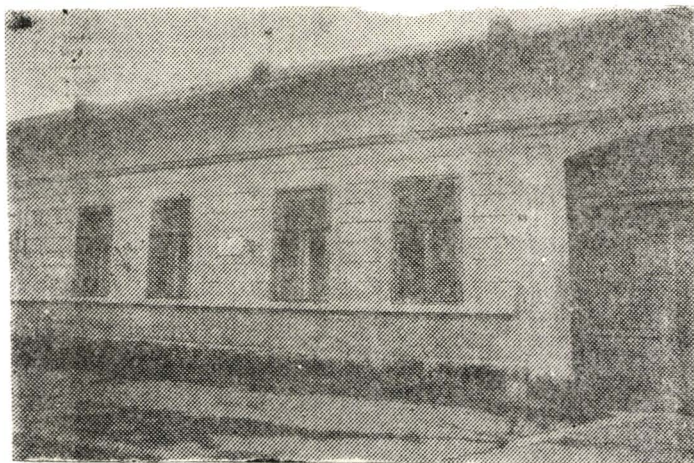

Fig. 83. Casa General Ioan Drăgălina

în carnetul său: va veni vremea cînd vom arăta întregii lumi că sîntem adevărații fii ai lui Traian și că în vinele noastre curge sîngele lui Mihai“. În acele momente tînărul ofițer se gîndea la acel moment în care românii cu arma în mînă vor lupta pentru desăvîrșirea unității naționale.

Năzuința de a trece în România a fost un gînd mai vechi deoarece avea mereu pildă pe eroul de la Grița, Moise Groza, care plecînd din Obreja se înrolase în armata română. Visul lui se împlinește în anul 1887. În armata română datorită calităților sale de oștean îndeplinește mai multe funcții din care amintim pe aceea de comandant al Școlii de ofițeri de infanterie din București. În această funcție a vegheat ca viitoarele cadre din conducerea armatei să aibe o pregătire superioară cu o temeinică educație patriotică deoarece armata în concepția lui avea menirea să vegheze la libertatea și independența țării și să lupte pentru visul de veacuri a poporului român de a crea România Mare.

Primul război mondial îl găsește la comanda Diviziei I, apoi i se încredințează comanda Armatei I unde cade în luptă în defileul Jiului la „Locurile Rele“ în apropiere de mănăstirea Lainici.

S-a stins din viață eroul de la Cerna și Jiu ciuruit de gloanțe și cu brațul ciuntit, a căzut împărtaşind aceiași soartă ca și micii săi camarazi care au apărut pămîntul sfînt al țării înscriind cu sîngele vărsat pe cîmpul de luptă faptele lor vitejești.

Casa profesorului Patriciu Drăgălina, strada Ardealului nr. 15. (Fig. 84). S-a născut în comuna Borlova într-o veche familie grănicerească în anul 1849. A urmat primele clase în Borlova, apoi școala capitală din Caransebeș.

După terminarea cursurilor gimnaziale cu o bursă episcopescă urmează Facultatea de Filozofie la Viena și apoi Institutul de geografie la Gotha.

Întors la Caransebeș va funcționa ca profesor, apoi director la Institutul teologic și pedagogic din localitate militînd ca din această școală să absolve cursurile elevi care să devină preoți buni și învățători cu dragoste de carte. Istoria românilor și limba lor a fost firul roșu ce-l călăuzea ca pedagog și aceasta se va materializa atît în cadrul școlii cît și în lucrările sale publicate din care amintim „Din Istoria

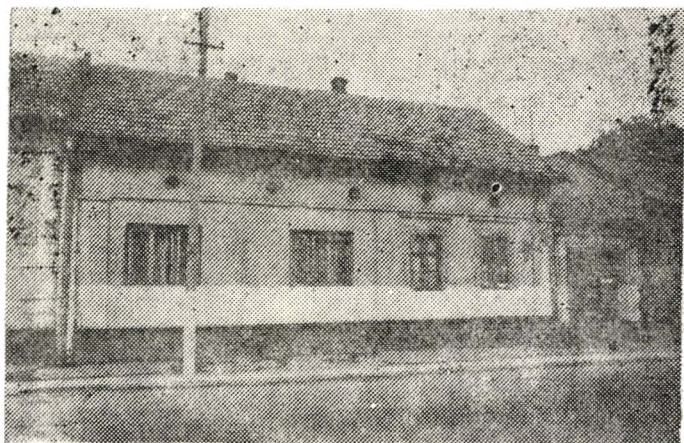

Fig. 84. Casa prof. Patriciu Drăgălina

Banatului Severin“ apărută în Caransebeș în trei volume.

În Caransebeș a îndeplinit mai multe funcții în societățile culturale din oraș, dar cea mai importantă a fost aceea de președinte al Comunității de Avere care a îndeplinit-o cu aceeași dăruire ca și înaintașul său, generalul Traian Doda.

Se stinge din viață în 1916 cu speranța în suflet că românii își vor realiza visul de a se uni teritorial într-o singură țară.

Casa generalului Mihail Trapșa, strada Retezat nr. 8. (Fig. 85). În această casă a copilărit acela care

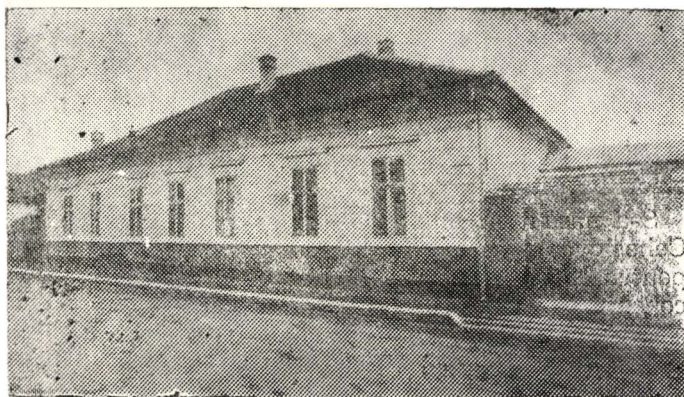

Fig. 85. Casa General Mihail Trapșa

avea să fie recunoscut ca „cel mai bun ofițer de artilerie al armatei imperiale“.

S-a născut la 25 martie 1838 în comuna Lăpușnicel din județul Caraș Severin.

Școala militară și cea de matematică o urmează în Caransebeș apoi Școala din Cașovia apoi se specializează în meseria armelor.

Ca ofițer participă la luptele din anul 1859 apoi urmează Academia de artilerie din Viena. Aici se căsătorește cu Arelia Kron, fiica profesorului de limbi clasice de la Universitatea din Viena.

În cariera sa militară îndeplinește mai multe funcții. Se evidențiază în mod deosebit în lupta de la Custozza din Italia 1866. Datorită **calităților** sale ostășești i se acordă rangul de cavaler.

La Sibiu colaborează cu G. Barițiu cu care traduce în limba română o instrucțiune pentru artileriști.

Îmbogățește literatura militară cu studii mult apreciate la vremea respectivă. Scrie și un volum de aforisme pe care îl va publica Aurel Moacă, nepotul său, în 1896.

Se stinge din viață la Graz fiind înmormântat lângă părinții lui în cimitirul Sf. Ioan din Caransebeș.

Lasă prin testament o sumă de bani ca să se înființeze în Caransebeș o școală de fete cu limba de predare română. Prin testamentul soției fundația se mărește.

Casa profesorului Antoniu Sequens, strada C. D. Loga nr. 8. (Fig. 86). A venit din țara lui Dvorak și Smetana și aici s-a contopit cu românii cărora le-a cântat doinele străbune ce le alinau durerile. A cules ca o furnică melosul popular bănățean pe care l-a prelucrat tipărindu-l l-a redat popoului pentru că era a lui. Sînt numai cîteva aprecieri ce se pot spune despre compozitorul și profesorul Antoniu Sequens.

S-a născut în anul 1865 în orașul Chotebor în Cehoslovacia unde părinții au sesizat înclinația lui pentru muzică. Așa se face că părinții îl înscriu la conservatorul din Praga pe care îl termină cu calificativele lăudabile. La terminarea conservatorului se stabilește în Cattaro și apoi la Macarsca iar din anul 1888 se stabilește definitiv la Caransebeș ca profesor de muzică la Institutul teologic și pedagogic unde

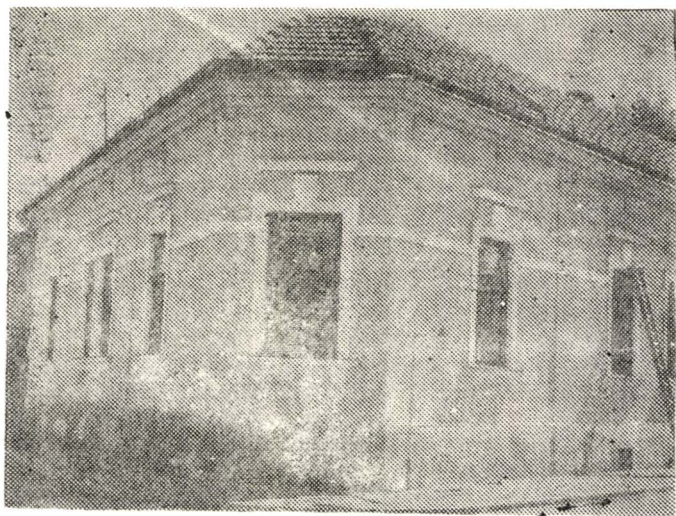

Fig. 86. Casa profesorului Antoniu Sequens

în scurt timp învață limba română, limba noii lui patrii.

În afara orelor de la catedră A. Sequens ia parte activă la viața culturală a orașului, astfel sub bagheta lui se pune în scenă în 1914 opereta Crai Nou a lui Ciprian Porumbescu.

Nu și-a găsit astîmpăr nici după ce a ieșit la pensie și cu aceeași rîvnă a cules, a prelucrat și a tipărit mărgăritarele Banatului.

Cunoscînd viața tumultoasă a omului de la catedră lasă casa din oraș și din Teiuș corpului învățătoresc din Caransebeș ca aici să se organizeze case de odihnă și reculegere.

A încetat din viață în anul 1938 ca bun pedagog și bun român lăsînd moștenire orașului întreaga lui muncă de compozitor.

Biserica Sf. Gheorghe, (Fig. 87), cunoscută în istoria orașului și sub denumirea de mănăstire. Conform tradiției pe actualul loc al bisericii a existat o biserică din lemn cu mult mai veche (probabilă mănăstire) despre care se face o primă mențiune în anul 1444. Că a existat mănăstirea pe vechiul loc o demonstrează și existența în imediata ei apropiere a „apei călugărilor“ (aqua monachorum) pe care documentele o menționează pe toată durata evului mediu.

Fig. 87. Biserica Sf. Gheorghe (Dia)

Sfântul lăcaș construit din piatră și cărămidă în stil baroc este amintit în 1739, 1744 ca în 1752 să apară sub denumirea din nou de mănăstire.

În 1759 biserica a fost reparată, iar în vremea episcopului Ioan Tomiciu spațiul ei a fost mărit încât stâlpii care susțineau turnul au ajuns în interiorul navei. De numele acestui episcop se leagă atât zugrăvirea, plasarea stranelor cîntăreților precum și pardosirea bisericii cu lespezi.

Iconostasul a fost sculptat de Esterlehner în 1862 și pictat de vienezul Gutsch. Biserica a fost pictată de Dimitrie Turcu, apoi de Ioachim Miloia și repictat în 1987.

Cele patru clopote de biserică au fost turnate între anii 1817—1881.

Biserica Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, (Fig. 88), cunoscută și sub denumirea de biserica „de sus” sau „din deal” a fost înălțată în anii 1780—1781 în stil baroc în imediata apropiere a unei biserici mai vechi din lemn. Pe locul vechii biserici din lemn a fost ridicată mai târziu „Crucea lui Răbăgia” existentă și azi în mijlocul cimitirului.

Construcția este monumentală și domină cimitirul istoric al orașului. Inscripția din nișa proscomidiei demonstrează că biserica a fost pictată în 1787 de zugrăvi Ion (fiul lui Ioan) și ucenicul Ion.

În urma ultimei invazii turcești asupra orașului Caransebeș din 1788, biserica a suferit mari stricăciuni. Pictura a fost refăcută în 1808 și apoi de că-

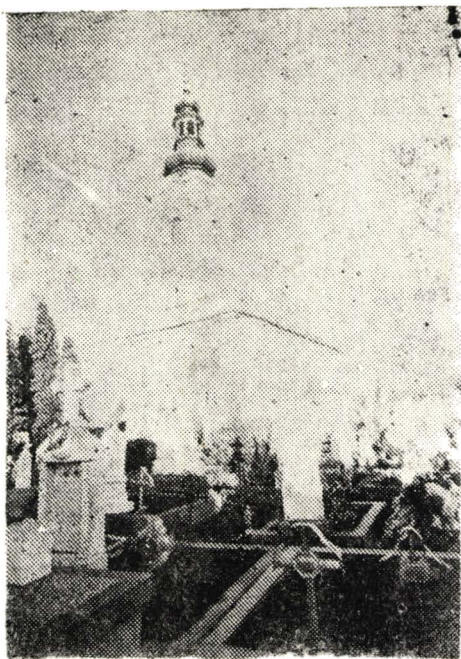

Fig. 88. Biserica Sf. Ioan (Dia)

tre pictorul Petru Lazăr în 1960, necesitând azi noi intervenții.

Ușile iconostasului au fost sculptate și aurite la 13 decembrie 1843 prin opera lui T. Achimescu. În fața altarului sub solee este situată cripta episcopului Caransebeșului Ioan Popasu.

Turnul are trei clopote, turnate între anii 1790—1796 (se pare că totuși că unul provine de la biserica veche).

Biserica catolică. (Fig. 89). Construcția a fost începută la 1725 de către călugării franciscani pe locul unei mănăstiri mai vechi aparținând acestora. În imediata apropiere și pe malul stîng al Ierugii au existat Școala, claustrul și alte dependințe ale mănăstirii. Edificiul a suferit unele distrugerii provocate de armatele austriece în 1738, apoi de incendiul din 1788 cînd orașul a căzut pradă ultimei invazii otomane.

Sinagoga. (Fig. 90). Construcția a început la 15 august 1893 și a fost terminată în anul 1894 în stil

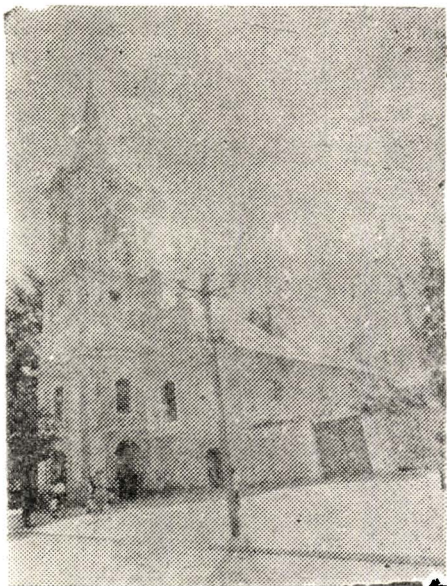

Fig. 89. Biserica catolică (Dia)

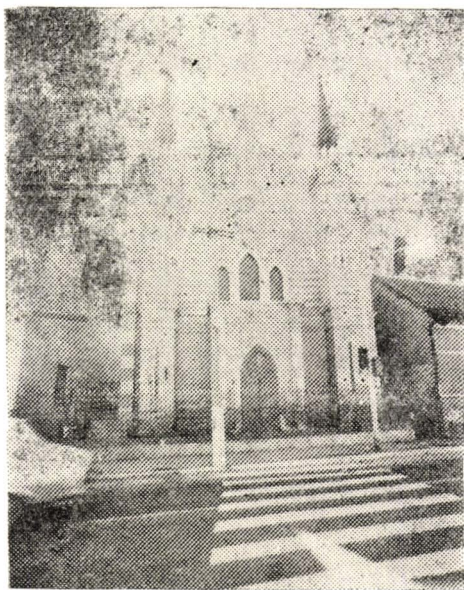

Fig. 90. Sinagoga (Dia)

gotic cu particularități specifice unor astfel de construcții. Constructorii sinagogii au fost Langer Lipot și Winhoer Ede din Budapesta.

Capacitatea sinagogii este de 158 de locuri pentru bărbați la parter și 74 de locuri pentru femei la etaj.

Sinagoga are formă dreptunghiulară, în față avînd soleea unde pe lateral se află cîteva locuri și este despărțită de restul navei atît prin partea ei mai ridicată cît și printr-un gîrduleț turnat din fontă cu motive florale.

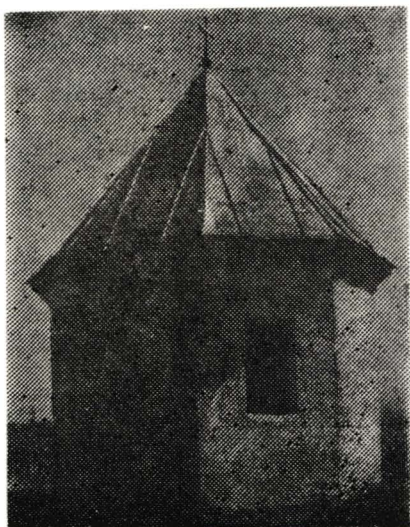
Altarul este lucrat din lemn sculptat vopsit în alb cu nervuri aurite. În nișa altarului este așezată Tora.

Sinagoga are o orgă construită la Arad și instalată cu cîteva ani după construirea sinagogii. Geamurile situate deasupra altarului sînt prevăzute cu vitralii.

Atît construcția cît și decorația interioară este în stil gotic dominant cu influențe orientale.

Capela din Dealul Crucii a fost construită în anul 1825 pe locul unei cruci (după alții, capelă) mai vechi. (Fig. 91).

Capela are formă hexagonală și este construită din

Fig. 91. Capela ortodoxă din „Dealul Crucii“

piatră și cărămidă, cu acoperiș piramidal din tablă. Construcția are înălțimea de 7 m și o lățime de 4 m.

La capelă se ieșea cu litia în ziua a doua de Paști.

Cimitirul Sf. Ioan. Poposind în orașul nostru, marele istoric Nicolae Iorga a vizitat și cimitirul ortodox despre care a avut numai cuvinte de laudă.

La intrarea în cimitir atenția vizitatorului se îndreaptă spre Biserica ce poartă hramul Sf. Ioan Botezătorul și a fost sfințită la 11 mai 1781 de către episcopul Caransebeșului și Vîrșețului Vichente Popovici.

Printre personalitățile înmormîntate în cimitir amintim pe episcopul Nicolae Popea, arhimandritul Filaret Musta, protopopul Andrei Ghidiu, generalii Traian Doda, Mihail Trapșa și Teodor Seracin, profesorii Constantin Diaconovici Loga, Ștefan Velovan, Constantin Popasu, Patriciu Drăgălina, Leo Mureșan, Dr. Eugenia Ștefăniță, învățătorii Elena Biju și Pavel Jumanca, magistrații și funcționarii Cornel Corneanu, Constantin Burdea, Aurel Moacă, pictorii Bartolomeu Delliomini și Gheorghe Baba.

Facem o nedreptate omițînd din această pomenire încă alte nume care din lipsă de spațiu nu au fost amintite. Îndreptăm însă această greșală într-o monografie a cimitirului care așteaptă curînd să vadă lumina tiparului.

Crucea din parcul din fața primăriei a fost construită în anul 1810 cînd protopop în orașul Caransebeș a fost Ioan Tomiciu. (Fig. 92).

Fig. 92. Crucea ortodoxă

Crucea a avut pe fiecare latură picturi cu scene biblice ea fiind zugrăvită în anul 1814 prin cheltuiala suportată de Ioan Băiaș. Crucea a mai fost reparată în anul 1856 prin grija lui George Băiaș.

Crucea catolică din parcul general Ioan Drăgălina a fost ridicată pe locul unde a fost biserica ce purta hramul Sf. Mihai în cimitirul militar din Caransebeș situat în fața actualei clădiri I.P.E.G. (Fig. 93).

Obelisc funerar situat în cimitirul catolic, ridicat în anul 1838 în memoria lui Johan Modler von Brukenstein — maior de artilerie. Monumentul are înălțimea de 3,10 m, e construit din piatră brută, în vîrf avînd dispuse în formă de piramidă ghiulele de tun. (Fig. 94).

Statuia generalului Ioan Drăgălina. Monumentul se înalță în parcul orașului și peste opera sculptorului Mihai Onofrei. (Fig. 95).

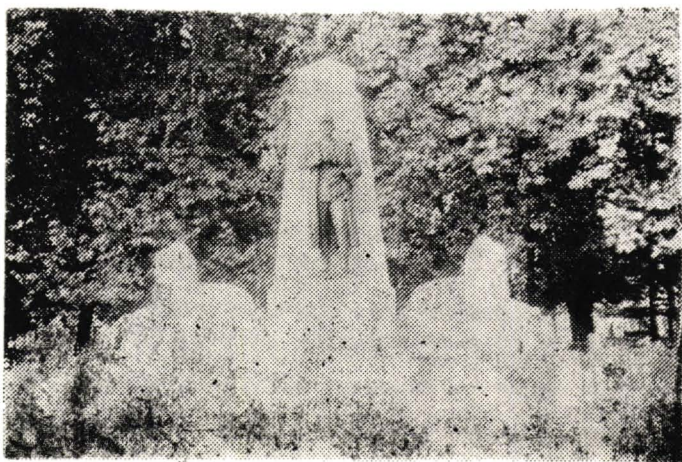
Statuia ce reprezintă pe general într-o recunoaștere pe cîmpul de luptă a fost dezvelită la 26 iunie 1943.

Fig. 93. Crucea catolică

Fig. 94. Cimitirul catolic. Obeliscul funerar

Fig. 95. Statuia Generalului Ioan Drăgălina (Dia)

Pe soclu se află montată o placă de marmură albă pe care stă scris în relief "Generalul Ioan Drăgălina 1860—1916". În dreapta și stînga obeliscului străjuiesc doi lei sculptați în marmură albă simbolizînd curajul dovedit de general în timpul luptelor de la Cerna și Jiu.

Pe latura din față a obeliscului, la partea lui superioară este sculptat un motiv simbolic: o cunună cu frunze de stejar și o spadă.

Privind statuia generalului Ioan Drăgălina auzim parcă nemuritoarele cuvinte ale marelui cărturar și istoric Nicolae Iorga rostite la înmormîntarea eroului: „Astăzi Bucureștii văd trecînd convoiul celui care în zvonul ușuratec de ieri al marelui oraș, era unul din muncitorii cei mai harnici și mai bucuroși pentru binele patriei și izbînda neamului. Cu pietate fiecare va privi ultimul drum între noi, căci lacrimile le-am isprăvit. Dar mîine, cînd departe în Caransebeș va flutura steagul sub care și-a vărsat sîngele, vom ridica pe locul unde a fost dăruit neamului, statuie de bronz întru pomenirea curatei figuri de eri, care se ascunde acum vederilor noastre“.

O adiere de vînt ne duce gîndurile la crucea ridicată pe Valea Jiului pe care s-a dăltuit cu litere ceruite cuvintele: „Aici am fost rănit făcîndu-mi datoria pentru neam și țară“.

Prin faptele sale vitejești generalul Ioan Drăgălina este mereu viu în inimile noastre, iar la statuia lui vom pune florile recunoștinței pentru el și pentru eroii neamului.

Statuia „Pro Patria“. Monumentul este ridicat în fața clădirii internatului Liceului Traian Doda și a fost înălțat în memoria elevilor și profesorilor căzuți pe cîmpul de luptă în primul război mondial. (Fig. 96).

Construit din marmură albă (dimensiunea 0,98 × 0,67 m), monumentul reprezintă un tînr altetic sprijinit în sabie după omorîrea hidrei simbolizînd victoria binelui împotriva răului.

Pe latura din față a statuii amplasată pe 5 pedestale în descrescendo stă scris: „PRO PATRIA“

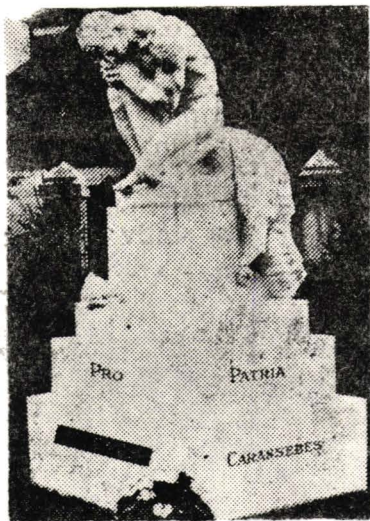

Fig. 96. Statuia „Pro patria” (Dia)

iar pe latura din spate „ÎN AMINTIREA EROILOR MORTI AI ACESTUI LICEU”.

Monumentul sculptat în marmură de Ruschița este opera sculptorului Ion Harvay.

Bustul episcopului Ioan Popasu situat în curtea Seminarului teologic din Caransebeș reprezintă pe primul episcop al Caransebeșului Ioan Popasu, 1808—1889. (Fig. 97).

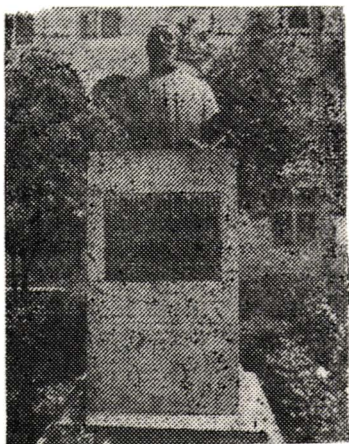

Fig. 97. Bustul Episcopului Ioan Popasu

Pe un soclu paralelipedic de marmură este așezat bustul episcopului cu privire blîndă îndreptată spre credincioșii pe care i-a păstorit cu atîta dăruire.

Bustul este opera sculptorului D. Bârloi și a fost dezvelit în Caransebeș în anul 1935 fiind situat pe o moviliță de pămînt în părculețul din fața primăriei pe latura de est a bisericii catolice. Bustul are dimensiunile de 1,29/0,92 m.

Bustul arhimandritului Dr. Iosif Olariu situat în curtea Seminarului teologic din Caransebeș îl reprezintă pe acela care prin activitatea sa stăruitoare depusă atît pe teren literar-bisericesc, cît și pe teren didactic a dus departe faima episcopiei Caransebeșului. (Fig. 98).

Bustul este așezat pe un soclu de marmură pe care s-a scris „IOSIF OLARIU, ARHIMANDRIT, 1859—1920“ — bustul este opera sculptorului Moga și a

Fig. 98. Bustul Dr. Iosif Olariu

fost turnat în bronz la București în atelierele Rășcanu.

A fost dezvelit în Caransebeș la 8 decembrie 1936 fiind amplasat în piațeta din fața Băncii Naționale. Statuia s-a ridicat prin contribuția foștilor elevi ai Institutului teologic din Caransebeș. În 1950 bustul a fost reamplasat în curtea Seminarului teologic. Are dimensiunile de 1,04/0,74 m.

Statuia „Maternitate“ situată pe platoul din fața Spitalului orașenesc a fost dezvelită în toamna anului 1974. (Fig. 99).

Pe un soclu paralelipipedic de beton armat înalt de 1,5 m placat cu marmură este așezată statuia sculptată în travertin. Reprezintă o femeie șezînd pe dreapta care pe umărul stîng ține un copil. Este opera sculptorului reșițean Traian Baia.

În holul corpului administrativ al spitalului se găsește un mozaic în lungime de 6 m și lățime de 2,5 m ce reprezintă mediul înconjurător al orașului priel-

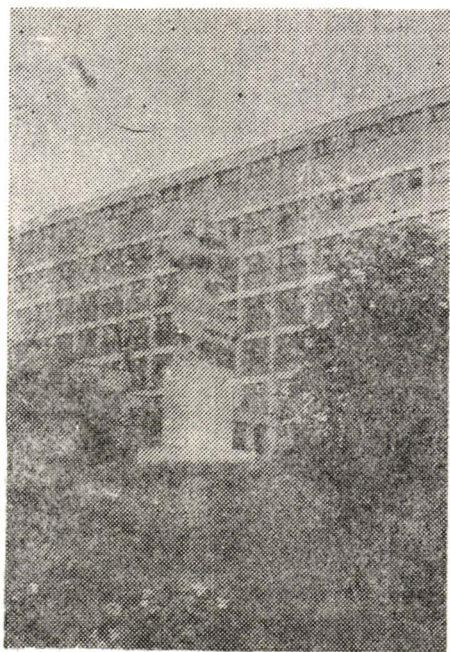

Fig. 99. Statuia „Maternitate“

nic sănătății. În cadrul acestui mediu ambiant apar doi bărbați și o femeie care prin evidențierea musculaturii și a vioiciunii în mișcare beneficiază de ambianța naturală în care își desfășoară activitatea. În colțul din dreapta sus este scris numele autorului și anul construcției „I. Șulea Gorj 72“.

Parcul General Ioan Drăgălina. Prin anii 1860—66 un ofițer de inițiativă din cadrul Regimentului grăniceresc, rînduiește cu ajutorul soldaților un parc care a primit atunci denumirea de „Parcul ofițeresc“. (Fig. 100).

Amenajările ulterioare au îngrădit o suprafață de aproximativ 1,5 ha avînd diferite specii de arbori: 23 platani (*Platanus Aceriforma* Wild), 1 arbore Tisa și alte specii de arbori a căror diametru variază între 76—162 cm cu o înălțime de 22—28 m. Pe lângă faptul că parcul constituie plămînul orașului el este un loc de agrement unde locuitorii și oaspeții își pot găsi liniștea mult dorită.

În mijlocul parcului se află statuia generalului Ioan Drăgălina ce constituie pentru locuitorii orașului simbolul unității noastre naționale.

Toate aceste calități ce dau orașului o notă aparte au determinat pe specialiști să declare parcul ca rezervație dendrologică.

Fig. 100. Parcul General Ioan Drăgălina

Teiuș. Nu poți să poposești în Caransebeș fără a face o vizită în locul de agrement al orașului cunoscut sub numele de Teiuș, de la pădurile de tei ce domină înălțimile de aici. Este bine să se știe că originea acestui loc se pierde în negura istoriei.

Prima atestare documentară o avem din anul 1579 când se întocmesc acte de vânzare-cumpărare a unor loturi de pământ situate în Dealul Teiușului. Un alt document emis la Alba Iulia în anul 1591 ne precizează că dealurile de aici au fost acoperite cu viță de vie. Cu timpul partea dinspre râul Timiș și-a diminuat importanța economică devenind un loc de agrement al orașului. Au fost construite vile în diferite stiluri care au îmbogățit peisajul pitoresc.

Dintre casele cu încărcătură istorică amintim vila pictorului Gheorghe Baba, tatăl maestrului Corneliu Baba și vila profesorului Antoniu Sequens care a donat casa în care învățătorii orașului să-și găsească liniștea intelectuală. Acum în această casă funcționează Școala generală.

În anii dintre cele două războaie mondiale au fost înaintate nenumărate memorii ca aici să se înființeze „stațiune climaterică“, plîngeri ce nu au avut aici un ecou la organul de conducere a vremii, locul înmulțindu-se însă prin vile particulare care se încadrează perfect în pitorescul locului. (Fig. 101).

Rezervația arheologică Tibiscum și muzeul acestuia sînt amplasate la ieșirea din satul Jupa — spre nord la 300 m de șoseaua națională (DN 20) ce leagă orașul Caransebeș de Timișoara. (Fig. 102).

Fig. 101. Vilă din Teiuș (Dia)

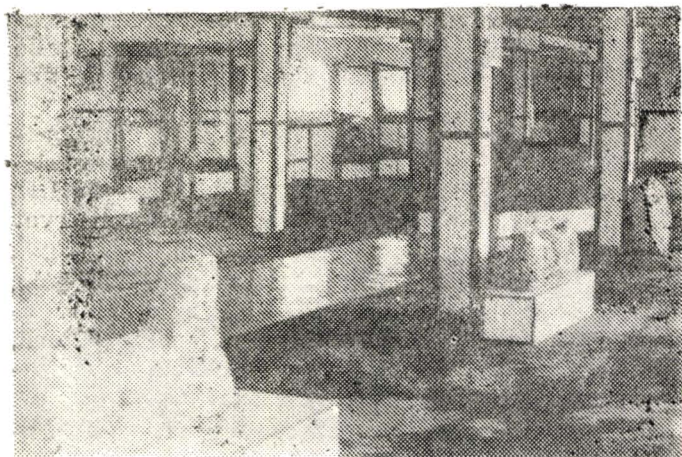

Fig. 102. Tibiscum. Muzeul rezervației arheologice

Abordînd practic toate sferele creației materiale și spirituale ale societății, prin întreaga lor activitate științifică și educativă, muzeele, monumentele și rezervațiile arheologice existente în țara noastră contribuie la imprimarea în rîndul vizitatorilor a spiritului patriotic, orientîndu-l în direcția promovării și răspîndirii largi a adevărului despre trecutul istoric, a creației artistice puse în slujba intereselor și idealurilor celor mai înalte ale poporului român.

Acestea sînt comandamentele sociale, culturale și educative cărora trebuie să le răspundă muzeele — păstrătoare ale unui inestimabil patrimoniu cultural. În afara faptului că prezintă într-o ambianță științifică legătura indisolubilă: trecut — prezent, care lărgeste și subliniază volumul cunoștințelor istorice, de artă și cultură ale vizitatorilor, făcînd largă operă culturală educativă, revelațiile arheologice prin excelență, acționează asupra unor laturi esențiale ale conștiinței ca: patriotismul, dragostea față de ceea ce au realizat înaintașii, dăruirea față de cauza poporului, inventivitatea, spiritul de sacrificiu, hotărîrea de a munci și de a lupta, de a-și pune întreaga pricepere în slujba înfloririi României.

Prin întreaga lor reflectare, piesele și exponatele rezervației arheologice în ansamblul lor acționează pentru cunoașterea de către vizitatori a existenței

multimilenare a poporului nostru pe aceste meleaguri, a luptei sale eroice pentru independență, unitate și progres, a contribuției sale la dezvoltarea civilizației umane.

Principala formă prin care muzeele își aduc contribuția la activitatea educativă, patriotică o constituie expoziția, iar argumentul cel mai convingător este obiectul original, autentic, păstrat și conservat „în situ” în cadrul rezervației arheologice.

Amenajarea unor rezervații arheologice naționale, între care Rezervația arheologică Tibiscum (Jupa-Caransebeș) ocupă un loc important la nivelul țării, sînt de natură să valorifice plenar valențele educative ale bogatului patrimoniu expozițional.

Pornind de la aceste considerente, muzeul din Caransebeș a amenajat una dintre cele mai mari rezervații arheologice din țara noastră, însumînd o suprafață de peste 17 ha, cuprinzînd vestigiile scoase la lumină aparținătoare civilizației dacice, daco-romane și postromane existente la Tibiscum. Pentru a face posibilă vizitarea de către public a vestigiilor antice, acestea au fost în mare parte dezvelite, conservate și restaurate. Pentru protejarea diferitelor descoperiri de piese din bronz, fier, sticlă, ceramică etc. în martie 1980 a luat ființă în incinta rezervației — muzeul rezervației — (cu o sală de expoziție de 350 m.p., cuprinzînd peste o mie de piese) alături fiind amenajate două laboratoare de restaurare, un laborator foto și mai multe încăperi destinate personalului științific și muncitorilor de pe șantierul arheologic. În această viziune, rezervația arheologică Tibiscum reprezintă nu numai o bază de cercetare națională, dar și un centru care face cunoscut publicului cele mai noi descoperiri arheologice, dînd posibilitatea astfel înțelegerii complete a diferitelor aspecte ale vieții economice, sociale, culturale și militare a așezării.

În spațiul expozițional s-a acordat atenția deosebită descoperirilor din împrejurimile anticului Tibiscum, cum ar fi unele descoperiri paleolitice de la Tincova, a așezării neolitice de la Balta Sărată (Caransebeș), cu expunerea a numeroase vase ceramice, unelte din piatră, statuiete, etc. Se remarcă apoi piesele de excepție descoperite în tumulul dacic situat sub templul lui Appolo.

Se prezintă în continuare mărturiile vieții romane de la Tibiscum, subliniindu-se importanța militară a castrului. În câteva vitrine sînt prezentate cele mai importante descoperiri constînd în piese de echipament și arme romane: aplice, catarama, butoni, fibule, săgeți, vîrfuri de lance, fragmente de arc, etc.

O atenție sporită s-a acordat materialelor de construcție din lut (cărămizi, țigle ce poartă ștampilele CIS, CIV, MASY, NPT) aparținătoare trupelor ce au staționat în castru în perioada existenței sale.

Descoperirea pe vatra așezării Timiscum a mai multor ateliere între care se remarcă cele de bijutier și de confecționat mărgelile de sticlă este reprezentată prin expunerea mai multor creuzete cu picături de aur, tipare de lut, piese de bronz, inele, lăntișoare, insigne militare, mărgelile de diverse tipuri, mărimi și culori.

Un spațiu amplu în expoziție a fost acordat producției ceramice autohtone și de import: vase de uz comun, patere, străchini, pahare, căni folosite în viața cotidiană, ceramică fin de lux pictată sau de tip „terra sigillata“, opaițe, etc.

O piesă deosebită ce poate fi admirată în expoziție este un lararium (vas folosit în casele romane pentru libații aduse zeilor protectori) a cărui eleganță nu e cu nimic mai prejos cu cele descoperite în Italia. Pot fi admirate apoi statuetele ce le reprezintă pe Venus, Diana, etc.

Între monumentele votive cele mai reprezentative expuse amintim cele două altare dedicate lui Apollo, din care unul scris pe o placă de marmură rotundă, fragment de inscripție onorifică dedicată împăratului Gordianus III, monumentul funerar reprezentînd doi lei.

În ideea înțelegerii corecte a modului de viață al înaintașilor noștri în expoziție au fost reconstruite din materialul de construcție original, un acoperiș de casă, o porțiune de podea, un hypocaustum, au fost expuse toate tipurile de cărămizi și țigle utilizate, mai multe fragmente de coloane, frize, acedrame, etc., toate ilustrînd gradul înalt de civilizație la care a ajuns populația autohtonă precum și continuitatea neîntreruptă a acesteia pe aceste meleaguri.

Exemplificînd doar cu cîteva dintre vestigiile materiale rezultate în urma săpăturilor arheologice — dezvelite și conservate în această parte a țării, se ilustrează încă o dată trecutul multimilenar al poporului nostru, capacitatea sa creatoare în toate domeniile vieții materiale și spirituale.

Caransebeș — Muntele Mic. Călătorul ce va alege acest traseu va părăsi orașul, nu înainte de a vizita cimitirul Sf. Ioan și clădirea vechii uzine electrice care se vrea a fi prima micro-hidrocentrală din țară, orașul numărîndu-se printre primele din țară care s-a bucurat de această cucerire a științei. Și tot aici lîngă clădirea vechii uzine electrice se poate vizita capela ridicată aici așa cum spune legenda moștenită din generații, atunci cînd orașul a scăpat de ciumă, cunoscută aici sub numele de „doamna neagră“.

Părăsind cu nostalgie aceste locuri călătorul se va bucura să poposească în frumoasa localitate Zărvești, cunoscută prin rezervația de narcise. Aici prin anul 1600 a funcționat o tipografie și tot aici s-a născut și poetul Mihuță Nichifor a cărui talent a fost apreciat de Lucian Blaga.

Zona este cunoscută și prin localitatea Dalci unde s-a născut și a copilărit doinitorul Banatului Luță Ioviță și mulți alți rapsozi populari care au dus în întreaga Europă faima cîntecului popular bănățean.

În localitatea Turnu Ruieni, călătorul va fi întîmpinat de ruinele situate pe Dealul Turnului. Îmbiat de ascensiune nu poți să nu urci la turnul învăluit în legendă și istorie. (Fig. 103).

Situat pe o înălțime dominantă, turnul avea menirea de observare și semnalizare, el făcînd parte din lanțul de turnuri construite între cetățile pe care le alertau de venirea dușmanului. Turnul este cunoscut și sub numele de „Turnul lui Ovid“ care potrivit legendei a fost locul de odihnă și inspirație al poetului latin alungat de la Roma la anticul Tomis, identificat potrivit legendei cu Timișoara. Cunoscînd adevărul despre marele poet, te lași totuși dominat de legendă și aici la poalele turnului ești tentat să cauți piatra pe care este dăltuit nostalgicul epital al poetului. Dar aici sus ești trezit din visare deoarece jos în Valea Sebeșului simfonia muncii este în plină desfășurare. Barajul construit aici va zăgăzui apele pîrîului Sebeș și împreună cu cele

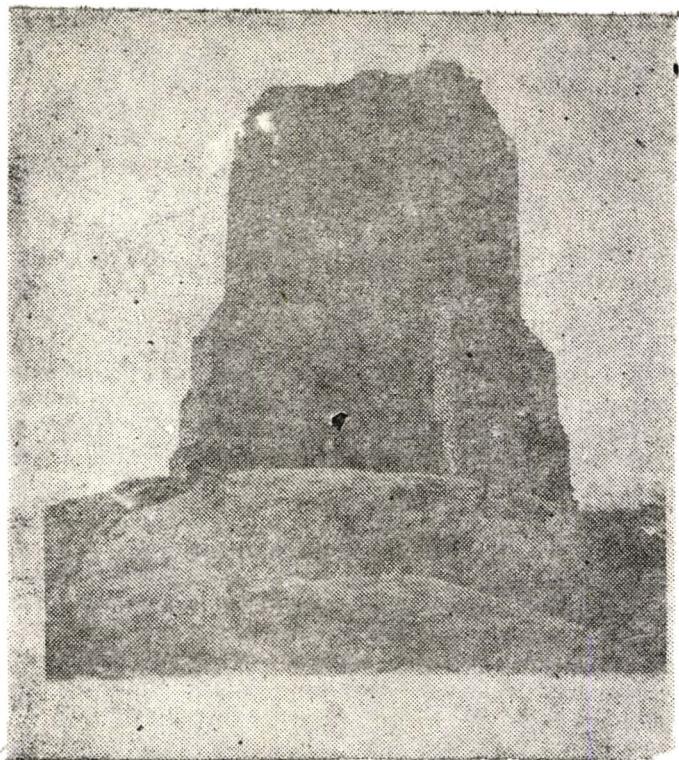

Fig. 103. Turnu Ruieni

ale Bistrei Mărului vor pune în mișcare paletele agregatelor dătătoare de lumină.

De la Turnu Ruieni drumul șerpuiește printre dealuri acoperite de o bogată vegetație, pomii fructiferi fiind o adevărată bogăție a locului și nu după puțin timp se va face un nou popas în localitatea Borlova, locul de origine al familiei Drăgălina din care ne sînt cunoscute numele generalului Ioan Drăgălina, eroul de la Cerna și Jiu precum și al profesorului Patriciu Drăgălina.

După ce vom admira arhitectura caselor ne vom alege traseul spre punctul terminus — Muntele Mic. De la Borlova se poate urca pe munte cu tele scaunul sau pe jos pe atrăgătoare poteci de munte unde călătorul va poposi la binecunoscuta fîntînă

a Voinii a cărei apă te răcorește și îți dă puterile necesare să continui ascensiunea.

Ajuns sus la cabane ești întâmpinat de luxul hotelului de aici dar după o scurtă odihnă curiozitatea te îmbie să vizitezi biserița cu hramul Sf. prooroc Ilie și crucea ridicată de Societatea de tramvaie de la Timișoara.

Atrăgător vara cât și iarna, Muntele Mic se bucură de pante de ski atât pentru începători cât și pentru avansați.

De aici prin Valea Soarelui se poate ajunge la Cabana Cuntu și de aici spre Țarcu și tot de aici pe lângă „Pietrele Scorilei“ se poate coborî la Poiana Mărului.

Caransebeș — Scorilo. Călătorul după ce cu regrete va părăsi orașul Caransebeș alegînd itinerarul spre stațiunea Scorilo va avea prilejul să se întâlnească cu noi și noi aspecte bănățene.

Iazul va fi prima localitate în care arhitectura specific bănățeană te întâmpină la tot pasul. Clădirile nou construite contrastează cu vechile case grănicerești ce poartă tradiția fiind mărturii ale trecutului lor. Ceea ce este demn de luat în seamă este ornamentația cu care sînt împodobite fațadele acestor case care respectînd tradiția sînt văruiate.

După numai 3 km călătorul va avea prilejul să se oprească pentru cîteva momente în fața căminului cultural din Obreja, localitate intrată în istorie deoarece aici s-a născut generalul Moise Groza (1844—1919) cunoscut nouă și sub numele de eroul de la Grivița și Plevna în Războiul pentru independență. Tot aici a izvorît doina bănățeană, cîntecele și portul de o aleasă măiestrie cu puternice influențe ale portului pădurenilor. Nu poți să părăsești localitatea fără să asculți pe cunoscutul doinitor Achim Nica ce s-a făcut cunoscut în țară și străinătate cu melosul popular din repertoriul căruia nu a lipsit niciodată cîntecul „La Obreja-ntr-o grădină“.

După ce străbatem localitatea Glimboca ce are un grad avansat de urbanizare ne vom opri în orașul Oțelu Roșu unde lângă giganții oțelului putem admira Muzeul literaturii române în imagini, rod al profesorului Tiberiu Boșcalu care și-a dedicat întreaga lui viață pentru organizarea lui.

În goana mașinii te oprești în localitatea Zăvoi care ne amintește de anticul roman Agnaves.

Curiozitatea te îndeamnă să vizitezi un castru roman temporal construit probabil de trupele romane în prima campanie împotriva dacilor (101—102).

De aici părăsind șoseaua națională, călătorul va pătrunde pe Valea Bistrei într-o adevărată lume de basm.

Pitorescul este întâlnit la tot pasul și alături de el munca omului ce a dominat forțele naturii zăgăzuind apele Bistrei pentru a produce energia atât de necesară în epoca ce o trăim. Zidul de beton, canalul de fugă și lacul de acumulare împrejmuit de falnice păduri îți încântă ochiul.

După popasul bine meritat aici la Măru, drumul serpuiește spre punctul final care este hotelul Scorilo. Stațiunea prin ambianța ei te duce cu gândul la frumoasele stațiuni montane din Elveția. Aici liniștea este dominantă deoarece mica stațiune este așezată ca într-o căldare.

În liniștea ce te înconjură vei putea admira frumoasa vilă ce a aparținut mării noastre actrițe lirice Aca de Barbu cunoscută pe mai toate scenele teatrelor lirice din Europa. Vizitatorii dornici de amintiri vor putea vizita modesta dar atrăgătoarea colecție cinegetică a vânătorului Schwering.

Cei dornici de ascensiune vor putea alege traseul spre Muntele Mic sau spre Țarcu.

Obosit de drumeție nu vei regreta când ajuns la motelul Scorilo vei beneficia de ospitalitatea celor ce îl deservesc.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *Acta Musei Napocensis*, Cluj Napoca, I (1964) și urm.
2. *Banatica*, Reșița, I (1971), II (1973), III (1975), IV (1977) și urm.
3. C. Brătescu, S. Moldovan, *Filiala Arhivelor Statului, Județul Caraș-Severin*, București, 1983.
4. C. Brătescu și colab., *File de istorie*, Reșița, 1972.
5. P. Bona, N. Gumă, L. Groza, *vezi materialele publicate în Studii și comunicări de etnografie-istorie*, vol. I—V și apoi VI—VII, Caransebeș, 1975—1989.

6. P. Bona, *Caransebeș (contribuții istorice)*, Caransebeș, 1989.
7. P. Bona, L. Groza, *Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale*, Caransebeș, 1989.
8. N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986.
9. *Călători străini despre Țările Române*, vol. I și urm., București.
10. Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1940.
11. *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, vol. I, (1075—1250), București, 1951.
12. Patriciu Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, partea I, 1899, partea a II-a 1900, partea a III-a, 1902.
13. Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979.
14. J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Timișoara, 1982.
15. Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene 1440—1653*, Timișoara, 1981.
16. A. Ghidiu, I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909.
17. Fr. Griselin, *Istoria Banatului Timișan*, Timișoara, 1926.
18. L. Groza, *Grănicerii bănățeni*, București, 1983.
19. N. Gumă, *Contribuții privind istoricul portului bănățean* (în curs de apariție).
20. Hurmuzaki — Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, București, 1980.
21. A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*, Caransebeș, 1941.
22. B. Milleker *Délmagyarországi őstelepek*, Timișoara, 1883.
23. G. Moravcsik, *Bizantium and the Magyars*, Budapest, 1970.
24. I. B. Mureșan, *Mănăstirile din Banat*, Timișoara, 1976.
25. I. B. Mureșan, *Caransebeșul în 1785*, în *Dacia* I, nr. 14 din 5 august 1983.
26. S. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988.
27. T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VI, Sibiu, 1910.
28. V. Pârvan, *Dacia — Civilizația antică în țările carpato-danubiene*, București, 1972.
29. Fr. Pesty, *A szörény Bánság és Szörény vármegye története*, vol. III, Budapesta, 1878.
30. I. Petrescu Burloiu, *Considerațiuni fizico-geografice asupra regiunii și orașului Caransebeș*, București, 1949.
31. M. M. Popescu, *Podoabe medievale în țările române*, București, 1970.
32. I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977.
33. I. D. Suci, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968.
34. Gh. Sebestyen, *O pagină din istoria arhitecturii României — Renașterea*, București, 1987.
35. R. Teodorescu, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești*, București, 1974.
36. *Tibiscum*, Timișoara I (1970) și urm.

37. N. Tomiciu, *Caransebeșul în sec. XIV—XVII*, în RISBC, an IV, nr. 15, Timișoara.
38. V. Vătășianu, *Istoria artei europeană*, I, Epoca medie, București, 1967.

CARANSEBEȘ

(contributions monographiques)

Resumée

La ville de Caransebeș, située dans la dépression au même nom est entourée de massifs montagneux qui s'ouvrent comme une porte au Nord, vers la plaine du Banat.

Les massifs montagneux, loin d'empêcher la circulation, la dirigent en trois grandes directions, ce qui confère à ces parages une importance toute particulière. L'existence humaine est attestée ici depuis les temps les plus reculés. On a signalé des traces datant du paléolithique supérieur dans la zone de „Carbonifera Veche“ et sur la terrasse conjointe se trouve l'habitation néolithique de Balta Sărată. Quant à l'âge du bronze et du fer, on a fait d'importantes découvertes archéologiques à Caransebeș et à Jupa, ce qui prouve fermement l'intensité et la continuité de l'habitation. Les guerres daco-romaines de 101—102, 105—106 et même du temps du règne de Domitian se déroulent également dans la zone de la ville actuelle, l'armée roumaine étant obligée de construire ici des fortifications qui connaissent un développement aussi bien du point de vue de la technique de construction que du point de vue du grand nombre des troupes qui siégeaient dans la garnison.

À côté du camp fortifié romain s'est développée également une habitation civile qui s'est vue conférer le rang de municipe. Les vestiges archéologiques découverts à Tibiscum ont aidé les spécialistes à tirer les conclusions les plus concluéntes concernant le développement de l'habitations de Tibiscum, sous tous les aspects.

La retraite aurélienne a été loin d'interrompre la cohabitation daco-romaine, au contraire, on trouve ici d'importants objets paléochrétiens qui prouvent la présence des communautés qui ont joui d'une intense vie spirituelle. Le changement du rapport de forces entre les envahisseurs et les défenseurs et surtout la modalité de mener la lutte ont imposé la construction d'une cité qui en tant que système de construction et dotation en armement a connu plusieurs étapes de développement à partir de celle de type fortifié jusqu'à celle de type bastionnaire, selon le vieux système italien de fortification. La vie économique, militaire et religieuse des Roumains de la zone était en permanente ascension ce qui explique la construction d'une église orthodoxe ou l'on a découvert des objets de parure

d'une rare maîtresse artistique qui mettent en évidence aussi bien le goût artistique que la puissance économique des habitants.

La modernisation de la cetté, c'est-à-dire le passage au système bastionnaire a déterminé les autorités de faire démolir l'église qui constituait un obstacle pour les défenseurs. Par la paix de Carlovitz, la cité met fin à sa mission de défense de la zone. C'est maintenant qu'affaiblissent les unités affectées à la garde des frontières qui s'organiseront à la longue en régiments. C'est à Caransebeș que le Régiment de frontière roumano-banatien nr. 13 eut son siège. La population militarisée a fait preuve de ses hautes vertus, tant dans la défense des frontières que dans la défense de son existence nationale. Nous rappelons les noms des généraux Traian Doda, Moise Groza, Ioan Drăgălina, Mihail Trapșa qui ont milité pour la fondation d'écoles roumaines et pour l'obtention de l'indépendance et la réalisation de la Grande Roumanie.

En dépit de tous les obstacles imposés premièrement par les lois militaires et ensuite par le dualisme autrichien et hongrois, dans la ville de Caransebeș a continué de pulser une vie culturelle digne de la viabilité du peuple roumain. Rappelons au hasard les noms d'Efrem Zăcan et I. Herce qui ont pris part à l'action de traduire et d'imprimer la Bible d'Orăștie en 1582, les noms de I. Tomiciu et C. D. Loga qui ont posé les fondements d'un enseignement pédagogique moderne.

La création de l'Evêché de Caransebeș a impulsé le mouvement culturel de sorte qu'on assiste à la création de plusieurs sociétés culturelles qui font imprimer des livres, des revues et des journaux, à l'apparition des personnalités qui ont été les animateurs du mouvement pour la réalisation de l'unité nationale.

Après la Grande Union les gens de ces parages ont continuellement apporté leur pierre au développement de la ville et du pays.

CARANSEBEȘ

(Contributions to a Monography)

— Summary —

The city of Caransebeș lies in a depression bearing its name, surrounded by massifs with an opening to the Banat Plain. The chain of mountains does not hinder the traffic, on the contrary, it directs it along those main ways, which give the place an even greater commercial and military importance, the site having witnessed human development since ancient times.

Traces of late paleolithic were signalled in the district „Carbonifera Veche“, while on the neighbouring plateau there is the neolithical establishment of Balta Sărată.

Both in Caransebeș and Jupa important archaeological discoveries have been made. They concern the Age of Bronze and that of Iron and lead to firm conclusions about the intensity and continuity of living.

The Dacian-Roman wars during the years 101—102, 105—106 and even the wars during the rule of Domitianus were fought also on today's town territory, the Roman army being thus forced to build fortifications which show a certain development in what concerns the building technique, due also to the great number of troops that had their garrison here.

In the vicinity of the Roman castrum there developed a civilian establishment which was granted the status of municipium.

The archaeological relics discovered at Tibiscum helped the specialists to draw the most convincing conclusions about the establishment and its development under all aspects.

The Aurelian retreat did not bring about the end of the Dacian-Roman cohabitation, on the contrary, the important paleochristian objects found in the area prove the presence of communities with a rich spiritual life.

The changing of the balance of forces between invaders and defenders and especially — the way of fighting the war required the building of a fortress knew several stages, from the castrum-type to the bastion-type following the old Italian fortification system, both in its building system and in its armament endowment.

The economic, military and religious life of the Romanians in this area was continually expanding. This is proved by the building of an orthodox church in which there have been found adornments and jewelry displaying a rare skilfulness that evinces the fine taste and the economic power of the inhabitants.

The modernisation of the fortress, that is the adoption of the bastion-type system, made the „authorities“ of the day pull down the church, it being a hindrance for the defenders.

After the peace treaty of Karlovitz the fortress ceased to perform its defending mission, and it was replaced by frontier guards subunits, there being later organized into regiments...

The thirteenth Romanian Banatian Frontier Guard Regiment has its headquarters in Caransebeș. The militarized inhabitants proved their great valour and virtues in defending the country border and our national entity.

It is our duty to remember general Traian Doda, general Moise Groza, general Ioan Drăgălina and general Mihail Trapșa who supported the setting up of Romanian schools or fought in the wars for national independence and for achieving the unity of Romania.

Despite all the obstacles imposed by the Austro-Hungarian dualism, Caransebeș led a cultural and spiritual

life meant to prove the vitality of the Romanian people. We only mention the names of Efrem Zăcan and Ștefan Herce who contributed to the translation and printing of the „Palia de la Orăștie“ — 1582 — of Ioan Tomiciu and Constantin Diaconovici Loga, those who laid the foundations of a modern pedagogical thinking and training.

The foundation of the bishopric of Caransebeș gave a new value to the cultural movement and thus the people set up cultural societies, printed books, magazines and newspapers, and the personalities that grew in the period became the heart of the movement for national unity.

After the Great Unification, the inhabitants of these places contributed through their toil to the development of our city and of our country.

CARANSEBES (monografische Beiträge)

— Zusammenfassung —

Die Stadt Caransebeș liegt in einer Senke die den gleichen Namen trägt, von Gebirge umgeben ist und sich gegen Norden in die Banater Heide ausweitet. Das Gebirge erschwert den Verkehr nicht; dieser verläuft in drei Richtungen, was dazu führt, dass diese Gegend besonderen wirtschaftlichen und kulturellen Wert hat. Die Gegend wurde seit den ältesten Zeiten bewohnt.

Spuren des späten Neolithikums wurden in „Carbonifera Veche“ entdeckt; auf der nahegelegenen Anhöhe befindet sich der neolithische Ort „Balta Sărată“.

Wichtige archäologische Funde, was die Bronze- und Eisenzeit betrifft wurden in Caransebeș und Jupa gemacht. Diese führten zur festen Schlussfolgerung, dass diese Gegend stark und ununterbrochen bewohnt wurde.

Die dakisch-römischen Kriege, in der Zeitspanne 101—102 und 105—106 und selbst die aus der Zeit Domitians fanden auch in der Umgebung unserer Stadt statt. Die römische Armee musste hier Festungen bauen die später, infolge der grossen Zahl der hier beherbergten Krieger, technisch und räumlich ausgebaut werden.

Neben dem römischen Castrum entsteht auch eine Niederlassung, die später zum Kreisvorort wird.

Der römische Rückzug in der Zeit Aurelians bedeutet nicht den Schluss des Zusammenlebens der Daker und Römer, sondern die Funde der beginnenden Christenzeit beweisen, dass ein gemeinsames geistiges Leben weitergeführt wird.

Die Änderung der Kampfstärke der Eroberer und Verteidiger und die Änderungen in der Kampfaktik, tragen dazu bei, dass hier eine Festung erbaut wird und die Ausstattung mit Waffen betrifft, kennt dieser Festungsbau mehrere Entwicklungsstadien vom Castrum-System bis zum Bastion-System italienischen Ursprungs.

Das wirtschaftliche, militärische und religiöse Leben der Rumänen dieser Gegend war in ständigem Aufschwung. Dar beweist der Bau einer orthodoxen Kirche in der besonders schöner Schmuck gefunden wurde, der den künstlerischen Geschmack und die wirtschaftliche Stärke dieser Bewohner hervorhebt.

Die modernisierung der Festung, beziehungsweise der Übergang zum Bastei-System bewog die Führung die Kirche abzureissen, da diese ein Hinderniss für die Verteidigung war.

Nach der Friedensschliessung von Carlovitz verliert die Festung ihren Verteidigungszweck und es entstanden Grenzerkompanien und später Grenzregiments. In Caransebeș war der Sitz des rumänisch-banater Grenzregiments Nr. 13. Die Grenzer bewiesen Standhaftigkeit in der Verteidigung der Grenze des nationalen Bewusstseins.

Wir erwähnen hier die Namen der Generale T. Doda, M. Groza, I. Drăgălina und M. Trapșa, die sich für die Gründung rumänischer Schulen einsetzten und die mit den Waffen in der Hand für die Unabhängigkeit und das Bestehen des Grossen Rumäniens kämpften.

Trotz der strengen, militärischen Gesetzen und später trotz des österreich-ungarischen Dualismus wurde in Caransebeș ein kulturelles Leben geführt, das die Lebenskraft des rumänischen Volkes beweist.

Wir erwähnen die Namen E. Zăcan und St. Herce die zur Übersetzung und Herausgabe der „Palie von Orăștie“ (1582) beigetragen haben, und I. Tomiciu und C. Diaconovici Loga die die Grundlagen eines modernen, pädagogischen Unterrichts schaffen.

Die Gründung des Bistums von Caransebeș brachte einen Aufschwung in das kulturelle Leben der Stadt; es werden kulturelle Gesellschaften gegründet, Bücher, Zeitschriften und Zeitungen gedruckt, es erheben sich Menschen die die Seele der Bewegung zur Erringung der nationalen Einheit waren.

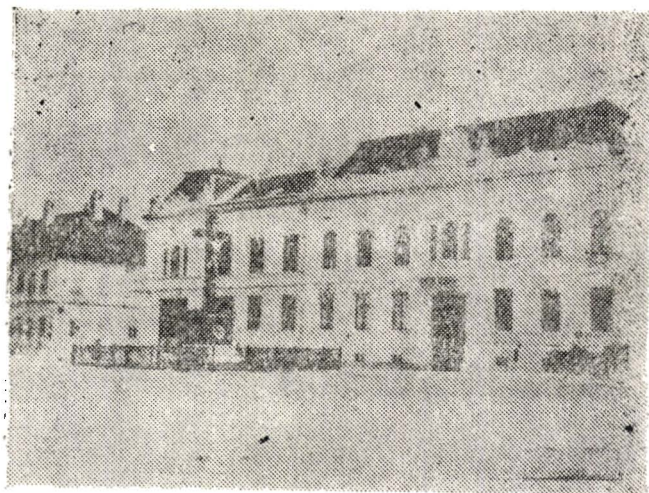
Nach der grossen Vereinigung trugen die Bewohner dieser Gegend, durch ihre Arbeit, zur Entwicklung der Stadt und des Landes bei.

IMAGINI CARANSEBEȘENE

Fig. 1. Grupaj de imagini din Caransebes.

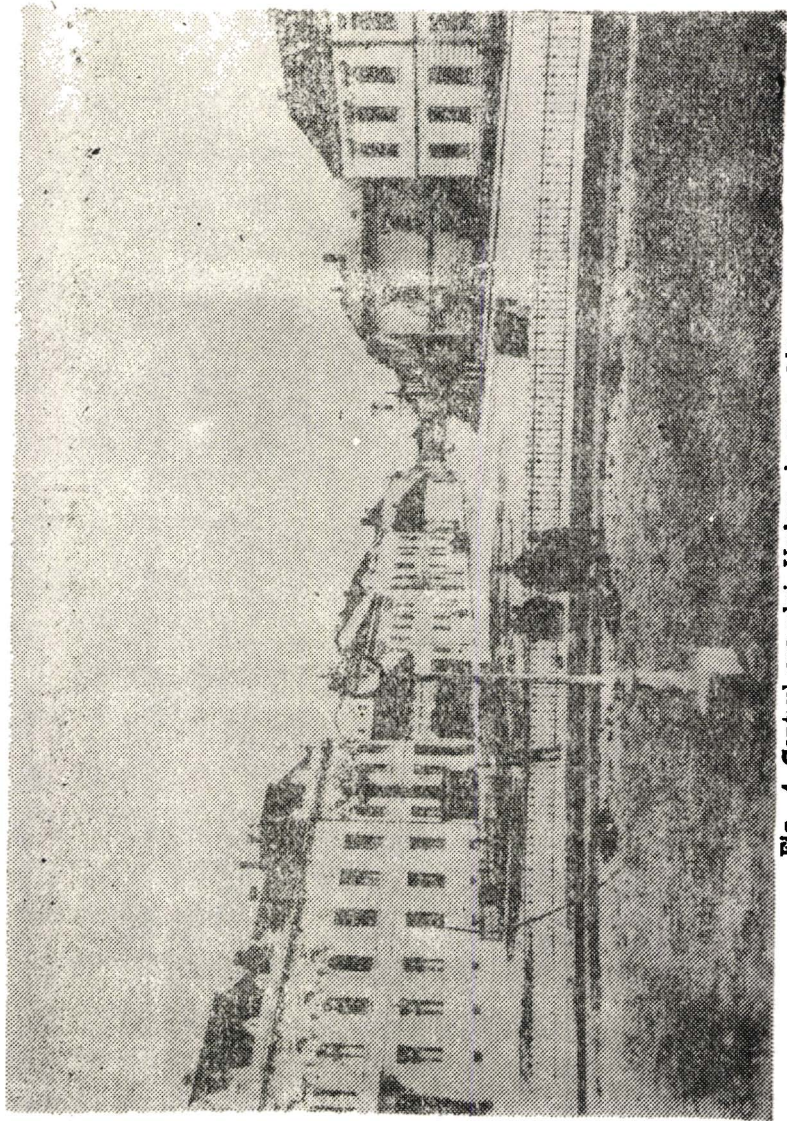

Fig. 2. Palatul Comunității de Avere.

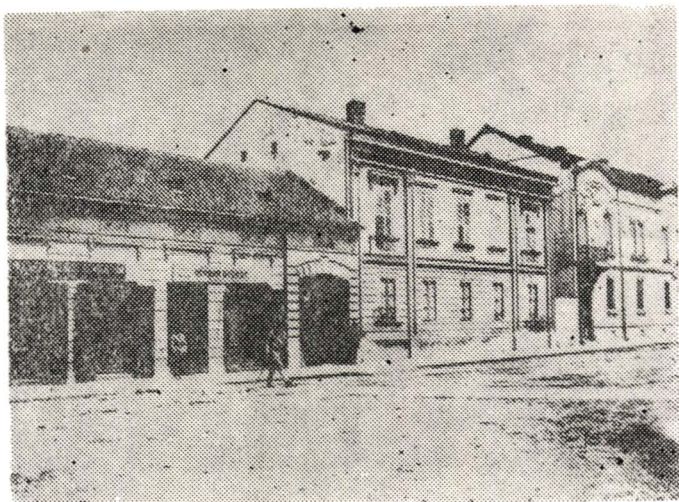

Fig. 3. Spitalul militar, Sărăria și Pavilionul ofițerilor.

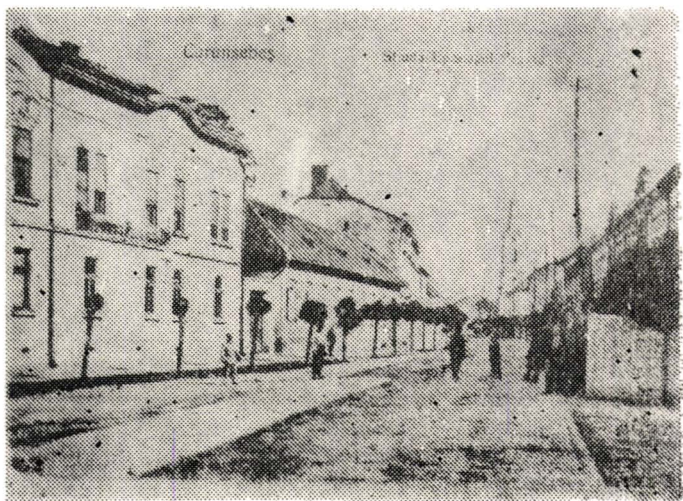

Fig. 4. Centrul oraşului. Vedere de ansamblu.

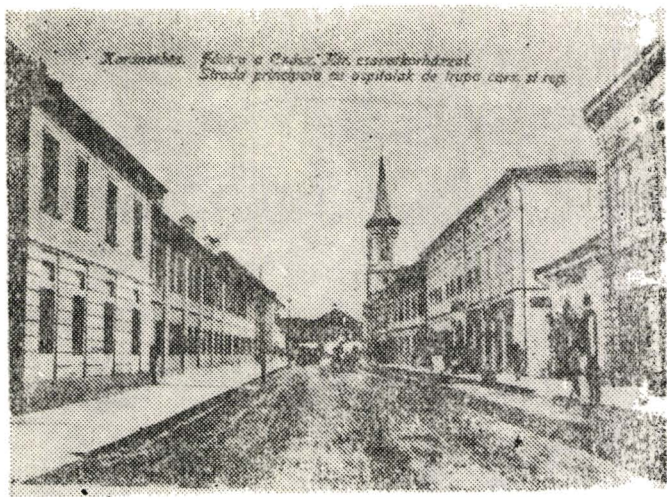

Fig. 5. Case particulare din centrul orașului (astăzi demolate).

Fig. 6. Clădirea neetajată a Seminarului Teologic.

Fig. 7. Fosta cazarmă a cavaleriei.

Fig. 8. Fosta piață a orașului Caransebeș.

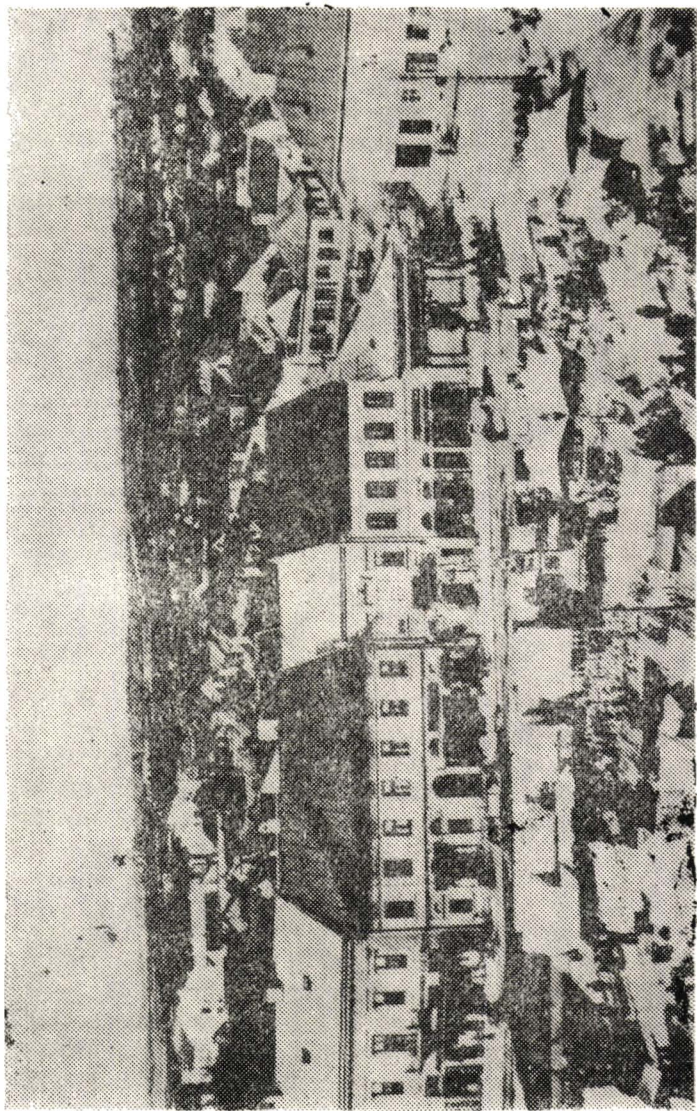

Fig. 9. Piața orașului privită din turnul primăriei.

Fig. 10. Fosta piață a orașului.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.muzeul-caransebes.ro>

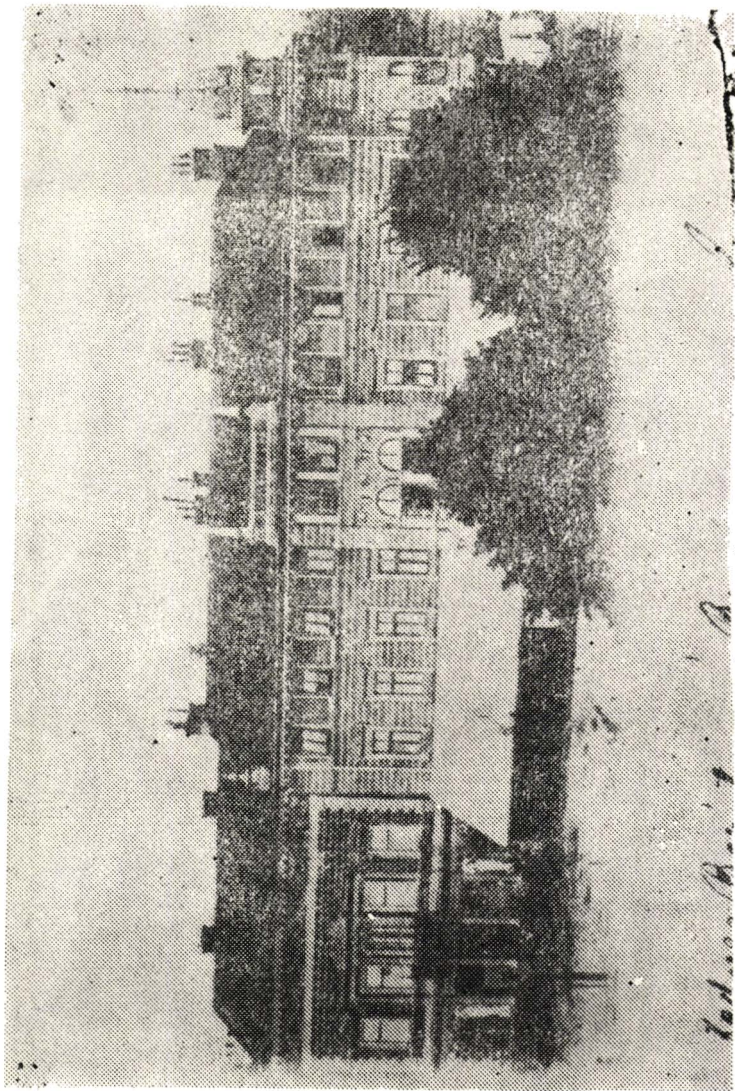
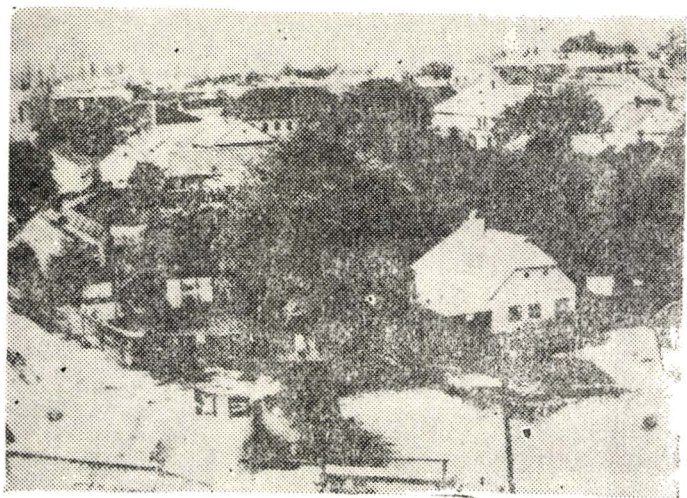
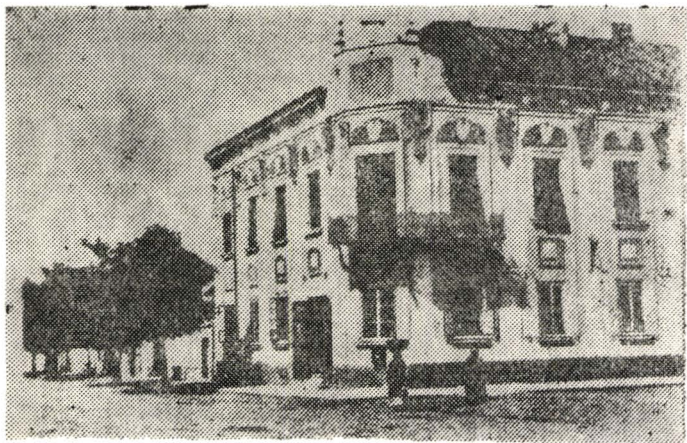

Fig. 11. Cafenea.

Fig. 12. Cartier al orașului privit din turnul bisericii Sf. Gheorghe.

Fig. 13. Clădirea poștei.

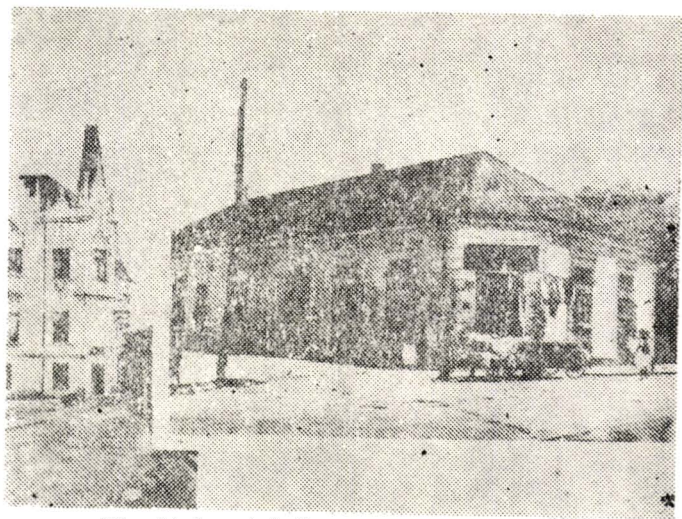

Fig. 14. Imagini din vechiul Caransebeș.

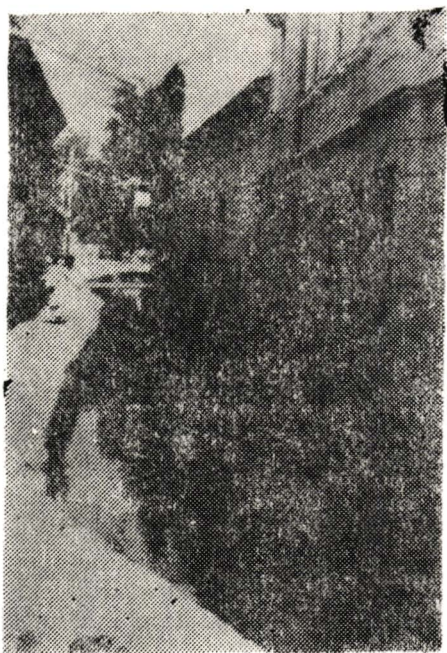

Fig. 15. Strada Canalului.

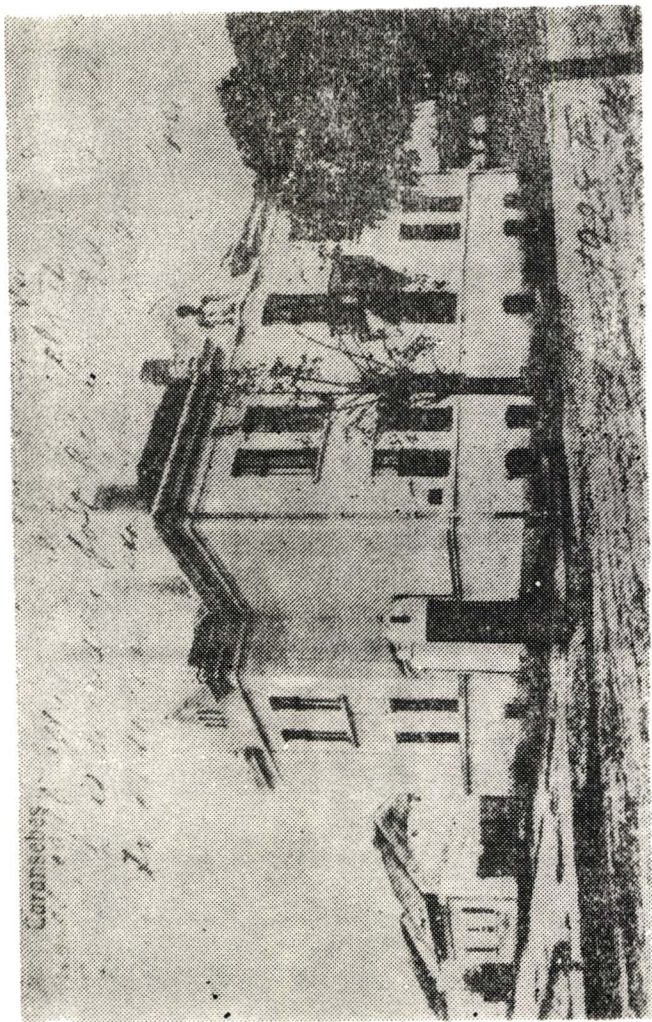
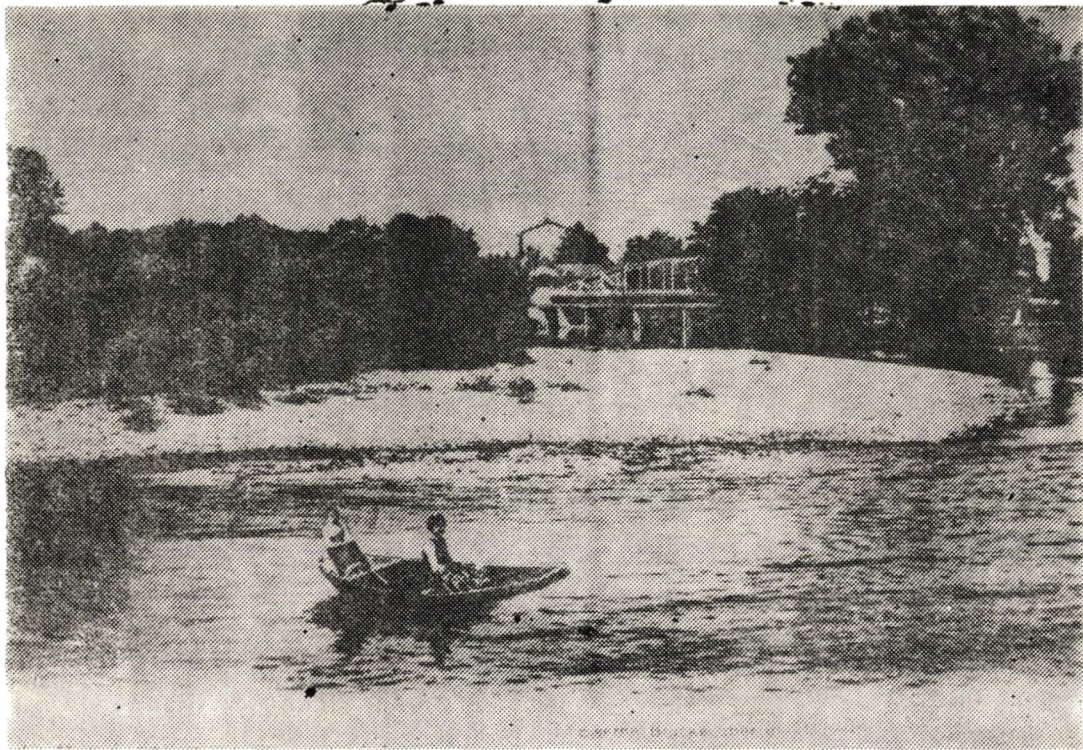
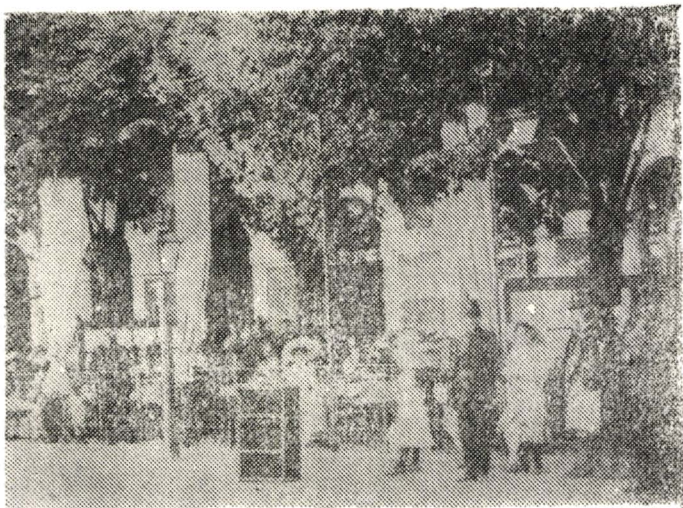

Fig. 16. Clădirea fostei prefecturi.

<https://biblioteca-digitala.ro/> <https://portal.muzeulargarapez.ro>
Fig. 17. Rîul Timiș cu podul de la gura.

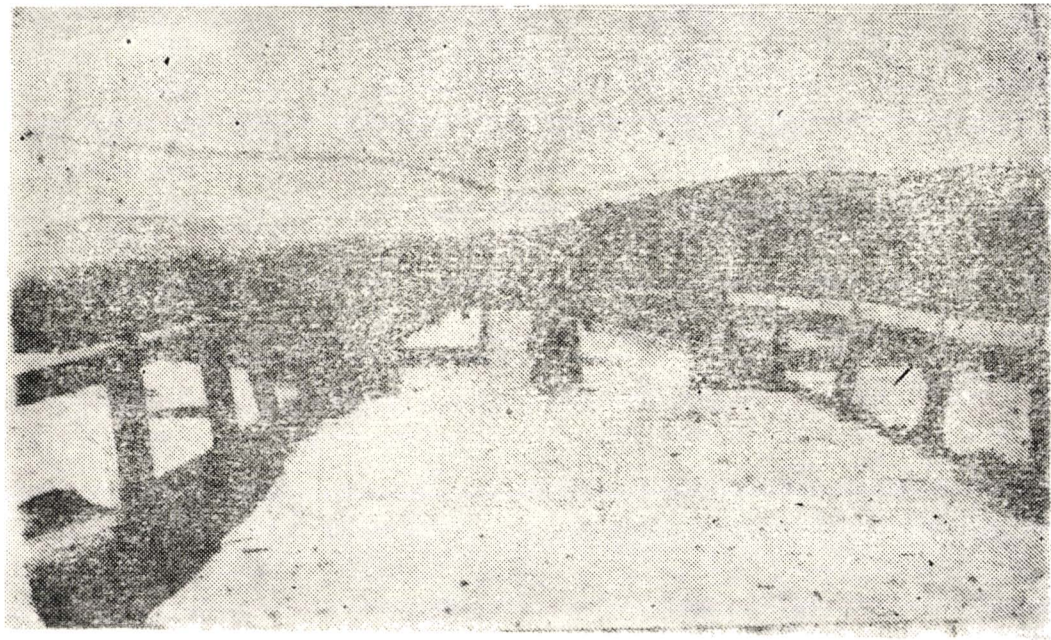

Fig. 18. Gara Caransebeș la începutul secolului XX.

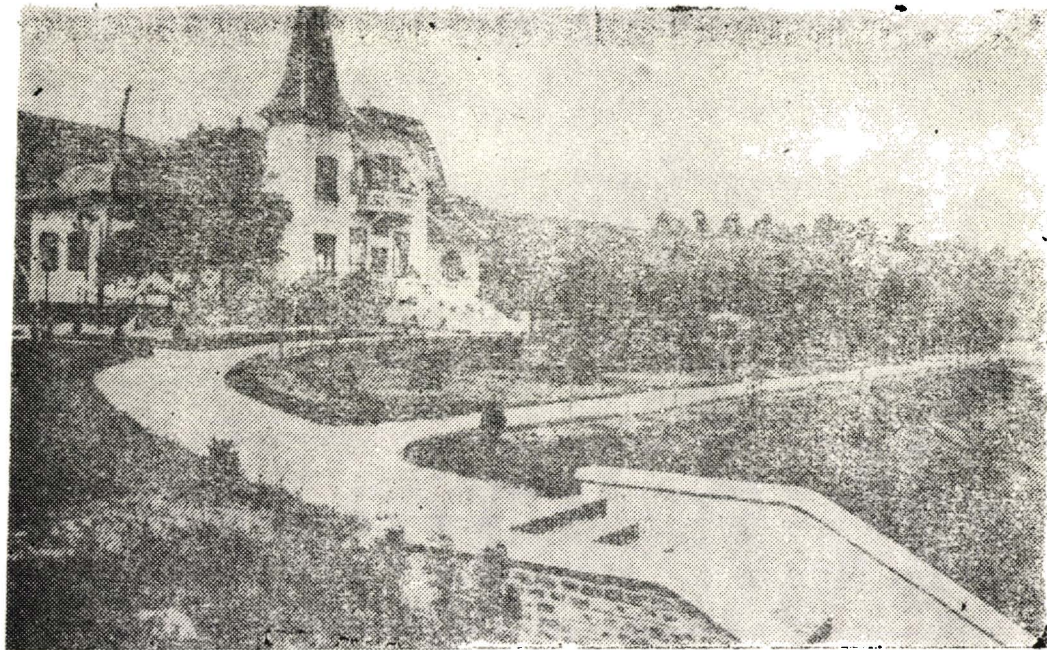

Fig. 19. Defilarea călușerilor.

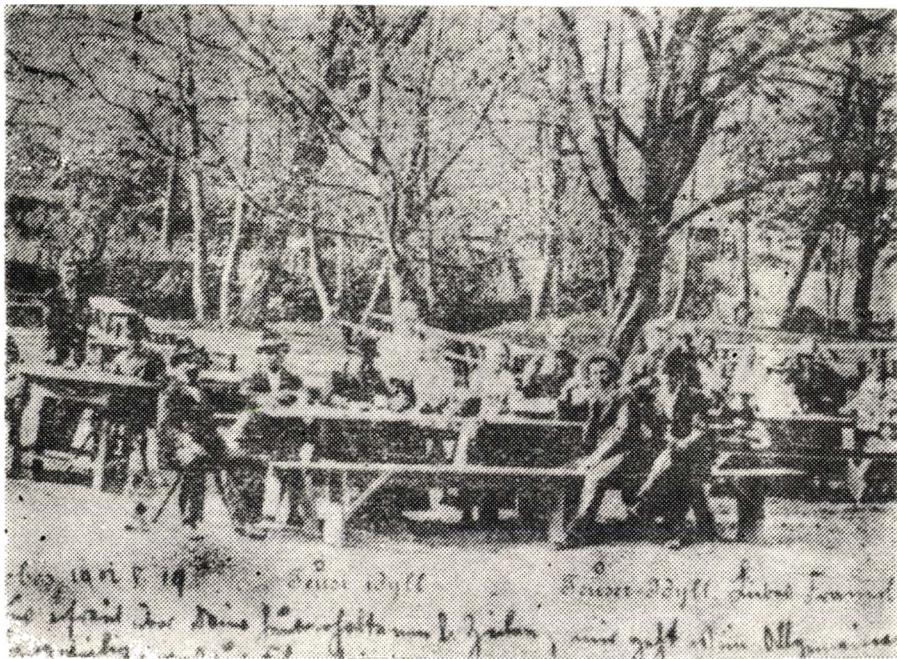

Fig. 20. Podul de lemn peste Timiș spre Păraș.

<https://biblioteca-digitala.ro/> <https://www.muzeulgansebes.ro> **Fig. 21. Villa de Peșniș.**

<https://biblioteca-digitala.ro> <https://www.muzeulstaticeb.ro> **Fig. 22. Grădina de vară în Teiuș.**

I.P. Cluj, Comanda 386

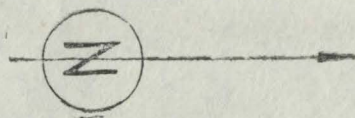

CARANSEBES

1. PRIMĂRIA ORĂȘULUI.
2. REȘEDINȚA EPISCOPIEI TIMISORII ȘI CARANSEBESULUI.
3. MUZEU.
4. PARCUL CU MONUMENTU GR. I. DRĂGĂLINA.
5. ARHIVELE STATULUI.
6. BIBLIOTECA ORĂȘENEASCĂ.
7. P.T.T.R.
8. CENTRALA TELEFONICĂ.
9. LICEUL "TRAIAN DODA".
10. MONUMENTUL "PRO PATRIA".
11. LICEUL INDUSTRIAL Nr. 2.
12. SEMINARUL TEOLOGIC "ION POPASU".
13. LICEUL PEDAGOGIC.
14. LICEUL INDUSTRIAL Nr. 1.
15. CASA DE CULTURĂ.
16. CLUBUL ELEVILOR.
17. CLUBUL C.F.R.
18. CINEMATOGRAFUL.
19. RESTAURANTUL CENTRAL.
20. RESTAURANTUL NORD.
21. RESTAURANTUL BALTA SĂRATĂ.
22. COKADA GUȘULANULUI.
23. TERASA "VINATORUL".

24. SPITALUL ORĂȘENESC.
25. SPITALUL EPIDEMIC.
26. FARMACIA 10.
27. FARMACIA 100.
28. FARMACIA 21 N.
29. SPITALUL PSIHIATRIC.

30. CATEDRALA CRT. SF. GHEORGHE.
31. BISERICA SA. IOAN, CIMIRIU.
32. RUINELE BISERICII MEDIEVALE, MUZEU.
33. BISERICA ROMANO CATOLICĂ.
34. CIMIRIU ROMANO CATOLIC.
35. SINAGOGA.
36. CASA DE RUGĂCIUNI BAPTISTĂ.
37. CASA DE RUGĂCIUNI ADVENTISTĂ.
38. CASA DE RUGĂCIUNI PENTECOSTALĂ.
39. BANCA NAȚIONALĂ.

